

MOKSLO LIETUVA

2009 m. liepos 23 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 14(414)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

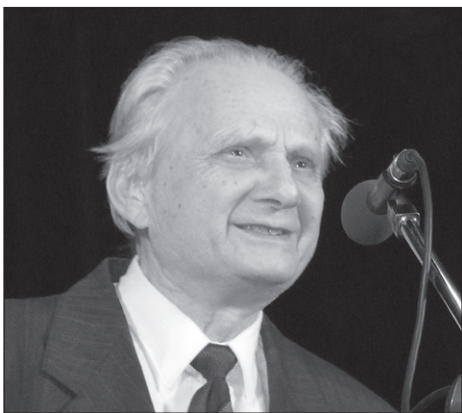
Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Šiais laikais daug Lietuvos žmonių keliauja po pasaulį. Lankosi ir Čekijoje. Vykstantiems į šią šalį reikia informacijos ir apie jos sostinę Prahą. Leidykla *Alma littera*, pasišovusi padėti, 2007 m. išleido informacinę knygą *Praha*. Tai miestą ir šalį gerai pažįstančių anglų autorių, vyro ir žmonos, originalo metrikeje rašomų *Christopher & Melanie Rice*, toliau tekste – *Christopher ir Melanie Rice*, o paskutiniame puslapyje ir lietuviškai pavadintų Kristoferio ir Melani Rais angliško kelionių vadovo vertimas į lietuvių kalbą (vertėja Eglė Petrauskytė).

PRITRŪKUS REIKALINGAM LEIDINIUI ATIDUMO

Iš pirmo žvilgsnio leidinys daro visai patrauklų įspūdį: gausu spalvotų iliustracijų, ryškios antraštės, knygos gale, p. 132–139, Prahos miesto planas, o p. 140–141 – arti Prahos esančių vietovių, kiek ne kiek šiame vadove minimų ir lankyti skatinamų, žemėlapis. Turinyje tie puslapiai iškilmingai vadinami *Atlasu*.

Vadove penki skiriami antraštėmis: *Žvilgsnis į Prahą* (p. 5–14), *Ižybybių dešimtukas* (p. 15–26), *Ką aplankyti* (p. 27–90), *Kur...* (p. 91–116) ir *Praktiški patarimai* (p. 117–124). Knygoje dvi rodyklės. Pirmoji, p. 125–126, pavadinta tiesiog *Rodyklė*, informuoja apie įvairius dalykus, minimus vadove. Antroji, p. 142–144, – *Gatvių rodyklė*. Joje surašytos Prahos gatvės, nurodytos miesto plane. Jų nuorodos tekste, nors labai praverstų, nesužymėtos.

Prof. Arnoldas Piročkinas

Didieji skiriami dar dalijami į poskyrius su antraštėmis. Tad žmogui, kuriam kyla specialių poreikių, žvilgtelėjus į turinį, nesunku rasti atsakymą į rūpimą klausimą – gauti viešbučių adresų ir

Nukelta į 4 p.

IŠ KAIMO VAIKO IKI PASAULINIO GARSO ASMENYBĖS (3)

Gedimino Žemlėko nuotraukos

Anyškčių žemės kraštovaizdis, atsiveriantis iš Kunigiškių kaimo

Pabaiga, pradžia Nr. 12

Mokyklos ir kaimo likimai panašūs

Iš Marijampolės persikelkime į Anyškčių rajoną, Kunigiškių kaimą (Svėdasų seniūnija), kur gegužės 23-iają vyko renginys *Per senolių tradicijas atverkime dvasią ir širdį*. Renginys vyko Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejuje, kur buvo atidengta ir pašventinta atminimo lenta žymiesiems Kunigiškių pradžios mokyklos mokiniams ir mokytojams. Tarp jų kunigo rašytojo, publicisto ir visuomenės veikėjo Juozo Tumo-Vaižganto (1869–1933), prof. Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992), išeivijos rašytojos Alės Rūtos, Kunigiškiuose gimusio ir augusio dailininko Kajetono Sklėriaus (1876–1932) ir kitų ižybybių pavardės.

Priminsime ir kai kuriuos kitus kilusius iš Kunigiškių. Alfonsas Sklėrius-Šklėrys (1890–1943) – Lietuvos karininkas ir visuomenės veikėjas, artilerijos pulkininkas, dailininkas. 1941 m. birželio 10 d. su kitais Lietuvos karininkais išsiųstas į Maskvą, birželio 28 d. suimtas, ištrem-

tas į Lamos lagerį Užpoliarėje, netoli Norilsko. Mirė nuo bado ir šalčio 1943 m. birželį – kaip ir jo brolis Kajetonas. Palaikai perlaidoti Kaino Petrašiūnų kapinėse šalia brolio Kajetono Sklėriaus.

Trečias brolis – Povilas Sklėrius (1898–1979) – komunistinių pažiūrų, pokariu buvo Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytojas, docentas, Melioracijos katedros steigėjas ir vedėjas, Akademijos mokslo reikalų prorektorius.

1913 m. Kunigiškiuose gimė kunigas, rašytojas Jonas Kuzmickis-Gailius, 1929 m. – fizikas Balys Grigas, poetas ir dailininkas Karolis Širvinskas (1980–2001), žuvęs nelaimingo atsitikimo metu.

Tų buvusių pradžios mokyklų pavardės mena muziejaus ekspozicija, senos nuotraukos, jų arba apie juos parašytos knygos ir kiti Kunigiškiuose jų gyvenimą įprasminantys „daiktiniai įrodymai“. Šiandien daug kam egzotiškai atrodo senieji suolai su atverčiamais dangčiais. Jie gerokai pyškėdavo mokiniams sėdant ar kylant iš suolų.

Galimas dalykas, už šių suolų sėdėjo ir pir-

mąsias raides vedžiojo ne viena būsimoji ižybybė, bet jau vėlesnių laikų, nes šiuos suolus Svėdasų krašto muziejaus įkūrėjas ir ilgametis vadovas Vytautas Bagdonas atsivežė iš Svėdasų, kai ten tapo nereikalingi. O muziejuje padės palaikyti senos kaimo pradžios mokyklos dvasią, nes muziejus įkurdintas buvusios pradžios mokyklos pastate.

Pastatas statytas po 1863 m. sukilimo, o svarbiausia, kad jame 1879–1881 m. mokėsi būsimasis lietuvių literatūros klasikas Juozas Tumas-Vaižgantas, gimęs netoli Kunigiškių esančiame Maleišių kaime. Vietos gyventojai tarmiškai taria Maleišiai, ir upelės vardas Malaiša. Upelė teka per abu šiuos kaimus. Kunigiškiuose 1886–1890 m. mokėsi būsimasis dailininkas Kajetonas Sklėrius, šiame kaime gimęs ir augęs. Beje, dėl Kunigiškių vardo. Spėjama, kad seniau kaimas vadintas Medginiais, šio pavadinimo palivarką Svėdasų savininkas Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila (1556–1600), vėliau nominuotas kardinolu,

Nukelta į 2 p.

5 p.

MOKSLO ŠAKNYS KARČIOS

6–7 p.

AKADEMIJŲ VAIDMUO XXI AMŽIUJE

10–11 p.

IŠ KUR TELESKOPA GAVO ANDRIUS RUDAMINA

12–13 p.

GROTHUSAI ŠIAULIŲ UNIVERSITETE

14 p.

LIGOS PAŠALPOS: KAM IR KIEK?

Atkelta iš 1 p.

užrašė Svėdasų parapijai. Kunigiškių pavadinimas veikiausiai atsirado vėliau, kai šios žemės jau priklausė kunigaikščiams ir kunigams.

Būta ir kitų laikų. Antai kalbininkas prof. Kazimieras Būga teigė, kad per Svėdasų kraštą ėjusi riba, kuri skyrė lietuvių ir sėlių gentis. Salakas, Tauragnai, Utena, Subačius, Palėvenė, Pasvalys, Saločiai XIII a. dar priderėjo sėliams, nors tarp jų jau gyveno nemažai lietuvių. Tačiau patį kraštą žmonės dar tebevadino Sela arba Seluona, taigi ne visi sėliai buvo spėję virsti lietuviais.

1923 m., kai Kunigiškių kaimas buvo skirstomas į vienkiemius, jame gyveno 219 gyventojų (40 sodybų). 2000 m. 57 sodybose gyveno 129 gyventojai, po metų – jau 126. Tendencija aiški, ją atspindi ir mokyklos kaime likimas. 1922–1923 m. joje buvo keturi skyriai. 1930 m. Kunigiškių pradžios mokykla suteiktas Juozo Tumo-Vaižganto vardas. Prie šios mokyklos buvo prijungta Vaitkūnų pradžios mokykla kaip antras komplektas, 1939–1940 m. jau veikė trys komplektai. I–IV skyriuose mokėsi 124 vaikai. Pradžios mokykla Kunigiškiuose veikė iki 1951 m., vėliau iki 1962 m. buvo septynmetė, po to – aštuonmetė. Nuo 2001 m. vėl liko pradinė, o 2002 m. mokykla buvo uždaryta.

Dabar Kunigiškiuose nėra mokyklos, vaikai vežiojami geltonuoju autobusėliu į Svėdasų pradinę mokyklą.

Buvo per mažas mokslus krimsti

1986–1987 m. mokyklos pastatą pavyko restauruoti ir jame įrengti Svėdasų krašto muziejų. Jį prižiūri, veiklą plėtoja žurnalistas ir kraštotyrininkas Vytautas Bagdonas, puikių straipsnių apie šį kraštą autorius. Muziejuje yra mokyklos, garsių Svėdasų krašto žmonių, senovinių kaimo buitės daiktų ekspozicijos.

A. J. Greimo atveju reikia tam tikro paaiškinimo. Būsimasis semiotikos mokslo vienas kūrėjų Kunigiškių pradžios mokykloje nesimokė, nes buvo per mažas mokslus krimsti. Tačiau Kunigiškiai buvo ta vieta, į

IŠ KAIMO VAIKO IKI PASAULINIO GARSO ASMENYBĖS (3)

Renginio dalyviai ir svečiai renkasi į Svėdasų krašto muziejų

kurią dar nesibaigus Pirmajam pasauliniam karui sugrįžo Algirdo Juliaus tėvai – mokytojas Julius Greimas ir Konstancija Micevičiūtė-Greimienė, ir vokiečių okupacinė valdžia leido J. Greimui mokytojauti Kunigiškių pradžios mokykloje. Sugrįžo į savo namus, kuriuos buvo priversti apleisti 1915 m., kai artėjant kaizerinei kariuomenei Lietuvoje veikusios mokyklos buvo evakuotos į Rusijos gilumą. Greimų šeimos nariai kuriam laikui buvo priversti gyventi skirtinguose miestuose: J. Greimas – Perekopivkoje, o jo žmona su dukra Gražina – Romnuose. Vėliau šeima susijungė Tuloje. Tame Rusijos ginklakalystės ir „samovarų“ gamybos centre 1917 m. kovo 9 d. ir gimė Algirdas Greimas. Šeimoje jau augo dukterė Gražina, gimusi 1911 m. Šimonyse, netoli Kupiškio.

Prireikė tam tikrų pastangų, kol šeimos nariai karo sumaištyje susirado

vienas kitą ir galėjo apsigyventi kartu. 1918 m. Greimų šeima grįžo į Lietuvą, į Kunigiškį, kur Julius Greimas mokytojavo 1913–1915 metais. Grįžęs dirbo pradžios mokyklos vedėju, mokė kaimo ir apylinkių vaikus.

Neužsibuvo Greimai Kunigiškiuose, nes 1919 m. mokytojas Julius Greimas buvo iškeltas mokytojauti į Kupiškį. Mat nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje mokytojų labai stigo, tad J. Greimo perkėlimą į Kupiškį būtų galima vertinti ir kaip tam tikrą paaugstinimą – tiek gyvenamosios vietos, tiek pareigų ir dėstomų dalykų atžvilgiu.

Kur žmogų persmelkia jo „genius loci“

Išeitų, kad su Kunigiškiais labiau susijęs Algirdo Juliaus tėvų, o ne jo paties gyvenimas. Vis dėlto nuo sku-

botų ir todėl kiek lengvapėdiškų išvadų gal geriau susilaikyti. Dar nežinia,

Atidarant parodą „Algirdo Greimo vaikystė“ koncertavo Anykščių muzikos mokyklos kanklininkų ansamblis

kur žmogų persmelkia tas *genius loci* (vietos dvasia), kaip gimtosios erdvės ir kūrybinių galių sąveikos išdava.

Didysis Gėtė pažintį su poeto kūryba siūlė pradėti nuo pažinties su jo gimtine, ten slypi jo *genius loci*, jo poetinio įkvėpimo ir poetinės savikūros „genai“, kurie pirmiausiai reiškiasi per kalbą, kaip intymiausia kiekvienos tautos savastį. O kas pasakys, kur reikėtų ieškoti mokslo žmogaus pradžių pradžios? Gal taip pat nevertėtų nusigręžti nuo gimtųjų penatų, kol niekas nepasiūlė geresnio varianto.

Algirdo Juliaus atveju *genius loci* ieškoti būtų tuo sunkiau, nes Pirmasis pasaulinis karas ir pokario nenusistovėjęs jaunos valstybės gyvenimas Greimų šeimą mėtė ir vėtė, kilnojo iš vietos į vietą, pagal lietuvišką audimo staklių šaudyklės veikimo principą. Biografui tai tipologinė intriga, o dar geriau ją įvertinti galėtų žvilgsnis iš šalies.

Gimimo vieta Tula buvo labiau atsitiktinė vieta, lyg tarpstotė likimo maratone. *Genius loci* vaidmuo jau labiau tiktų Kunigiškiais, nes iš šio kaimo Greimų šeima karo metais pakilo ir nuo tol kelionių vėjas tapo jų nuolatinis gyvenimo palydovas.

Būtų įdomu patyrinėti, kiek A. J. Greimo likime atsispindi tai, ką išreiškė kitas išeivis iš Lietuvos Česlavas Milošas, 1980 m. kalboje pri-

imdamas Nobelio literatūros premiją: „gera gimti mažame krašte, kur gamta yra žmogiška, lygiavertė žmogui, kur per šimtmečius tarpusavyje sugyveno įvairios kalbos ir įvairios religijos. Kalbu apie Lietuvą, mitų ir poezijos žemę.“

Paroda A. J. Greimo gyventame kambaryje

Niekas nežinojo, kad šis Kunigiškių pradžios mokyklos pastatas susijęs ir su A. J. Greimo vardu. Buvo žinoma, kad šioje pradžios mokykloje 1913–1915 m. Kunigiškiuose mokytojavo mokytojas J. Greimas, o būsimasis semiotikas Algirdas Julius 1917 m. gimė Tuloje. Reikėjo prof. Karolio Rimtauto Kašponio pastangų, kad plačiau atsivertų naujų žinių skrynja. Dar anksčiau muziejų pasiekė ir A. J. Greimo sesers Gražinos Greimaitės laiškas. Sužinojusi, kad Kunigiškiuose atidarytas muziejus, ponja Gražina papasakojo apie šiame kaime mokytojavusį savo tėvą Julijų Greimą, atsiuntė keletą nuotraukų ir paties A. J. Greimo adresą Prancūzijoje. V. Bagdonas nusiuntė jam laišką, nelabai tikėdamasis atsakymo iš tokio žymaus ir užimto mokslininko. Vis dėlto atsakymas atėjo. A. J. Greimas atsiuntė ir savo tėvo mokytojo J. Greimo nuotrauką, tiesa, labai seną ir gerokai blankią, bet autentišką senų laikų ženklą.

A. J. Greimas laiške rašė, kad

apie Kunigiškių kaimą jis žino iš tėvo pasakojimų, nes pats nieko daugiau neatsimena. Kūdikiu būdamas ir negalėjo atsiminti. Daugiau atsimena, kaip gyveno Kupiškėje.

Dabar A. J. Greimo gyvenimo ir veiklos tyrinėtojų pareiga – užpildyti tas žinių spragas, tuo labiau, kad tai, pasirodo, įmanoma. Žinoma, jeigu yra kas imasi.

Jau žinomos patalpos, kuriose gyveno mokytojo J. Greimo šeima su mažais vaikais – dukterimi Gražina ir sūnumi Algirdu Juliumi. Mokytojams priklausiusioje pusėje, kur gyveno būsimoji semiotikos išmybė, gegužės 23 d. atidaryta jam skirtoji paroda *Algirdo Greimo vaikystė* ir atidengta atminimo lenta su žymiausių Kunigiškių pradžios mokyklą baigusiu mokinių pavardėmis. Tarp jų ir A. J. Greimo, kuris nors šioje mokykloje nesimokė, bet su tėvais gyveno mokyklos pastate.

Varpelio skambesį girdėjo Vaižgantas ir Greimas

Renginio dalyviai rimčiai ir susikaupimui nuteikė suskambęs mokyklos varpelis. Renginio vedėjas patikino, kad tai tautos švietėjo, rašytojo, lietuviybės puoselėtojo kunigo Juozo Tumo-Vaižganto vaikystės laikų mokyklinis varpelis. Daug metų šis

Atminimo lentą skirtą žymiems Kunigiškių pradžios mokyklos mokiniams ir mokytojams atidengia Anykščių rajono savivaldybės meras, biologijos mokytojas-ekspertas, vienintelio Lietuvoje Traupio mokyklinio botanikos sodo įkūrėjas Sigutis Obelevičius ir parodos „Algirdo Greimo vaikystė“ autorius prof. Karolis Rimtautas Kašponis

Atminimo lentoje įprasminti Kunigiškių ir Svėdasų krašto įžymieji

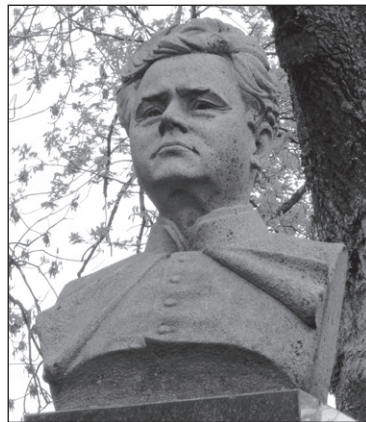
varpelis kvietė ne tik Kunigiškių, bet ir aplinkinių kaimų vaikus į šią kaimo mokyklą, į tolesnį gyvenimo kelią išlydėjo šimtus šią mokyklą baigusiujų. Prabėgę dešimtmečiai nesugadino varpelio balso, išliko toks pat skambus kaip senais laikais.

Prasminga, kad būtent šis jau istoriniu tapęs varpelis ir kanklių garsai visus sušaukė prisiminti iš Kunigiškių pradžios mokyklos išėjusius ir vėliau žymiais žmonėmis tapusius mokinius. Neverta abejoti, kad šio varpelio skambesį ir reiklų kvietimą į pamokas kasdien girdėdavo ir mažasis Algirdas Julius Greimas, kuris su tėvais ir seserimi Gražina gyveno už sienos tame pačiame pastate, kur vyko pamokos.

Į pradžios mokyklą suolus susėdusiems renginio dalyviams V. Bagdonas priminė kai kuriuos Kunigiškių pradinės mokyklos gyvavimo faktus. Juos primena senos nuotraukos – iš vienos jų galima spręsti, kad buvo metų, kai mokykloje mokėsi net iki šimto ir daugiau mokinių. Ne vien Kunigiškių, bet ir aplinkinių kaimų vaikų. Šeimos buvo gausios, tad mokytis buvo kam.

Vargu ar šiandien būtų įmanoma nustatyti, kurioje vietoje sėdėjo būsimasis lietuvių literatūros klasikas kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas, nes ir suoliai buvo tikotikie: juose sėdėjo net po keturis mokinius. Juozas Tumas atėjo iš kaimyninio gimtojo Maleišių kaimo eidamas dešimtuosius metus. Mokėsi dvi žiemos, bet gabiam vaikui

ir to pakako, kad baigtų mokyklą su pagyrimu. Sėkmingai išlaikė egzaminus Anykščių mokykloje. Nuostabą keliantys dalykai, žinant, kad buvo carizmo laikai, kai lietuvių kalbos mokykloje nebuvo mokoma, ši kalba buvo draudžiama, beteisė. Stebuklas, kad net tokiomis aplinkybėmis galėjo išaugti būsimieji lietuvių tautinio bei literatūrinio žodžio puoselėtojai, kurie ir šiandien liko nepralenkti žodyno

Kunigiškių pradžios mokykloje mokėsi ir Juozas Tumas-Vaižgantas

sodrumu, kalbos išraiškingumu.

Vienus metus šioje mokykloje mokėsi Elena Nakaitė-Arbačiauskienė, kuri savo prozos ir poezijos kūrinius pasirašinėja Alės Rūtos slapyvardžiu. 1915 m. Sankt Peterburge gimusių rašytoja, JAV lietuvių visuomenės veikėja gyvena Santa Monikoje (JAV, Kali-

fornija). Svėdasų krašto muziejuje, taigi toje pačioje buvusios Kunigiškių pradžios mokyklos klasėje įrengtoje ekspozicijoje yra ir rašytojos knygų ekspozicija. Rašytojos laiškus jau nelengva įskaityti, nes ji labai silpno regėjimo, bet Kunigiškių kaimą ir mokyklą ji prisimena, atsiunčia muziejui savo išleistą knygą.

V. Bagdonas apgailestauja, kad simbolinėje atminimo lentoje nepavyko įamžinti visų žmonių, kurie verti pagerbimo, pavardes. Užtat plati erdvė naujiems atradimams: skaitant laikraščius, žurnalus ir kitą literatūrą staiga gali rasti žinią, kad vienas ar kitas žmogus yra mokėsis ar baigęs Kunigiškių mokyklą.

Pagaliau ar tik įžymybės kuria savo krašto gerovę? Daugelis tos mokyklos mokinių tapo ūkininkais, dirbo aplinkinių kaimų žemę, ne vienas iš buvusių mokinių pokario metais su ginklu rankose kovėsi su Lietuvos okupantais, buvo partizanai. Šių kovotojų atminimą įamžinant Svėdasuose birželio 28 d., per Šv. Petro ir Povilo didžiuosius atlaidus atidengė ir pašventino paminklą Anykščių krašto žmonės. O Svėdasų krašto muziejuje Kunigiškiuose apie visa tai kaupiama medžiaga, nors daug jau sukaupta. Tarp V. Bagdono pagalbininkų yra ne vienas iš buvusių Kunigiškių mokyklos mokinių, kurie jaučia šventą pareigą garsinti savojo kaimo vardą. Muziejų lanko ekskursantai iš visų Lietuvos kampelių, čia vyksta parodos,

įvairūs renginiai.

Jei ne tie mokiniai ir kiti geros valios žmonės, šio muziejaus nebūtų, gal ir paties kaimo mokyklos pastato. Jo būklė nežadėjo nieko gero: riogsojo sukiužęs ir mažai kam buvo reikalingas. Būtent buvusieji Kunigiškių mokyklos mokiniai kantriai mynė įvairių lygių valdžios kabinetus ir slenksčius, kad mokyklos pastatas būtų atstatytas ir išsaugotas. Bendromis pastangomis pavyko pastatą išsaugoti ir įsteigti jame muziejų.

Gyvenimo prasių sankirtoje

Atminimo lentą muziejuje atidengė Anykščių rajono meras Sigutis Obelevičius ir parodos *Algirdo Greimo vaikystė* autorius prof. humanitarinių mokslų (muzikologijos) daktaras Karolis Rimtautas Kašponis. Atminimo lentą pašventino Svėdasų Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios klebonas kunigas Vydas Juškėnas. Visą iškilmių ceremoniją kanklių garsais lydėjo Anykščių muzikos mokyklos kaklininkų ansamblis, kuris liepos pradžioje dalyvavo ir Respublikinėje dainų ir šokių šventėje Vilniuje. Tylos minute pagerbti visi amžinybėn išėjusieji

Lietuvoje gal net geriau žinomas kaip biologijos mokytojas-ekspertas, Traupio mokyklos botanikos sodo Anykščių rajone įkūrėjas ir vadovas, už gamtosauginę veiklą 2001 m. apdovanotas Valdo Adamkaus premija. 1,5 ha plote auginama 4800 taksonų, šalia Traupio mokyklos auga daugiamečių gėlių kolekcijos, įrengti alpinariumai, dekoratyvinis baseinas su vandens augalais, tad dabar visa mokyklos teritorija paversta botanikos sodu.

Dar pasakysime, kad S. Obelevičius užrašė prof. K. R. Kašponiui jo tėvo mokytojo Balio Kašponio atminimui leidinį apie Traupio botanikos sodą. B. Kašponis 1923–1944 m. su žmona mokytojo pradžios mokykloje Surdegyje, vedė žemės ūkio klases. Mokykla buvo tarsi žemės ūkio mokykla, turėjo daržą, sodą, bityną. Po Pirmojo pasaulinio karo Nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje buvo labai skatinama žemės ūkio veikla, dauguma Surdegio pradinės mokyklos mokinių baigę pradžios mokyklą likdavo dirbti savo tėvų ūkiuose. Mokytojas B. Kašponis profesinį pasirengimą buvo gavęs Dotnuvos žemės ūkio akademijoje, kur mokėsi maždaug kalendorinius metus. Jam dėstė tokios įžymybės kaip

Šis kelias į pasaulio platumas išvedė Kunigiškių pradžios mokyklos mokinius

sieji šios mokyklos mokiniai.

Reikšminga, kad renginį parėmė Anykščių rajono savivaldybė, Svėdasų seniūnija, baldų gamybos įmonė UAB *Avalis*, atminimo stendą savo lėšomis pagamino Anykščių kredito unija, Vaižgantiečių klubas *Pragiedrulys*, Anykščių kultūros centro Vaitkūnų skyrius, parėmė Anykščių muzikos mokykla. Informaciniai renginio rėmėjai – laikraščiai *Anykšta* ir *Utenis*. Galima tikėtis, kad rėmėjų ir dalyvių bus ne mažiau ir rugsėjo mėnesį vykstančiame J. Tumo-Vaižganto 140-ųjų gimimo metinių minėjime.

Anykščių rajono meras Sigutis Obelevičius neslėpė nuostabos, kad nederlinga Svėdasų krašto žemė galėjo subrandinti tiek žymių asmenybių. Daugelis jų verti, kad apie juos plačiau būtų žinoma. Kitas gal užgožia Vaižganto asmenybė, bet tokia jau dalia atsidūrusiujų ūksmingo medžio paunksnėje. Neseniai paaiškėjo, kad šioje žemėje savo pėdą yra įmynęs ir pasaulinio garso mokslininkas Algirdas Julius Greimas. Ir toliau būtų likęs šio Svėdasų krašto lopinyje nežinomas, jeigu ne prof. K. R. Kašponis, jeigu ne Svėdasų krašto muziejaus įkūrėjas ir ilgametis vadovas Vytautas Bagdonas ir daugelis kitų krašto ir šalies atminties žadintojų bei puoselėtojų. Jų pastangų dėka Lietuva tampa tik turtingesnė.

Beje, šie žodžiai puikiausiai tiktini ir pačiam Sigučiui Obelevičiui, kuris juk ne visada buvo meras.

Viktoras Ruokis, Jonas Kriščiūnas ir kiti garsūs mokslininkai.

Traupis ir Surdegis – panašūs bažnytkaimiai Anykščių rajone, esantys netoli vienas kito. Buvo metų, kai Surdegio pradžios mokykloje mokėdavosi iki 150 mokinių. Mokytojas B. Kašponis užrašė 12 mokyklinių sąsiuvinį prisiminimų, kurie saugomi Lietuvos literatūros ir meno archyve prof. K. R. Kašponio fonde.

Ar reikia stebėtis, kad į Kunigiškius, atidengiant šio kaimo pradžios mokyklą baigusiu įžymių žmonių atminimą įprasminančią atminimo lentą, atvažiavo didoka grupė žmonių iš Surdegio. Kai kurie iš jų pažinojo mokytoją Balį Kašponį, prisiminė ir 10 metų Surdegyje gyvenusį berniukštį Karolį Rimtautą, dabartinį profesorių.

Viskas tarpusavyje susiję, tegu kartais ir nematomais saitais – nieko nėra nesvarbaus. Prasmę įvykiams, net žmonių gyvenimui ir veiklai suteikiame patys. Pirmiausia žinodami, suvokdami tos veiklos ir įvykių reikšmę, prasmę, vertę, suteikdami naujų prasių, o čia jau netoli ir iki semiotikos – reikšmių ir prasių mokslo. To paties mokslo, kurio pamatus klojo Algirdas Julius Greimas, ir kurio pėdos liko išpaustos daugelyje Lietuvos vietų, taip pat ir Kunigiškiuose. Nuo šiol tos pėdos tampa dar gilesnės, dar prasmingesnės.

Smagu vėl pasijusti mokyklos suoluose

Atkelta iš 1 p.

informacijos, kur pavalgyti, apsipirkti, ką aplankyti Prahoje ir t. t. Vis dėlto sunku iškęsti nepadarius pastabos dėl viešbučių. Iš daugybės Prahos viešbučių nurodyta tik 18. Iš jų septyniuose, aukščiausios kategorijos, kambarys vienai nakčiai kainuoja 3 tūkst. kronų (per 375 Lt) ar daugiau, kituose septyniuose – 1500–3000 kronų ir keturiuose – mažiau nei 1500 kronų (apie 170 Lt). Prahoje yra gerokai pigesnių viešbučių ar nakvynės namų. Dėl jų vadovas pataria kreiptis į dvi agentūras, kurios siūlo būstus ir privačiuose butuose. Juose kainos beveik perpus pigesnės negu viešbučiuose. Prahoje ir kituose Čekijos miestuose ar šiaip gyvenvietėse gausu visokių kempingų ir motelių, bet apie juos vadovas žinių neteikia.

Tačiau apžvalgoje neketiname vertinti šio vadovo turinio: mums rūpi dalykai, kurie iš esmės priklauso vertimo sričiai. Kaip lietuviško vertimo leidėjai susidorojo su dilema, kurią turi spręsti kiekvienas vertėjas? Ši dilema nusako mažiausiai: jei vertimas ištikimas t. y. labai pažodiškas, jis negražus, o jei gražus, tai ne visada ištikimas. Tokiuose leidiniuose, koks yra vadovas *Praha*, gausu specifinių nacionalinių realių, kurioms nusakyti neturi kalba, į kurią verčiamas tekstas, priemonių. Čia vertėjas susiduria su galybe sunkumų. Kaip juos pavyko įveikti aptariamoje knygoje?

Dalis Čekijai būdingų realių vadove perteikiama sulietuvintų, t. y. lietuviškais vertimais. Pavyzdžiui, keli Prahos istorinių dalių pavadinimai: *Staré Město* išversta *Senamiestis*, *Nové Město* – *Naujamiestis*, *Malá Strana* – *Mažasis kvartalas* (p. 29). Pirmuosius du pavadinimus lygiai taip pat pateikia *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, tačiau trečiasis joje išverstas kitaip – *Mažasis miestas* (t. 9, p. 146). Neaišku, kodėl šis variantas netiko *Prahos* vertėjai, redaktorei Laimutei Kertenienei ir kitiems leidinio bendradarbiams.

Reikia iš karto pasakyti, kad visi trys vertiniai nėra tikslūs: lietuviškai jie neperteikia dabartinio miesto dalių istorijos. Kadaiše tos dalys buvo atskiri miestai – tik 1784 m. jos administraciškai sujungtos į Prahos miestą. Pasakymas *Senamiestis* ir *Naujamiestis* sutapatina šias Prahos dalis, pavyzdžiui, su Vilniaus ar Kauno senamiestiais ir naujamiestiais. Tad, jei norėtume išlaikyti čekišką specifiką, turėtume vadinti tas dalis junginiais *Senasis miestas* ir *Naujasis miestas* (plg. *Senasis* ir *Naujasis Daugėliškis*). Iš bėdos ar ipročio, nepaisydami čekiškos specifikos, galėtume palikti ir *Senamiestį* su *Naujamiestiu*. Tačiau visiškai netinka vertinys *Mažasis kvartalas*: nei jis pažodiškai tikslus, nei perduoda šio dabartinės Prahos rajono savitą praeitį. Tuo požiūriu kur kas geresnis variantas *Mažasis miestas*. Tada atsiranda dar vienas motyvas analogiškai vartoti ir kitiems dviem rajonams pavadinimus *Senasis miestas* ir *Naujasis miestas*.

Vadove randame tokį atvejį, kai pavadinimas neverčiamas, bet lietuviškam tekstui parenkamas su čekų kalba ir tikrove nesuderinamas sinonimas. Pavyzdžiui, nesuprantama, kodėl lietuviškame vadove įkyriai vartojamas vardas *Bohemija* (pvz., p. 10: Vratislavas II karūnuojamas pirmuoju Bohemijos karaliumi; p. 11: Baltojo kalno mūšis. Bohemijos protestantai pralaimi ir kt.). Habsburgų valdymo laikais (1526–1918) tai buvo oficialus Čekijos pavadinimas, primestas vokiečių. Patys čekai jo, atrodo, visai nelinkę vartoti: ko gero, čekams jis tiek pat „savas“, kiek lietuviams Memelis vietoj Klaipėdos ar Nemuno. Ir lietuviškų enciklopedijų praktika rodo, kad visur ten, kur

PRITRŪKUS REIKALINGAM LEIDINIUI ATIDUMO

Prahos Rotušės laikrodis skaičiuoja amžius

vokiečių sakoma *Bohemija*, lietuviškai vartojami junginiai su žodžiu Čekija: Čekijos broliai, Čekijos miškas, Čekijos masyvas, Čekijos-Moravijos aukštuma, Čekijos ir Moravijos protektoratas. Vertime nekritiškai priimta angliška *Bohemijos* vartosena.

Skaitant aptariamąjį vadovą, į akis krinta leidėjų istorijos ir geografijos spragos. Antai visoje lietuvių literatūroje Jogailos palikuonys prie vardo gauna priedėlį *Jogailaitis*, -ė. Todėl labai keista, kai randi parašyta *Vladislavui Jagiello* (p. 18, 20), *Annai Jagiello* (p. 50). Lietuviškame tekste turėtų būti rašoma *Vladislovas Jogailaitis*, *Ona Jogailaitė*. Leidėjai padarė didelį atradimą geografijai: paskelbė, kad Janas Husas buvo sudegintas Šveicarijoje prie Konstancijos tarybos (p. 10). Konstancijos miesto neteko girdėti: žinomi tik du panašiai skambantys miestai: Konstanca Rumunijoje ir Konstanca Vokietijoje (prie Reino). Husas žuvo pastarajame mieste, kur vyko ne taryba, bet Katalikų Bažnyčios susirinkimas. Beje, bostoniškė *Lietuvių enciklopedija* šį miestą vadina moteriškos giminės daiktavardžiu *Konstanca*, bet tikslesnis yra pavadinimas *Konstanca*, kurį pateikia *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* (t. 6, p. 51).

Lietuviško leidinio autoriai, matyt, visiškai nesuvokė čekų kalbos. Iš to radosi tiek daug visokių netikslumų, kad juos net dorai suklasifikuoti sunku. Knygoje laikomasi principo vartoti kuo daugiau originaliųjų svetimvardžių.

Vaizdas virš Vltavos upės į Prahos pilį

Kartais jiems skliausteliuose duodama „lietuviškų“ vertimų. Pavyzdžiui, p. 23 rašomas čekiškas pavadinimas „Šternberský Palác“, o skliausteliuose randame „Sternbergo rūmai“. Kodėl ne Šternberko rūmai? Toliau, p. 38 esąs čekiškas pavadinimas „Dům panů z Kunštátu a Poděbrad“ lietuviškai skliausteliuose skamba taip: „Ponų iš Kunstat ir Podebrad namai“. Kodėl nerašoma čekiško žodžio *š* – *Kunstat*? Atskira kalba, kad tikriniai daiktavardžiai neturi kilmininko linksnio galūnių, tada lietuviui, nemokančiam čekų kalbos, nėra skirtumo, kad pirmasis žodis yra vienaskaitos, o antrasis – daugiskaitos skaičiaus: iš Kunštato ir Podebradų. Štai kur nuveda „vakarietinė“ principas išlaikyti originalius svetimvardžius! Dar vienas pavyzdys iš p. 44: čekiškai parašyta *Klausova Synagoga*, skliausteliuose duodamas toks „lietuviškas“ atitikmuo: *Klausen sinagoga*. Iš kur atsirado forma *Klausen*, jei čekiškas būdvardis *Klausova* padarytas iš daiktavardžio *Klaus*?

Pabrėždami ištikimybę originaliajai svetimvardžių rašybai, knygos vertime lietuvių čekų architektą Josefą Šulcą, jų rašomą vokiškai Josef Schulz, keliose vietose rašo angliškai: Josefo Schulzo (p. 56, 59), o vienoje vietoje ir „lietuviškai“ – Josefas Schultzas (p. 66). Prie šių pavyzdžių dera dar vienas atvejis: vadove čekiškai parašyta *Valdštejnský palác a sady*, o „lietuviškai“ čia pat pateikiamas toks ekvivalentas – *Wallenstein pilis ir sodai* (p. 71). Patys

čekai šį kartą nesilaikė principo rašyti originalias kitataučių pavardes: garsųjį Trisdešimties metų karo (1619–1648) vadą imperatoriaus generalisimą (vertėjui jį „pažemino“ – pavadinimo generolu) Valenšteina (Albrecht Wallenstein) sučekino. Jo visi vardai ir „pavardė“, nuo kurios padarytas ir rūmų pavadinimas, skamba taip: Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna. Mūsų „vakarietinė“ iš leidyklos pamokė čekus ir lietuvius!

Nežinia, kaip angliškai vadinama viena Prahos bažnyčia. Jos čekiškas pavadinimas toks: *Chrám Panny Marii Sněžné* (p. 35). Lietuviškai jį pavadinama *Dievo motinos Sniego bažnyčia*, net juokas ima! Iš tikrųjų lietuviškai turėtų būti toks pavadinimas: (Švenčiausios) Mergelės Marijos Snieginės bažnyčia. Čekų žodis *Sněžné* (kilmininkas Snieginės) apibūdina ne bažnyčią, bet Mariją – tai jos epitetas. Taip vadinamą bažnyčią turime ir Lietuvoje, Girdiškėje (Šilalės raj.), – Švč. Mergelės Marijos Snieginės bažnyčia.

Čekų tikrinių vardų lietuvinimo problemą norėtusi tęsti platesniu pasvarstymu, kylančiu iš vadove parašyto vienos žymios jų didikų giminės atstovo įvardijimo („lietuviško“) – Wenceslas Šternbergas (p. 70). Čekiškai šis asmuo vadinamas Václav Vojtěch ze Šternberka. Tad ne iš čekų kalbos paimtas vardas *Wenceslas* ir raidė *g* pavardėje. Man šiuo kartu labiau rūpi, kaip versti čekiško įvardijimo dalį „ze Šternberka“. Prielinksnis *z(e)* su vietovardžio kilmininku yra labai sena čekų asmenų įvardijimo forma. Vadove ši dalis išversta kaip pavardė. Bent ji mums gali rodytis kaip pavardė. Iš tikrųjų tais laikais nė čekai neturėjo pavardžių.

Šių junginių perkėlimas į kitą kalbą kelia sunkumų – nėra vienodumo. Antai ir rusai čia elgiasi nevienodai. Pavyzdžiui, čekų XIV a. rašytojas Smil Flaška z Pardubic rusų įvardijamas praleidžiant prielinksninę dalį – S. Flaška. Tuo tarpu to paties amžiaus rašytojas Tomáš ze Štítneho jiems yra T. Štítnyj, taigi prielinksninis priedas paverstas būdvardžiu.

Lietuviai turi palyginti nedidelę ir nesena patirtį. 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto Evangelikų teologijos fakulteto doc. dr. Jono Beblavo (Jan Beblavý) lietuviškai parašytoje ir

išleistoje knygoje *Lietuvių čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais* šias prielinksnines konstrukcijas taip pat verčia prielinksniniais įvardijimais: Vilius Kostka iš Postupicų, Jonas Sokolas iš Lamberko (Jan Sokol z Lamberka) ir kt. (p. 8–9). Tuo tarpu *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, kad ir neatsargu spręsti iš vieno rasto pavyzdžio, buvo linkusi prielinksninius priedus versti daiktavardžiais su priesaga *-ietis*: „teologiniai Tomo Štytniečio (apie 1333–1405) veikalai“ (t. 2, 1977, p. 471).

Šios čekiškos „pavardės“ pirštu prikišamai rodo, kad „vakarietinė“ brukamas principas vartoti svetimvardžius originalius, ne visada įmanomas: jas reikia būtinai lietuvininti. Tik kaip? Gal iš tikrųjų prielinksninę dalį versti daiktavardžiu su priesaga *-ietis*? Tada rašytume Václav Šternberkietis. Šie įvardijimai gerai tiktų prie daugybės praeities veikėjų įvardijimų. Turime visą grupę šventųjų: Jonas Damasietis, Jonas Kantietis, imperatorius Jonas Liuksemburgietis. Tačiau atsirastų nemaža pavyzdžių, kur lietuvių kalboje išlieka prielinksninė konstrukcija, kokių pateikia bostoniškė *Lietuvių enciklopedija*: Ispanijos karalius iš Austrijos (Don Juan de Austria), lenkų kronininkas Jonas iš Čarnkovo (Jan z Czarnkowa) ir t. t.

Įdomus čekiškas Prahos bažnyčios *Kostel Panny Marie před Týnem* pavadinimas, kuris vadove išverstas taip: Dievo Motinos prie Týn bažnyčia (p. 46). Jau esam sakę, kad junginys *Panny Marie* tiksliau verstinas ne *Dievo Motinos*, bet (Švč.) *Mergelės Marijos junginiu*. Dabar pasvarstykime, ar tikslus prielinksninis prie Týn atitikmuo. Čekų kalboje yra prielinksnis pried, kurio tikroji reikšmė – *prieš*: *před* eina su vienaskaitos įnagininko linksniu. Lietuviškame vertime paliktas vienaskaitos vardininkas, nors prie prielinksnio turėtų eiti kilmininkas. Kodėl čekai sako „prieš Týną“? Mat týn yra jau kiek pasenęs čekų kalbos bendrinis žodis, reiškiantis bet kokią aptvertą vietą. Lietuvių žodžiai *aptvaras*, *žardas* turi specializuotą reikšmę: tai aptvertos vietos ganykloje ar kitur gyvuliams, tad čia jie netinka. Tuo labiau netinka, kad Prahoje Týn yra pavirtęs tikriniu daiktavardžiu. Tokiu atveju jo neverta versti, bet lietuviškame sakinyje vis dėlto linksniuokime ir vartokime su deramu prielinksniu, kad išlaikytume čekų reikšmę. Tebūnie ši bažnyčia vadinama *Mergelės Marijos bažnyčia prieš Týną*.

Lietuviškame vadove vertime netiksliai išversta daug bendrinių žodžių. Dalis jų įeina į sudėtinus pavadinimus, dalis eina visokiais pažyminiais (priedeliais) ar papildiniais.

Štai susiduriame su Prahos teatro *Stavovské divadlo* vertimu į lietuvių kalbą – *Rimų* teatras (p. 70). Čekų būdvardis *stavovský* (bevardė giminė *stavovské*) padarytas iš daiktavardžio *stav*, reiškiančio ir būklę, ir luomą, ir dar ką kita. Taigi *stavovský*, -ė būtų verstinas būdvardžiu *luominis* arba daiktavardžiu *luomo*, -ų. Knygoje nenurodyta, kad šis teatras turi ir kitą pavadinimą – *Tylovo divadlo*: jam duotas žymaus XIX a. pirmosios pusės dramaturgo ir teatrolo Josefo Kajetano Tilo (ček. *Tyl*) vardas. Visai neaišku, iš kur atsirado pavadinimas *Rimų teatras*. Gal taip buvo išvertę Prahos žinovai angliai?

Matyt, pasidavę angliškam čekų realių suvokimui, mūsų leidėjai, nepaisydami lietuviškų žodžių atspalvių, netiksliai išvertė kelis pareigų pavadinimus. Čekai miestų savivaldos vadovus dažnai vadina žodžiu primátor. Vadove jis verčiamas žodžiu meras. Antai yra junginys *primátorský sál* (p. 61). Jis išverstas „mero salonas“. Anglams gal ir tinka žodis meras, bet mums tikslesnis

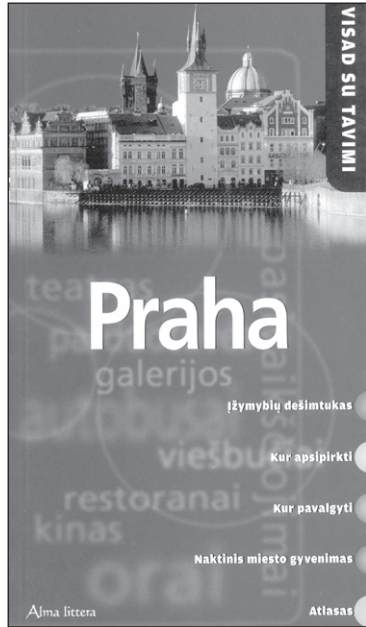

ir įprastesnis būtų burmistro (gal net primatoriaus) salė (sāl – ne salonas, bet salė). Čekų kalboje nėra žodžio *grafas*, kuriuo vadinamas aukštas feodalas. Čekiškai jis *hrabě*. Šalia jo esama žodžio *purkrabí*, bet tai ne grafas. Juo vadinamas pareigūnas, kuriam karalius ar koks kunigaikštis yra pavedęs valdyti pilį, miestą. Tokį pareigūną lietuviškai vadiname skoliniu *burggrafas*. Todėl vadovo frazė „[...] teatrą 1781–1783 m. pastatė grafas FA Nostitzas Rieneckas“ (p. 70) taisytina keliais atžvilgiais: „[...] burggrafas Fr. A. Nostic-Riencke“ (jei nelietuviname paskutinio pavardės dėmens, sulietuvinant jis turbūt būtų Rynekė).

Skirtingai nuo žodžio *grafas*, kuris dabartinėje čekų kalboje nevartojamas, žodis *princas* ir čekų, ir lietuvių kalboje yra tolygus. Tuo tarpu anglų kalboje *prince* dvireikšmis: juo įvardijamas ir valdantis šalį kunigaikštis, ir nevaldantis šalies kunigaikščio ar karaliaus sūnus. Čekai savo šalies senosius vadovus, neturėjusius karaliaus titulo, kaip ir lietuviai, vadina kunigaikščiais (kníže). Todėl princu tituluoti čekų kunigaikštį Borživojų I, įkūrusį Hradčanuose pilaite IX amžiuje, netiksli. Apskritai visas sakiny „Princas Bořivojus I (Bořivojus) ant Hradčany pastato medinį fortą“ (p. 10) taisytina keliais atžvilgiais ir turėtų būti sureduaguotas: „Kunigaikštis Borživojus (Bořivoj) I Hradčanuose pastato medinę pilaite“.

Lietuviško vertimo autoriai tarsi neįaučia savo kalbos žodžių reikšmės. Kada čekiškas pavadinimas *Pražský Hrad* išverčiamas *Prahos pilis* (p. 20), atrodo, lyg jie verstų Maskvos ar Novgorodo kremlių lietuviškai

Maskvos ar Novgorodo pilis. Atskirai paimtas ar kitame kontekste žodis *hrad* reiškia pilį, bet junginyje *Pražský Hrad* – tai jau ne pilis. Čia tikėtų palikti čekišką žodį – Prahos hradas. Vertime beveik ištisai čekų žodį *náměstí* autoriai teisingai verčia žodžiu *aikštė*, bet bene žymiausia Prahos miesto aikštė – *Václavské náměstí* – pavadinta Václavo skveru (p. 25). Jiems nebuvo

Kelionių vadovo „Praha“ viršelis

aiški skvero reikšmė. Vadove, atrodo, painiojami čekų valgių pavadinimai. Sakoma, kad „populiarūs valgiai yra *koldūnai* su kiaušiena ir *sauerkraut* (su raugintais kopūstais)...“ (p. 36). Čekai tikrai nevartoja germanizmo *sauerkraut*: raugintus kopūstus jie

vadina savais žodžiais *kyselé zelí*. Juos jie vartoja, kiek žinau, ne su koldūnais, o su tautiniu valgiu knedlikais (vns. knedlík). Valgiaraštyje rasite įrašą: *Vepřové s knedlíky a se zelím* (kiauliena su knedlikais ir su kopūstais). Knedlikus ir reikėtų vadinti čekišku žodžiu, duodamas jų lietuviškas atitikmuo *virtiniai* (p. 63) – netikslus.

Lietuviškos knygos leidejai nuostabiai nesugeba atitrūkti nuo angliško pavyzdžio. Jie, kaip buvo galima įsitikinti, lietuviškame tekste mėgsta vartoti čekiškų originalius žodžius. Tačiau kartais juos pateikia tokia forma, kuri galima tik anglų kalboje: nei čekų, nei lietuvių kalboje neįmanomi. Pavyzdžiui, randame pasakymą: „didžioji dalis miestiečių gyvena priemiesčių butuose, žinomuose paneláks vardu“ (p. 7). Čekų kalboje nėra formos *paneláks*, vns. vard. yra *panelák*, kilm. *paneláku*, dgs. kilm. *paneláků*, vietin. – *paneláčich*. Tokios pačios angliškos kilmės yra ir pasakyme „Rožmberks žvejai“ galūnė *s* (p. 13) – Rožmberko žvejai.

Tačiau nuostabiausiai sudaryta minėta „Gatvių rodyklė“. Joje nėra padalų su raidėmis *č* ir *š*: visi žodžiai, kurie prasideda šiomis raidėmis, sudėlioti skyreliuose su raidėmis *c* ir *s*. Pavyzdžiui, žodžiu *Čajkovského* prasidedantis gatvės pavadinimas atsidūrė *c* skyrelio pirmoje vietoje, po jo eina dar keturi pavadinimai su *č* žodžių pradžioje, tada atsiranda žodis *Celetná*... Raidės *s* pavadinimai prasideda žodžiu Šafařikova ir baigiasi žodžiu Svorností, tarp kurių pramaišiu surašyti kiti pavadinimai, prasidedantys raidėmis *s* ir *š*. Neatskiriami ir gatvių pavadinimai, kurie čekų

kalboje prasideda raidėmis *r* ir *ř*.

Tik pažodiniu vertimu laikytinas lietuviškas čekiško žodžio *lodička* atitikmuo „maža valtis“: mažiškinį daiktavardį puikiausiai tiko išversti mažiškinė forma *valtelė* (p. 124). Šiame puslapyje esama ir daugiau netikslumų. Pavyzdžiui, paprastą lietuvišką pasakymą „per brangulį“ siūloma versti labai emociškai posakiu „to je zlodějina!“ (tai plėšikavimas!). Pasakymas „ahoj!“ čekiškai reiškia ne tik „sveiki!“, bet dažniau – „likite sveiki!“

Reikia apgailestauti, kad negalima dėl vietos stokos surašyti visų netikslumų. Tačiau juk recenzentas ne leidinio redaktorius! Vis dėlto norisi nurodyti dar vieną kitą kalbos klaidą. Jų nekommentuosime. Pavyzdžiui: „spustelėkite ant Čekijos Respublikos, tada ant Prahos ir sužinosite, kur apsigyvent...“ (p. 130). „Yra visus metus veikiančios liftai (= [...] veikiančių liftų) į aukštesnius slautus, keliančių į aukštesnius slautus); „Katedroje taip pat yra XX a. langų vitražai“ (p. 18) = [...] yra XX a. vitražų (nereikia nė žodžio langų). „[...] tikintys į Dievą“ (p. 7) = tikintys Dievą. Leksikos klaidos: biblijinis (p. 71, 88) = biblinis; prailginta (= pailga) aikštelė (p. 80, 90). Vertime beveik ištisai vartojami žodžiai *stovėti, gaminti*, plg. gaminti monetas (p. 84) = kalti monetas.

Kai baigdamas apžvalgą imi svarstyti, kokią reikėtų daryti išvadą, kyla daug liūdnų minčių. Leidinį galima būtų beatodairiškai suniekinti. Tačiau visų pirma kyla nuostaba, kad toji pati leidykla 2003 m. yra išleidusi kitą vadovą po Prahą – taip pat pavadinimu *Praha*. Tai irgi vertimas. Tačiau lietu-

viui skaitytojui sugebėta kur kas geriau pateikti medžiagą apie šį įdomų miestą: šiame leidinyje tokių klaidų lyg ir nepastebėta. Jame mokėta geriau derinti čekiškų pavadinimus su lietuvių kalbos reikalavimais. 2007 m. leidinys, palyginti su 2003 m. leidiniu, yra ryškus žingsnis atgal. Kodėl taip atsitiko?

Pagaliau atkreipkime dėmesį į dar vieną dalyką. Visų verčiamų iš kitų kalbų informacinių žinytų ar vadovų trūkumas tas, kad jie neturi uždavinio patenkinti lietuvių visuomenės poreikių. Juk Lietuvos žmogui praverstų rasti duomenų apie Prahą, tuo labiau visos Čekijos ryšius su mūsų gimtuoju kraštu. O tokių ryšių esama. Antai apžvelgiamoje knygoje užsiminama apie čekų tautos didvyrį Janą Žišką (p. 81). Lietuviai skaitytojui tikriausiai būtų malonu rasti priminimą, kad jo dalyvauta Žalgirio mūšyje, o vėliau, kai Vytautas į Čekiją savo vietininku pasiuntė Žygimantą Kaributaitį ir šis aktyviai prisidėjo prie husitų, tarp jų užsimėgė artimi draugiški santykiai. Skaičiusiam čekų poeto Julijaus Zejerio poemą *Algirdas Geištaras* tikriausiai praverstų nuorodos, paaiškinančios kūrinių vietas. Prahoje 1882–1884 m. su pertraukomis ir 1895 m. per atostogas yra gyvenęs Jonas Basanavičius. Pagaliau tarp galinčių lietuvių praversti adresu reikėtų nurodyti Lietuvos Respublikos ambasados adresą ir telefoną. Vadove „sulietuvinanti“ Prahą gali tik miestą gerai pažįstantis, jame ilgai gyvenęs ar tebegyvenantis mūsų krašto žmogus ar koks čekas, išmanantis apie Lietuvos ir Čekijos santykius. Pateikiant vadovus, verstus iš kitų kalbų, einama lengviausiu, bet ne geriausiu keliu.

Studentai rengia įvairius darbus: referatus, projektus, studijų baigiamuosius darbus. Nuo jų įvertinimo priklauso, ar žmogus galės sėkmingai baigti studijas ir siekti aukštesnės mokymosi pakopos. Darbai vertinami už originalumą, taip pat neturi būti nei turinio, nei formos klaidų. Aukščiausiu balu vertinamas darbas, tinkantis tapti moksline publikacija. Atrodytų, kad sunkiausia dalis – turinys. Tačiau formos, apipavidalinimo dalykai tampa vis sudėtingesni.

Gydytojai tarptautiniam bendravimui turi lotynų kalbą, žmonės, dirbantys su informacija, – keletą „kalbų“. Tai literatūros klasifikavimo sistemos – simbolių sistema knygos turinui atskleisti, ir aprašo standartai – aprašo taisyklės ir ženklai knygai identifikuoti. Tarptautinės taisyklės, taikomos nacionaliniam vartojimui, truputėlį kinta – jos papildomos, atnaujinamos. Taisyklės siekiama unifikuoti visame pasaulyje, kad jos teiktų informaciją daugelio šalių specialistams. Tarptautiniam vartojimui siūlomi keli standartai. Mokymo įstaigos susikuria savo taisykles, pavyzdžiui, skirtingos aprašo sritys spausdinamos vis kitokiu šriftu. Atsiranda variantų, tarsi kalbos dialektų. Tačiau kuo daugiau variantų, tuo daugiau painiavos identifikuojant leidinį, jį užsakant bibliotekose, sudarant literatūros sąrašus. Knygos aprašo kultūra – būtinas dalykas ne tik bibliotekininkams, bet ir įvairių sričių specialistams, rašantiems mokslo darbus, studentams, rengiantiems referatus, baigiamuosius ir kt. darbus, taip pat dėstytojams, tikrinantiems jų darbus.

Dėstytojas, studento darbe pamatęs kitokį aprašo variantą, negu pats taiko savo darbuose, paskubėjęs jį nubraukti dažnai gali sukelti abejonių savo kompetencija. Vieni bibliografinio aprašo elementai būtini, kiti – ne. Todėl tikrai nebūtina rekomenduoti studentams labai sudėtingo aprašo pavyzdį: reikalauti nurodyti laikraščio

Mokslo šaknys karčios

leidyklą aprašant straipsnį.

Pedagoginiu požiūriu kebli padėtis bibliotekoje susidaro tada, kai pirmo kurso studentas prašo padėti surasti vienos ar kitos Lietuvos įstaigos ar bendruomenės laikraščio tarptautinį standartinį numerį, ISSN, nes nurodyti liepęs lektoriaus asistentas. Kodėl? Tegu aiškinasi studentai ir dėstytojai, nes pastarieji (ypač kolegijų lektoriai) mėgsta, taisydami studentų darbus, vietoj paaiškinimų parašyti pastabas, kaip antai: „aprašas?“, „puslapyje yra klaidų“. Sunku nustatyti, ar tokia pastaba išreikštas pasipiktinimas dėl ugdytinio klaidų, ar norima, kad studentui ir jo darbo vadovui paaiškintų kažkas kitas. Ir ko čia stebėtis – žmogaus žinios negali būti universalios.

Jauni žmonės studijas pradeda vienoje mokymo įstaigoje, tęsia kitoje, dar kitoje po keleto metų atnauja žinias. Beveik kiekviena mokymo įstaiga, net atskiros katedros yra parengusios skirtingus metodinius nurodymus bibliografinio aprašo ir nuorodų pateikimui. Todėl vienoje mokymo įstaigoje įgyti įgūdžiai tampa nereikalingi kitoje, nelieka aprašo kultūros ugdymo tęstinumo: baigia studentas mokslus, o literatūros sąrašo sudaryti taip ir neišmoksta. Metodinių leidinių autoriai siūlo patarimus, rekomendacijas, nurodo keletą variantų, kuriuos studentas gali pasirinkti. Internetu taip pat mirga patarimų, rekomendacijų siūlymų. Beje, primenama, kad darbai apipavidalinami, literatūros sąrašų aprašas ir nuorodos teikiamos pagal vadovo nurodymus. Tačiau vadovas taip pat turi kažkuo remtis – neturėtų išradinėti dviračio. Deja, dažnai dėstytojo perskaityta brošiūrėlė tampa darbo vertinimo kriterijų šaltiniu. Vargas tam studentui, jei to leidinio nebuvo bibliotekoje ir jis vadovavosi kitu leidiniu, nors niekas nėra nustatęs, kurio

leidinio rekomendacijos taikytinos, o kurio – ne. Bibliotekininkui taip pat nebeaišku, kuri metodinė literatūra „nesupykdyt“ dėstytojo ir studento.

Šaltinių pateikimo elementai absoliutinai, pastaruoju metu tampa labai svarbiais kriterijais, vertinant darbus, nes darbo formos sprendimus lengva pastebėti. Tačiau tai nėra paprasti kriterijai: literatūros sąrašai sudaromi vadovaujantis keliais standartais ir mokslinių žurnalų išpopuliarintomis taisyklėmis. Iki 1999 m. tradiciniai leidiniai buvo aprašomi pagal standart ISO taisyklės. Šio aprašo pavyzdžių galima pamatyti bibliotekų elektroniniuose kataloguose, bibliografiniuose leidiniuose, kitokių aprašų, kaip antai pagal modifikuotą Harvardo sistemą – moksliniuose žurnaluose. 1999 m. patvirtintas LST ISO 690-2 standartas elektroniniams leidiniams ir jų dalims aprašyti, artimiausiu metu bus įteisintas ir ISO-690 – tradiciniams spaudiniams aprašyti. Įvairiai rašomos ir nuorodos. Metodines rekomendacijas rengęs Osvaldas Janonis taip apibūdina situaciją: *Dabar pasaulyje egzistuoja daug ir įvairių bibliografinių nuorodų mokyklų. Jų autoriai – įvairios asociacijos, universitetai (labai paplitusi Harvardo sistema), koledžai, serialinių leidinių redaktorių kolegijos (Janonis, 2002, p. 6).*

Pagal ISBD ir LST ISO-690 aprašo sritys ir elementai dėstomi tokia pat tvarka. Todėl asmuo, mokantis identifikuoti leidinį pagal vieną aprašą, identifikuos ir pagal kitą. LST ISO-690 apraše nebėra kai kurių skrybos ženklų: (. – ; //). Leidinių turime įvairių, todėl skiriasi jų aprašas ir jų dalių, straipsnių, publikuotų skirtinguose šaltiniuose aprašas. Aprašui įtakos turi tai, ar leidinį parašė vienas autorius, ar keli, ar

knyga parengta sudarytojo. Leidyklų, mokytojų įstaigų katedrų sukurtose taisyklėse sudėtingesni niuansai nėra aptarti. Todėl dėstytojai, turėdami katedros parengtus metodinius nurodymus gali ir suklysti, taisydami darbą. Dažniausiai jie nežino taisyklės: jei knygoje talpinami trijų ar daugiau autorių darbai arba straipsnių parengia daugiau autorių (kokių nors tyrimų rezultatų publikacija), jis aprašomas pagal antraštę. Lietuvoje, aprašant leidinį, pirmiausia nurodomas autorius, kai kuriose šalyse – antraštė. Tokios naujovės plinta ir mūsų šalyje. Po autoriaus skliaustuose pagal įvairias taisykles gali būti nurodyti ir leidimo metai, ir autoriaus gimimo metai. Keblu ir su užsienio mokslo įstaigų modifikuotomis taisyklėmis – kas gali pasakyti, kiek jos nutolo nuo originalo.

Moksliniai žurnalai savo autoriams nurodo reikalavimus. Tas, kas rašo konkrečiam žurnalui, tuos reikalavimus perskaito ir vykdo. Tačiau margumyno rengiant darbus mokymosi tikslais neturėtų būti. Ar nebūtų protingiau nuo taisyklių įvairovės grįžti prie standartų ir susitarti, kas turėtų parengti bendras visoms mokymo įstaigoms išnašų pateikimo taisykles, adaptuoti informacijos tarnybose įdiegtus standartus.

Globalizacijos sąlygomis plėtojami profesiniai, studijų ryšiai, studentų ir darbuotojų mainai, galima pamatyti daug naujovių. Populiarinti naujoves – geras dalykas, tačiau viską reikia daryti protingai ir tvarkingai. Biblioteka jau pradinukus moko pagal aprašą identifikuoti knygą, susirasti straipsnį, o tai tęsiasi ne vienerius metus, deja, mokymo įstaigose bibliotekoje įgyti įgūdžiai ignoruojami. Blogiausia, kad atėjęs į biblioteką su emociinga pastaba darbe „aprašas?“

ir bibliotekoje negauna pagalbos, nes nė viena edukacinė įstaiga kažkodėl nėra linkusi savo sprendimų derinti su kitomis.

Atrodo, kad studento darbus mato tik studentas ir mokymo įstaigos darbuotojai. Iš tiesų taip nėra. Dažniausiai darbai rengiami įvairiuose kompiuterinėse technikuose, tarnybų darbuotojai konsultuoja, kaip reikia spausdinti, pildyti lenteles, kaip nusiųsti darbą vadovui elektroniniu paštu ir kt. atvejais. Darbo rengimui vadovaujama susirašinėjant elektroniniu paštu. Taigi mokymo įstaigų bendravimo procesą, jų sugebėjimą racionaliai organizuoti mokymo procesą dažnai mato ir vertina žmonės, nesusių su mokslo įstaiga – tai gali būti būsimieji studentai ar jų aplinkos žmonės. Todėl pastabose turėtų atsispindėti geranoriškumas, pedagoginė išvalga, o ne vaikiškas noras padeonstruoti karjeros suteiktą galią. Nereikėtų įbristi į formalius dalykus taip, kad ir ugdytojui, ir ugdytiniiui tampa sunku įminti intelekto relinancijas, laiką gaišinančias mįsles. Rengdami darbus, jų autoriai iš pradžių renka literatūrą nagrinėjama tema, vėliau – metodinę literatūrą, kurioje nurodyti apiforminimo dalykai (jei rengia darbus įvairioms katedroms, reikalavimai kiekvienam darbui gali būti vis kitokie), paskui kilnoja leidinius, ieško aprašo elementų, kurie metodinėje literatūroje ar standarte buvo apibūdinti kaip neprivalomi, o mokymo įstaigos (skyriaus, katedros) taisyklėse – kaip būtini. Šiuolaikinis žmogus gyvena labai intensyviai, todėl dėl mokymo organizavimo nesklaidumų laiko švaistyti nederėtų. Jei jau tarptautiniam specialistų „susikalbėjimui“ kuriamos „kalbos“, kad būtų lengviau susigaudyti informacijos šaltiniuose, reikėtų rasti tinkamą būdą, kaip jas pasirinkti ir vartoti.

Virginija Laurinaitienė
(bibliotekininkė)

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOJE

Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas

Dabartinės nacionalinės mokslų akademijos, pabrėždamos ištikimybę objektyviai tiesai ir universalų mokslo rezultatų pobūdį, neatmestų devizo „Gerbkime faktus“. Juk tik vienu ar kitu praktiniu būdu patvirtinamos teorinės išvados ir atkartojami eksperimentai teikia žinojimą, kuris laikomas moksliniu. Vien formalia logika ar autoritetais grindžiami teiginiai nepapildo mokslo žinių lobyno – tai suvokė ir Londono Karališkoji draugija, dar 1663 m. pasirinkdama moto „Nullius in verba“, ir tik 60 metų turinti Estijos mokslų akademija, pasitikinti „Facta non solum verba“.

Tačiau matome, kad dažnai gana abstrakti ir savotiška mokslo kalba akademijas atitolina nuo visuomenės, kad mokslas, nors ir kiekvieno kasdien naudojamas konkrečių naujausių rezultatų ir produktų pavidalu, yra sunkiai suvokiamas kaip viešasis interesas. Todėl Lietuvos mokslų akademija, laikydama demokratiškųjų tradicijų, jungiasi prie tų, kurie ieško ir randa būdų aktualizuoti mokslo esmę ir prasmę, skleisti mokslo naujienas ir laimėjimus piliečiams. Taigi bus ir žodis: „Mokslo Lietuvoje“ numatome bent kartą per mėnesį skelbti žinias apie svarbiausius LMA įvykius ir renginius, svarstytus šalies mokslui ir akademinėi bendruomenei reikšmingus klausimus.

Šiame numeryje tokia publikacija – LMA užsienio nario, žymaus Švedijos mokslininko ir mokslo organizatoriaus, Švedijos Karališkosios inžinerijos mokslų akademijos (IVA) nario ir buvusio jos prezidento Hanso Forsbergo inauguracinė kalba, pasakyta š. m. birželio 9 d. LMA visuotinio susirinkimo sesijoje.

Lietuvos mokslų akademijos prezidentas
akad. Valdemaras RAZUMAS

Lietuvos mokslų akademijos užsienio nario, buvusio Švedijos Karališkosios inžinerinių mokslų akademijos prezidento prof. Hanso Forsbergo inauguracinė paskaita, perskaityta 2009 m. birželio 9 d.

Kvietimas tapti Lietuvos mokslų akademijos užsienio nariu man buvo didelė garbė. Būkite tikri, kad padarysiu viską, kad įvykdyčiau savo pareigas, nepaisydamas kalbos barjero, kurį suformavo Baltijos jūra, jungianti mus daug šimtmečių.

Turbūt žinote, kad pirmoji „akademija“ Atėnuose buvo tiesiog parkas, skirtas vienam iš persų karų didvyrių, kurio vardas galėjo būti Hekademosas. Platonas gyveno netoli šio parko – čia jis kviesdavo savo mokinius paskaitoms, rengdavo mokslines diskusijas su garbingais piliečiais. Abi žodžio „akademija“ reikšmės išliko iki mūsų dienų.

Visuotinai priimta, kad šiuolaikiniame pasaulyje akademijos, kaip ir universitetai, kūrėsi Italijoje Renesanso epochoje. Tačiau dar buvo svarbus įvykis, kuris retai prisimenamas: IX a. Bagdado mieste abasidų kalifas Al-Mamun įkuria savo „akademiją“ – *Išminties namus*, kur buvo observatorija, ligoninė, biblioteka, o mokyti vyrai tobulino retoriką ir logiką, metafiziką ir teologiją, algebrą, trigonometriją, geometriją, fiziką, biologiją, mediciną ir farmakologiją. „Akademijoje“ per daugiau nei 500 metų buvo surinktos, išverstos ir išplėtos Graikijoje sukauptos žinios. *Išminties namai* veikė kartu su kita „akademija“ – *Pasakojimų namais*, kuriuos įkūrė Al-Mamuno tėvas kalifas Harun al Rašidas, mums žinomas iš *Tūkstančio ir vienos nakties*.

Iš Italijos mintis, kad mokslo draugijos svarbios visuomenės raidai, pasklido po Europą su vadinamuoju Apšvietos amžiumi.

Leiskite paminėti keletą svarbių datų: Prancūzijos akademija ir Mokslų akademija Paryžiuje įkurtos atitinkamai 1634 m. ir 1666 m., Karališkoji draugija Londone įkurta 1662 m., o Imperatoriškoji Rusijos mokslų akademija 1725 m. įkurta Sankt Peterburge. 1739 m. karališkuoju dekretu įkurta Švedijos Karališkoji mokslų akademija. Tame pačiame šimtetyje Švedijoje įkurtos dar penkios karališkosios akademijos: Istorijos ir senovės mokslų, Literatūros, Menų, Muzikos ir Karo mokslų akademijos.

Akademių vaidmuo XXI amžiuje

Lietuvos mokslų akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje inauguruojami nauji užsienio nariai Michailas Šuras (Michael Shur – fizika) iš JAV, Zenonas Mruzas (Zenon Mróz – mechanikos, statybos ir medžiagų inžinerija) iš Lenkijos ir Hansas Forsbergas (Hans Forsberg, energetika) iš Švedijos (visi dešinėje); jiems užsienio nario diplomus įteikė Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas (antras iš kairės) ir mokslinis sekretorius narys korespondentas Domas Kaunas

Visos jos tebeveikia, XIX a. prie jų prisijungė Karališkoji žemės ūkio ir miškininkystės, o XX a. – Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija. Pastaroji šių metų spalio mėnesį švęs savo 90-metį.

Surinkau nemaža duomenų apie įvairių tipų akademijas, tačiau dėl profesinių priežasčių turiu daugiau informacijos apie technologijų ir inžinerines akademijas. Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija (ŠKIMA) buvo pirmoji tokio tipo akademija, tačiau laikui bėgant kai kurios šalys pasekė Švedijos pavyzdžiu. Iki 1985 m. keletas tokių akademijų buvo kitose Skandinavijos šalyse, Australijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Didžiojoje Britanijoje. Per 12 buvimo Švedijos Karališkosios inžinerinių mokslų akademijos prezidentu metų teko garbė matyti mažiausiai tuziną tokių akademijų visame pasaulyje, tarp jų – Prancūzijoje, Ispanijoje, Indijoje, Japonijoje, Korėjoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje ir Rusijoje.

Šių akademijų statutų įžanginiuose paragrafuose greta tradicinės formulotės „skatinti mokslą ir technologijas“ atsirado žodžiai „visuomenės labui“.

Prieš pradėdam aptarti, ką, mano manymu, tai reiškia ir kaip tai turi būti

įgyvendinama, panagrinėsiu Švedijos Karališkosios inžinerinių mokslų akademijos įkūrimo aplinkybes.

XVIII a. Švedijos Karališkajai mokslų akademijai svarbiausia buvo nacionalinės ekonomikos ir pramonės plėtra.

Daug dėmesio buvo skiriama tokiems dalykams kaip žemės apdirbimas, tinkamas trąšų naudojimas ir naujos kultūros – bulvių – pristatymas. Kilo diskusijų net apie šilkaverpių vikšrų ir perlų auginimą komerciniais tikslais. Po akademijos paskelbto konkurso sukurta standartizuota koklinių krosnių su pailgintais dūmų vamzdžiais konstrukcija, kuri leido gerokai sumažinti medienos sunaudojimą šildymo tikslams. Ši ankstyva standartizacija oficialiai remiama krosnių statytojų gildijos, kuri anuomet buvo įtakinga organizacija.

Tačiau antroje XIX a. pusėje matome dvi kryptis, ir ne tik Švedijoje. Mokslininkai daugiausiai nacionalinėse mokslų akademijose glaudžiai bendradarbiaudami siekė infrastruktūros (geležinkelių, telegrafo) progreso. Jie galėjo susitikti ir bendrauti, o moksliniai pasiekimai buvo pristatomi labai greitai.

Tai taip pat turėjo įtakos savotiškoms varžyboms siekiant greičiau pristatyti mokslo rezultatus ir būti

apdovanotiems. Pavyzdys – Nobelio premija, kuri pirmą kartą buvo įteikta 1901 metais. Iš Alfredo Nobelio testamentą matyti: nepaisant to, kad jis buvo inžinierius ir išradėjas, jo premija galėjo būti skiriama tik fundamentiniams mokslams: fizikos, chemijos ir fiziologijos bei medicinos srityse. Anot A. Nobelio, technologijos turi gauti pelno iš naujovių diegimo.

Tuo metu ryžtinga pramoninė revoliucija, kurią įgalino garo variklio, o vėliau – vidaus degimo variklio išradimai ir tobulinimas, sukūrė progresą, labai tolimą akademiniam pasauliui. Švarūs balti drabužiai laboratorijose retai „susidurdavo“ su pramoninio pasaulio suodžiais.

Ši situacija ir liūdna Pirmojo pasaulinio karo patirtis, nors Švedija ir nedalyvavo karo veiksmuose, inicijavo diskusiją apie šių dviejų sričių susijungimą. Ir tai turėjo įtakos minėtosios Švedijos Karališkosios inžinerinių mokslų akademijos įkūrimui 1919 metais.

Pasiremsiu šia akademija ir savo patirtimi kaip pavyzdžiu, tačiau pirmiausia pažvelkime, kas apskritai būdinga akademijų veiklai.

Tradiciskai akademijos yra aukštojo mokslo ir laisvo mąstymo, tyrimų finansavimo ir organizavimo „lobitės“. Jos suteikia apdovanojimus už di-

delius pasiekimus, skleidžia mokslinių tyrimų ir jų panaudojimo rezultatus, galiausiai veikia kaip vyriausybės ir privataus sektoriaus patarėjai įvairiais klausimais. Šias funkcijas aptarsiu pačiliui.

Praėjusiais šimtmečiais lengva pastebėti tam tikras akademijų varžybas su veikiančiais universitetais, tačiau dar didesnės varžybos vyko tarp akademijų ir kitos galingos jėgos – bažnyčios. Pastarajai priklausė ir nemažai liberalių atstovų, tačiau akademijos privalėjo ryžtingai kvestionuoti egzistuojančias nuostatas. Neretai pasitaikydavo atskyrimo nuo bažnyčios ir net didesnių bausmių atvejų.

XVIII a. Švedijoje net Karlas Linėjus suprato, kad pasaulis negalėjo būti sukurtas per 6 dienas. Vienas jo drąsių pastebėjimų: „Jei taip įvyko ir tai įvyko tokiu būdu, tai yra toliau mano supratimo ribų“. Tačiau kai Darvino atradimai buvo visuotinai pripažinti, tai sukėlė nedaug panašių diskusijų.

Taigi akademijos laisvos propaguoti aukštąjį mokslą ir logišką laisvą mąstymą. Tą dauguma jų ir daro, tačiau totalitarinėse valstybėse akademijos privalo reikštis atsargiai. Man žinoma, kad Kinijos akademijos ne kartą išreiškė partijai susirūpinimą dėl to, kas prieš 20 metų įvyko Tianminio aikštėje. Po 1968 m. Čekoslovakijos akademija ėmėsi lyderio vaidmens dalyvaudama pasipriešinime prieš sovietų okupaciją ir jos statytinius. Aktyvus buvo ir Otto Wichterle, pagrindinis dviejų dokumentų *1000 žodžių* ir *Chartija 77* autorius, įgijęs tokią pagarbą, kad išvengė įkalinimo ir praėjus dešimtmečiui išrinktas Akademijos prezidentu.

Beveik visais laikais mokslininkai tvirtino, kad jiems trūksta lėšų tam, kad būtų galima pasiekti aukšto lygio rezultatų, ir ne be reikalo. Taigi akademijos kreipdavosi į karalius ir princus, mecenatus ir kitus geradarius su prašymu finansiškai paremti mokslą.

Per praėjusius 50 metų šie prašymai dažniausiai skiriami vyriausybėms – dar neseniai toks požiūris buvo prasmingas. Mokesčių mokėtojų pinigų lengva išleisti. Dabar gyvename ypatingu laikotarpiu. Vyriausybės pinigai greitai senka – tik Europos Sąjunga toliau dosniai remia tyrimus.

Kyla klausimas: koks mokslas turi būti remiamas ir ypač mažose šalyse? Fundamentinis mokslas arba labai pigus – tik žmogaus protas ir kompiuteris, – arba labai brangus.

Puikiai suprantu, kad mūsų visuomenės raida lemiamą fundamentinių mokslų pasiekimų – taip bus ir ateityje. Puikių protų esama visose šalyse,

ir studentai privalo turėti galimybę studijuoti ir įsisavinti fundamentinius mokslus. Tačiau tam, kad dalyvautų eksperimentuose, jie turi ateiti su savo idėjomis į didžiules laboratorijas. Iš patirties žinau, kad mokslai pigiau sumokėti už kelias mokslinio darbo valandas užsienyje nei bandyti įsigyti savo įrangą. Turintys gerų idėjų studentai visada laukiami laboratorijose JAV, Vakarų Europoje ar Japonijoje. Yra tam tikra protų nutekėjimo grėsmė, tačiau to nereikia bijoti. Turiu draugą, kuris būdamas jaunas tapo Stanfordo universiteto (JAV) profesoriumi. Švedija niekada neturėjo geresnio ambasadoriaus ir tarptautinio bendradarbiavimo vykdytojo už jį.

Kita vertus, taikomieji mokslai yra pigesni, o jų panaudojimo sritis paprastai artimesnė visuomenei – žemės ūkis, žaliavų panaudojimas, aplinkos tyrimai ar net medicina. Jeigu galima pasiekti, kad tyrimų rezultatai nešėtų tiesioginę naudą visuomenės poreikiams, tai leidžia gauti finansinę paramą, ypač jei rezultatai turi tiesioginį teigiamą poveikį ekonomikai ar užimtumui. Tad akivaizdu, kad taikomieji tyrimai neabejotinai yra svarbūs visuomenei.

Trečioji tradicinė akademijų veiklos kryptis – mokslinių tyrimų organizavimas ir laboratorijų išlaikymas. Nors buvo sutariama, kad geriausia vieta tyrimams – universitetai, nemažai šalių nustatė apribojimus, kokios rūšies tyrimai ten gali būti vykdomi. Praeityje ne viena akademija turėjo savo laboratorijas. Kitose šalyse vyriausybės kūrė specialias institucijas, kurios buvo atskirtos nuo universitetų.

Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija (ŠKIMA) per pirmuosius 50 egzistavimo metų sukūrė apie 20 institutų su laboratorijomis skirtų taikomiesiems mokslams, kuriuos finansavo pramonė ir privatus fondai. Antrojo pasaulinio karo metu buvo sukurta formulė, pagal kurią Švedijos vyriausybės finansinis indėlis turėjo prilygti pramonės indėliui. Pokariu ŠKIMA institutų atsiskakė, jie tapo nepriklausomais mokslu tiriamaisiais institutais, kuriuos remia valstybė ir pramonė, jų uždavinys – būti patarėjais pramonei. Daugelis tų institutų dar veikia, tačiau neturi formalių ryšių su ŠKIMA.

Vokietijoje senoji imperinė akademija turėjo daug tyrimų institutų. Transformacija nebuvo lengva, tačiau šiandien jų įpėdiniai yra Makso Planko ir Fraunhoferio draugijų laboratorijos. Jos savarankiškos, tačiau paprastai įsikūrusios netoli universitetų ar universitetų teritorijose. Ši pasirinkta forma, mano supratimu, remiasi mintimi, kad vyriausybės ir pramonės skiriami pinigai neturėtų veikti nesuvaržyto, laisvo universitetinio mąstymo.

Prancūzai ėmėsi kurti vyriausybės dotuojamas laboratorijas Mokslinių tyrimų nacionalinio centro (CNRS) ribose, šią idėją perėmė ir kitos šalys – Australija, Pietų Afrika.

Iki šiol lieka du atvejai, kai organizacijomis vadinamos akademijos vis dar valdo daugybę įvairių mokslinių tyrimų institutų – tai Rusijos ir Kinijos akademijos. Abi sukurtos SSSR pavyzdžiu ir taip yra net praėjus 20 metų po pastarosios žlugimo.

Jūs, be jokios abejonės, daug geriau išmanote šį modelį, tačiau leiskite pasidalyti savo mintimis, kodėl būtent jis buvo pasirinktas.

Sovietų lyderiai puikiai žinojo, kas gali įvykti, jei universitetų studentai reikš savo mintis ar dalyvaus demonstracijose. Studentai buvo jėga, padėjusi parengti ir įvykdyti Rusijos revoliucijas. Taigi Leninas ir Stalinas nusprendė, kad universitetai gali turėti

tik vieną uždavotį: suteikti studentams žinių, kad jie taptų gerais, tačiau akylai kontroliuojamais piliečiais. Jokios laisvos minties! Paklusnūs studentai galėjo būti kviečiami į Mokslų akademijos laboratorijas, kur jiems buvo leidžiama daryti atradimus, tačiau jie negalėjo kritikuoti partijos ir valstybės. Tapimas akademijos nariu suteikdavo finansinį aprūpinimą ir padėtį – nedaugelis drįso tuo rizikuoti. Po 1953 m. keli biologai išdrįso kritikuoti kolegą Trofimą Lysenką, tačiau tai buvo labai rizikinga. Andrejus Sacharovas išdrįso, tačiau buvo išstremtas į Gorkį.

Po „perestroikos“ įvyko pokyčių – universitetai vėl tapo svarbiais mokslinių tyrimų centrais.

Tačiau už Rusijos ir Kinijos ribų rasime nedaug akademijų, kurios turėtų savo mokslinių tyrimų bazę. Rytų Europos šalyse, kur sovietams darant įtaką buvo kopijuojamas akademijų vaidmuo, matau vieną tendenciją. Akademijos siekia perduoti savo mokslo tiriamuosius institutus universitetams ar kitoms organizacijoms. Griežta rekomendacija šioms technikos ir inžinerijos mokslų akademijoms, prie kurių įkūrimo esu prisidėjęs, yra tokia: niekada nekurkite savo mokslinio tyrimo institutų.

Jūsų pagrindinis uždavinys – teikti rekomendacijas, ir jūs neturite būti tendencingi, kad nekiltų įtarimų, kad esate šališki savo institutų atžvilgiu.

Tradicinis akademijų uždavinys – skirti apdovanojimus už indelį į mokslą ar visuomenės plėtrą plačiąja prasme. Žinomiausias, be abejo, yra Nobelio premijos, įteikiamos Švedijoje nuo 1901 metų. Užduotis atrinkti didelius pasiekimus fizikoje ir chemijoje buvo patikėta Švedijos Karališkajai mokslų akademijai, premijas medicinos ir literatūros srityse skiria kitos Švedijos institucijos, Taikos premiją – Norvegijos parlamentas.

Daug akademijų, taip pat ir kitos organizacijos, laikui bėgant įsteigė panašių premijų. Retai tai pačių akademijų lėšos. Kaip ir Nobelio premijos atveju, jos pasinaudojo turtingų donorų suteiktais fondais ir kartu dalijasi garbe suteikdamos savo vardus premijoms. Trys bendradarbiaujančios Amerikos akademijos – Nacionalinė mokslų ir Inžinerinių mokslų akademijos bei Medicinos institutas – turi daugybę tokių vardinių premijų, tačiau šios organizacijos pasirūpino, kad jų premijų sumos neviršytų to, ką gauna Nobelio laureatai. Suomijos akademijos įteikia Ahlström premiją, Japonijoje – Hondos ir Kyoto (įsteigta Kazua Inamori iš Kyocera kompanijos) premijas. Tai puiki galimybė akademijoms užmegzti kontaktus su donorais, kurie norėtų išgarsinti savo vardą ir kartu panaudoti savo pinigų kilniems tikslams.

Bėgant metams visos akademijos, kurias žinau, dalyvavo skleidžiant informaciją apie mokslą. Egzistuoja dvi formos: moksliniai žurnalai, pateikiantys mokslinius rezultatus kitiems mokslininkams, ir mokslo populiarinimo žurnalai skiriami plačiai visuomenei ir dažnai specialiai jaunajai kartai, kad sudomintų mokslu, taip pat ir inžinerijos mokslais. Pastaraisiais metais elektroninės komunikacijos priemonės sukūrė daug naujų galimybių, kuriomis naudojasi akademijos, universitetai ir kitos institucijos. Akademijų nariai dažnai publikuoja savo straipsnius, tačiau daugelyje šalių žurnalų leidybą veikia komerciniai interesai.

Vis dėlto dauguma akademijų pasišventusios jau minėtiems tikslams, o pagrindinis uždavinys – būti vyriausybės, privataus sektoriaus ar plačiosios visuomenės patarėju. Manau, ši funkcija visada gali būti išplėsta.

Kaip akademijos prezidento manęs dažnai klausdavo: kas yra Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija? Atsakydavau: Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų aka-

Tačiau – o tai yra svarbu, – visada būdavo grupė kvalifikučiausių narių, kurie remdavo šias rekomendacijas!

Atsigręžęs į praeitį matau, kad dauguma studijų ir rekomendacijų gali būti suskirstytos į 4 sritis: švietimas, energija, aplinka ir efektyvumas (tai galima pavadinti ir produktyvumu).

Po 1945 m. aukštasis išsilavinimas tapo prieinamas beveik kiekvienam Švedijos jaunuoliui. Išaugo poreikis –

sumažinti „šiltnamio efektą“ (kol kas nelabai sėkmingai ir netgi nepritariant kai kuriems nariams). ŠKIMA komitetai penktajame dešimtmetyje konstatavo, kad, pavyzdžiui, vandens tualetai daro didžiulę žalą gamtai, o praėjus dviem dešimtmečiams nurodė, kad būtina išvalyti medienos pramonės nuotekas tam, kad būtų išgelbėta Baltijos jūra. Ne visos rekomendacijos sukėlė entuziazmą!

Ilgainiui konstatavome, kad efektyvumo didinimas pramonės gamyboje, paslaugų sektoriuje ir viešajame administravime yra vienintelis būdas pakelti pragyvenimo lygį. Atrodo, pastaraisiais metais ši tiesa pamirštama tiek vietinės, tiek ir globalios ekonomikos mastu.

Labai svarbus klausimas – mokslinių tyrimų rezultatų perdavimas visuomenei. Leiskite pateikti pavyzdį.

Maždaug prieš 15 metų ŠKIMA sukūrė organizaciją CONNECT. Ši organizacija rengia formalius ir neformalius susitikimus, kuriais siekiama sujungti išradėjus ir antreprenierius su pramone, paslaugų sektoriumi, vyriausybėmis organizacijomis. Daugelis ŠKIMA narių prisidėjo prie šios organizacijos sėkmės ir dabar galima rasti tokių organizacijų mažiausiai 20 šalių, taip pat ir Lietuvoje. Daugelyje šalių broliškoms

akademijoms ir mūsų užsienio nariams teko (ir tenka) svarbus vaidmuo!

Bandžiau pateikti jums keletą štrichų apie tai, ką, mano nuomone, akademijos turėtų ir ko neturėtų daryti tam, kad rastų savo vietą XXI amžiuje. XXI a., kaip ir XVIII a., nuo kurio pradėjau savo dėstymą – tinkamas mokslų panaudojimo visuomenės, kuriai reikia mūsų dėmesio, labui ir kur mūsų patarimai būtų prasmingi ir vertinami.

Akademijos yra žmonių ir idėjų susitikimų vieta! Ypač svarbi užduotis – informuoti visuomenę apie šių susitikimų rezultatus. Neturėtume skųstis sunkumais – tokių yra labai daug. Mūsų pareiga – pateikti rekomendacijų: kas turėtų būti pataisyta ir kaip tai turėtų būti padaryta remiantis bendra mokslo, inžinerijos ir ekonomikos kompetencija. Labai nedaug institucijų mums gali prilygti.

Neseniai ŠKIMA nariai dalyvavo visuotiniame susirinkime, skirtame darbų gairėms ateinantiems 5 metams parengti. Įvairiose diskusijose, kurios vyko 12 akademijos skyrių, taip pat specialiuose komitetuose dalyvavo apie 120 narių, kai kurie jų per palydovinį ryšį iš Geteborgo ar Lundo. Per tris valandas aptarta ir balsuota beveik dėl 100 rekomendacijų. Konstatuota, kad akademijos prezidentas ir personalas atlieka gerą darbą, tačiau patys nariai nėra pakankamai aktyvūs skelbdami savo nuomonę ir rekomendacijas. Taigi galiau patvirtinti, kad ŠKIMA gyvuoja ir yra kupina jėgų, nepaisant to, kad ir ji jaučia visuotinį ekonomikos nuosmukį.

Pagaliau leiskite supažindinti su iniciatyva, kylančia kitoje Baltijos jūros pusėje, – sukurti naują tinklą, kuris palaipsniui susiformuotų kaip Baltijos akademija, kur galėtume susitikti ar bendrauti elektroniniu būdu ir pateikti rekomendacijas, kaip pagerinti mūsų gyvenimą ir aplinką. Pirmojo kvietimo galite sulaukti jau šį rudenį. Nuoširdžiai tikiuosi, kad dalyvausite akademijos formavime ir darbe.

Naujasis Lietuvos MA užsienio narys prof. Hansas Forsbergas

demija yra žmonių ir idėjų susitikimo vieta. O pasikeitimas idėjomis sukelia diskusijų apie tai, kaip veikia įvairūs visuomenės sektoriai ir kaip galima pasiekti geresnių rezultatų. Taip pat ėmėmės daugybės iniciatyvų diskutuoti, kaip būtų galima pagerinti įvairių visuomenės sektorių veiklą.

Paaškęjo, kad kai kurios idėjos, deja, buvo ne tik už mūsų kompetencijos, bet ir už pasitikėjimo mumis ribų. Kadangi akademijos nariai renkami už pasiekimus įvairiose mokslų, inžinerijos, ekonomikos ar vadybos srityse, galėjome išsikovoti pagarbą tik remdamiesi visų narių bendra kompetencija ir patirtimi.

Turėjome atmesti nemažai mūsų narių siūlymų ir pasiūlymų iš šalies. Stigo kompetencijos teikti siūlymus bendrajam lavinimui gerinti, galimoms pandemijoms valdyti ar imigrantų integracijai.

Per 90 Švedijos Karališkosios inžinerinių mokslų akademijos egzistavimo metų netrūko klausimų, kuriais akademija išreiškė narių nuomonę vyriausybei, pramonei ir plačiai visuomenei. Akademijai buvo reikalinga ne tik jos narių nuomonė, bet ir jaunų mokslininkų ar inžinierių pagalba renkant medžiagą ir rengiant teikiamą pareiškimą. Anksčiau ši problema buvo sprendžiama taip, kad vienas ar kitas akademijos narys turėjo savo komandoje jauną padėjėją, kuris keletą dienų užsiimdavo tuo darbu. Tiesą sakant tokia tvarka buvo pakankamai ilgai. Mano paties pirmasis kontaktas su Švedijos Karališkąja inžinerinių mokslų akademija įvyko šešiasdešimtaisiais praėjusio amžiaus metais, kai būdamas studentas profesoriaus buvau paprašytas parašyti pranešimo apie branduolinės energijos, o ypač apie radiacijos ir radioizotopų panaudojimo perspektyvas dalį. Vėliau akademijos vadovybė sėkmingai susitarė su vyriausybe ir privačiais fondais dėl pinigų skyrimo tokioms studijoms ir ilgainiui buvo rasta pakankamai lėšų įkurti sekretoriatą, kad būtų galima vykdyti nepriklausomus tyrimus ir jų pagrindu teikti rekomendacijas.

ekonomika klestėjo, akademinių studijų institucijų skaičius nuo 12 padidėjo iki daugiau kaip 30. Nepageidaujamas rezultatas buvo tas, kad stigo kvalifikuotų dėstytojų, taigi septintąjį dešimtmetį kokybė krito. Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija buvo įspėjusi apie tai iš anksto, tačiau politikai, siekdami, kad akademinis išsilavinimas būtų prieinamas jų rinkėjams, nenorėjo to suprasti. Apie 20 tū institucijų dabar vadinamos universitetais. Tai nemažas skaičius šaliai, turinčiai devynis milijonus gyventojų.

Ilgainiui Švedijos Karališkoji inžinerinių mokslų akademija įtikino, kad universitetinis išsilavinimas nėra būtinas kiekvienam siekiančiam sėkmės. Keletas mūsų akademijos tyrimų ir rekomendacijų buvo susiję su profesiniu mokymu, kurio labai reikia pramonei, ir visą gyvenimą trunkančio inžinierių mokymo sistemai.

Energijos klausimai ŠKIMA visada buvo esminiai. Beveik kasmet – bent jau nuo septintojo dešimtmečio – buvo pateikiama rekomendacijų dėl branduolinės energijos, nedidelio galingumo hidroenergijos gamybos, tyrimų apie miško atliekų panaudojimą skystajam kurui gaminti, šilumos siurblių, vėjo energijos panaudojimo.

Aštuntąjį dešimtmetį vyko referendumas dėl atominės energetikos. Nuspręsta, kad 12 reaktorių (kai kurie iš jų tuo metu dar nebuvo paleisti) gali veikti tiek laiko, kiek bus ekonomiškai naudinga ir atitiks visus saugumo reikalavimus, t. y. kol atsiras pigesnių ir saugesnių technologijų.

Vyriausybė nusprendė, kad tai įvyks iki 2010 metų. ŠKIMA protestavo, o aš, kaip jos atstovas, tapau labai nepopuliarus. Tačiau ilgainiui sprendimas buvo pakeistas. Dabar manoma, kad 10 iš 12 reaktorių veiks mažiausiai dar 15 metų, kol bus pakeisti naujais.

Energijos ir aplinkos problemos yra glaudžiai susijusios. Iš pradžių tai buvo lokalios, vėliau – regioninės, dabar – globalios problemos. ŠKIMA skyrė daug jėgų tyrimams ir rekomendacijoms, kaip sumažinti sieros ir azoto oksidų išskyrimą (sėkmingai) ir kaip

Statyti paprasčiau, negu gaivinti turinį ir dvasią (7)

Pradžia Nr. 7

Rygos chartija įtvirtino naują požiūrį

Sovietinėje santvarkoje architektūroje aplinkoje buvo gajai nuostata, kad kiekviena epocha kuria savo architektūrą. Sistemai tai buvo ideologiškai patogi nuostata, bet pavojinga istorijos ir architektūros paveldui, nes siekiant duoti kelią naujajai, šiuolaikinei, suprask, tarybinio laikotarpio architektūrai, kartais ne itin pagarbiai buvo elgiamasi su senųjų paveldu. Vilniaus senamiestyje atsirado architektūros naujadarų ten, kur Antrojo pasaulinio karo metais apgriautus pastatus buvo galima atstatyti ar išsaugoti.

Nesunku buvo remtis ir Lauryno Gucevičiaus pavyzdžiu, kuris gotikinę Vilniaus Katedrą „apvilko“ klasicizmo architektūrinio rūbu. L. Gucevičius laikomas Lietuvos architektūros istorijos vienu žymiausių atstovų, o jo perstatytoji Katedra – klasicizmo architektūros šedevras. Tokių pavyzdžių buvo ne vienas. Žinome, kad architektas Kristupas Glaubicus po 1737 ir 1748 m. gaisrų perstatė Šv. Jonų bažnyčią, ją subarokindamas tiek viduje, tiek iš išorės. Bet štai Šv. Onos bažnyčios niekas neperstatė, ranka nepakilo ją „sumoderninti“. Taigi norint diskutuoti galima rasti įvairių pavyzdžių.

Jaučiu, kad Jums tie perstatinėjimai ir sumoderninimai nekelia labai didelio pasigėrėjimo. Jeigu taip, tai kaip mėgindavote spirti oponentams, kurie siekė priešingų dalykų?

Dalis architektų laikėsi nuomonės, kad tik XX a. i architektūros paveldą pradėta žvelgti iš mokslinių pozicijų. Ligi tol kiekviena nauja epocha propagavo ir gan drastiškai diegė savo stilių, negailėstingai perstatinėjo senas bažnyčias ir rūmus. Neretai perstatinėdavo po gaisrų ar niokojamų karų. Kita vertus, jau XVII–XVIII a. kai kuriose šalyse paskelbti pirmieji įstatymai, įpareigojantys rūpintis meno paminklų apsauga (Švedijoje 1666 m., Prancūzijoje XVIII a. pabaigoje). XIX a. romantizmo epochoje daug kur buvo atstatomos pilys, restauruojamos bažnyčios. Tačiau XX a. viduryje–antroje pusėje pasaulyje dideliais mastais pradėta statyti daugybė tipinių, taip pat ir stambioplokščių pastatų. Miestai pradėjo vienodėti, tad senamiesčių apsauga imta ypač rūpintis. Ir Lietuvoje palaipsniui atsirado kultūros paveldo vertybės suvokimas, kriterijai, kuriais pradėta vadovautis pagal mokslinius reikalavimus. Suprasta, kad kiekvieno laikotarpio paveldas yra svarbus, turi savo vertę. Tad šiandien L. Gucevičius už savo Katedrą nebūtų pagirtas, nes to perstatymo metu sunaikino 32 kitus senoje Katedroje buvusius paminklus, o jų kiekviena iš jų buvo atskiras šedevras. Sunaikinti ir vertingi barokiniai altoriai.

Pagaliau tie patys paminklosaugos įstatymai nebetinka skirtingoms valstybėms. Italijos miestuose Romos imperijos mūrų yra labai daug, kai kurie stovi griuvusių pavidalu. Ten ir klimatas kitoks, žiemų beveik nėra, tad paminklai tomis klimato sąlygomis ilgiau išsilaiko. Pagaliau tų mūrų statybai dažnai naudota tvaresnė statybinė medžiaga – taštas akmuo ir pan. Visa tai turint mintyje nesunku suprasti, kodėl tuose kraštuose buvo kuriamos teorijos (pavyzdys – Venecijos chartija, priimta 1964 m.), kad labiau reikia saugoti griuvė-

sius, o ne atkurti pastatus.

Atkūrimas taikytinas, girdi, labai ypatingais atvejais. Mūsų klimato sąlygomis tos nuostatos ne visados pasiteisina. Pokario metais pilių apgriuvusių sienų viršų imta dengti karūnelėmis, o kai ir jos nepasiteisino, pradėta įrengti sienų mūro apsaugai stogelius. Atskirais atvejais mūsų klimato sąlygomis senųjų mūrų apsaugai tekdavo atstatyti ir visą pastato tūrį. Neatsitiktinai 2000 m. buvo priimta Rygos chartija, kai iš sovietų imperijos išsilaisvinusios Rytų Europos šalys pradėjo atstatinėti daugelį bažnyčių ir kitų praeities objektų. Tada ir prireikė teorinio pagrindo, kodėl reikia atstatyti vertingus praeities architektūros objektus. Rygos chartija sušvelnina kai kuriuos Venecijos chartijos postulatų. Ypatingomis sąlygomis atskirai tautai ar žmonių bendruomenei reikšmingi pastatai, jų saviraiškai svarbūs objektai gali būti atstatomi, autentiškumas tapo ypatingos svarbos reikalavimu. Sovietmečiu apie Rygos chartijos nuostatas galėjome tik svajoti.

Istorija ne visada buvo laukiama viešnia

Trakų salos pilį sugėbėta atstatyti be Rygos chartijos net ir gūdžiais sovietinės imperijos gyvavimo metais.

Tai ypatingas atvejis. Užtektų prisiminti, koks pavojus buvo iškiles Nikitos Chruščiovo laikais 1960 m., kai *Izvestijose* pasirodė grėsminga publikacija *Ar laikas atstatinėti feodalines pilies?* Lietuvos restauratoriai dėl tų atstatymo darbų labai nukentėjo. Kai Tolminkiemyje (Čistyje Prudy) Karaliaučiaus krašte man teko atstatinėti bažnyčią, išgirdau ir tokį pajaukavimą: visoje Sovietų Sąjungoje bažnyčios griauanamos, o Tolminkiemyje pastatėme naują... Ne mes atstatėme, o Kristijonas Donelaitis savo autoritetu padėjo atstatyti, bet tai buvo ištis unikalus atvejis visos Sovietų Sąjungos mastu.

Kai kuriuos, taip pat ir kulto pastatus, atstatinėjo ir Kremlius, tačiau tyliai, nesigiriant, ne taip kaip mes su Trakų pilimi. N. Chruščiovo „atšiliimo“ laikais įgavome drąsos ir pradėjome per daug girtis. Tai ir lėmė, kad Maskva ėmė mus smarkiai kritikuoti. Rusijoje nelabai apie visa tai skelbta: žinom, ką darom ir nėra čia ko girtis... To ir buvo siekiama: tegu dirba tyliai, kad tokie pavyzdžiai labai plačiai nesklisčiau.

Buvo žaidžiami ir tam tikri vaidžiai tinkami žaidimais?

Žaidimų pakako. Kad ir Senojo arsenalo buvusioje Žemutinės pilies teritorijoje atstatymas. Jį buvo galima atstatyti daug istoriškesnį. Pirmo aukšto skliautai atkurti maždaug tokie, kokie buvo. Tačiau pertvaros padarytos iš stiklo, grindys – iš marmuro plokščių. O iš tikrųjų turėjo būti lauko akmenų grindinys, nes pirmajame Arsenalo aukšte stovėdavo sunkios patrankos. Tyrimų duomenys rodo, kad antrasis aukštas taip pat galėjo būti skliautuotas. Ten tikriausiai buvo laikomi ginklai, galėjo būti ir salė turnyrams. Panašus rekonstrukcijos variantas, kurio autorius – architektas Sigitas Lasavickas, ir buvo daromas. Tačiau naujam pasiūlytam pritaikymui daug kas pasirodė netinkama, todėl buvo tolstama nuo autentiškumo – atsirado marmuro grindys ir kitos naujovės. Erdvė šiek tiek išlaikyta, bet suskirstyta Arsenalui nebūdingomis pertvaromis.

Paminklosaugoje dirbantis archi-

Architektas Laurynas Gucevičius, Katedros vakarinio portiko lubų aukštį derino prie Vytauto laikų Katedros gotikinio tūrio

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimas neabejotinai įeis į Lietuvos architektūros ir kultūros istoriją, galimas dalykas, taps ir mūsų tautos savivokos reikšmingu objektu. Jeigu Valdovų rūmų atstatymo priešininkai būtų iki galo nuoseklūs, turėtų kritikuoti Trakų salos pilies, Biržų pilies ir Tolminkiemio bažnyčios atstatymą. Tačiau šie objektai neliečiami, kritikuojami tik Valdovų rūmai ir jų atstatytojai, nors visus šiuos objektus atstatant vadovautasi tais pačiais kriterijais, kurie 2000 m. tarptautiniu mastu buvo įteisinti Rygos chartijoje.

Apie tai kalbamės su ilgamečiu Valdovų rūmų atstatymo projekto moksliniu vadovu humanitarinių mokslų daktaru Napaliu KITKAUSKU, kuris beveik penkis dešimtmečius darbavosi Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos natūrinių mūro tyrinėjimų ir restauracijos darbų srityje.

tektas Augis Gučas pasakojo, kaip atvyko aukštas pareigas užimantis paminklosaugininkas iš užsienio. Svečią pavadėjo po Senamiestį, Taikomosios dailės muziejumi tapusį Arsenalą, o išeinant svečias ir klausia: *O kur jūs Arsenalas?* Iš tikrųjų nėra Arsenalo. Tokia buvo to meto paminklų atkūrimo metodika. Buvo atstatyta taip, kad viduje buvo visiškai prarasta senoji statinio paskirtis ir bet kokia užuomina į tą paskirtį.

Restauruojant, rekonstruojant ar atstatant visada kyla istoriškumo išsaugojimo, senos ir naujos funkcijų, pastato dvasinio atgaivinimo klausimas. Skliautą atkurti gali pavykti, bet pastatas taip ir stovės be senojo turinio dvasios. Gali pavadinti arsenalu, bet arsenalo nebus.

Tačiau Arsenalo pastatas juk buvo atstatomas kaip Taikomosios dailės muziejus, o ne kaip arsenalas?

Iš pradžių norėta skirti Lietuvos nacionaliniam muziejui, kuris tada vadintas Istorijos-etnografijos muziejumi. Tačiau Arsenalo pastatą jau beveik atstačius, jis buvo perduotas Lietuvos dailės muziejui kaip Taikomosios dailės muziejus. Vyravo nuostata, kad istorija nelabai reikalinga. Kad mažiau būtų istorijos buvusį

Arsenalą ir padarė Taikomosios dailės muziejumi. Bent jau tokias šnekas teko girdėti. Tiesa, Taikomosios dailės muziejus dirba neblogai, rengia įspūdingas istorinio profilio parodas, bet šiuo atveju kalba apie vyravusį požiūrį į architektūros ir istorijos paveldo atstatymo tuometines nuostatas.

Valdovų rūmų fasadus vainikuoja puošnus tartum karūną primenantis atikas su renesansiniu serlianos ornamentu

Vykdamas Sajūdžio priesakus

Atstatant Valdovų rūmus jau buvo siekta išlaikyti daugiau istoriškumo?

Prieš trejus metus Vilniuje vyko tarptautinė konferencija dėl Valdovų rūmų atstatymo, dabar išleista pranešimų knyga. Ką vokiečiai rašo? Kai po Antrojo pasaulinio karo buvo pradėti atstatinėti Vokietijos miestai, daugelio solidžios architektūros pastatų atstatė tik išorė, o vidų dažniausiai pritaikydavo nūdienos poreikiams. Ir kas atsitiko? Atkūrė pastatus be istorinio turinio, dvasios. Nors miesto siluete tie pastatai stovi, bet dvasios įkvėpti jiems nepavyko. Dabar tų atstatytų pilių ir kitų statinių šiuolaikinę vidaus įrangą vokiečiai ardo ir atstatinėja interjerus.

Ar Valdovų rūmus atstatinėdami galvojote apie jų buvusį interjerų turinį, dvasios atgaivinimą?

Suprantama, apie tai galvojome. Buvo įdomus laikotarpis. Mums pradėjus atstatinėti Valdovų rūmus 2000 m. buvo priimta Rygos chartija. Dar tik ruošėmės atstatymui, kai buvo paskelbtas Valdovų rūmų atstatymo projektų konkursas. Kaip suformuluoti konkurso sąlygas, kokį objektą statysime? Sajūdžio metai, vyraujanti nuostata visuomenėje buvo tokia, kad būtina atstatyti Valdovų rūmus kaip Lietuvos valstybingumo simbolį. Vadinas, atstatyti kiek galima istoriškesnius, autentiškesnius. Būtent kaip Valdovų rūmus ir reikia atstatyti, o ne reikšti mūsų sumodernintas vizijas. Toks buvo Sajūdžio ir Lietuvos visuomenės priesakas.

Taip Jūs ir kiti panašiai galvojęntys suvokėte. Ko gero, buvo ir kitaip svokusiųjų. Unikalus objektas, su tokio užmojo ir masto atkūrimo problema Lietuvos restauratoriai ir architektai dar nebuvo susidūrę. Ar nevirpėjo kinkos?

Kai patiems patirties nepakanka, reikia pasižvalgyti po šalių kaimyninių architektūrą, kokia tuo laikotarpiu buvo paplitusi. Reikia pasimokyti. Jeigu Sajūdis, tauta įpareigojo to darbo imtis, tuo keliu ir reikėjo eiti. Siekti istoriškumo ir būtent iš tos sampratos išeinant imtis darbo.

Dar 1983 m. teko dalyvauti konkurse, kuris buvo skirtas Nacionalinės dailės galerijos pastatui Vilniaus senamiestyje suprojektuoti. Konkursą paskelbė Lietuvos architektų sąjunga ir Lietuvos statybos reikalų komitetas. Naujas didelis statinys senamiestyje reikalavo drąsaus sprendimo. Projekto sėkmė priklausė nuo daugelio veiksnių: pasirinkimo vietos,

architektūrinio sprendimo atitikimo Senamiesčio dvasiai ir panašiai. Savo projektus pasiūlė 24 architektų grupės. Viena grupė siūlė užstatyti Vokiečių (tada Muziejaus) gatvės vidinę dalį, kuri atsidarė pokario metais. Kiti projektavo skvere priešais Šv. Paraskevijos (Piatnicos) cerkvę, esančią Pilies ir Didžiosios (tada M. Gorkio) gatvių sankirtoje. Dar kita grupė siūlė galeriją statyti Katedros (tada Gedimino) aikštėje, taip pat ir kitoje Katedros pusėje. Žodžiu, architektai davė valią vaizduotei. Augis Gučas, aš ir dar keli jauni architektai pasiūlėme Nacionalinei dailės galerijai atstatyti Žemutinės pilies rūmus (tada dar nevardinome Valdovų rūmais). Kadangi jau buvau tyrinėjęs Katedrą, išlandžiojęs tuometinius Pionierių rūmus, kurie buvo Žemutinės pilies rytinio korpuso dalis, žinojau šios teritorijos istoriją ir architektūrinę raidą, ėmėmės šio projekto. Man teko kurti siūlomą galerijos fasadus, kuriuos projektuodamas rėmiausi P. Smuglevičiaus piešiniais.

Leista pasišvaistyti idėjomis

Nauji laikai – naujos dainos. Niekas mūsų architektų nerengė atstatinėti pilių ar rūmų. Ar ne vėloka buvo mokytis, kai jau teko atstatinėti? Galima priskaldyti daug malkų.

Išties mūsų kolegos architektai buvo mokomi projektuoti naują architektūrą. Iniciatyvesni sklaidydavo užsienio žurnalus ir kai kurias pasisemtas modernios architektūros idėjas perkeldavo į mūsų aplinką. Iš kitų sąjunginių respublikų atvažiuavę kolegos stebėdavosi ir mėgindavo net mokytis iš mūsų architektūros. Toks buvo mūsų architektų išprusimas ir akiratis: tą mokyklą iššėję žmonės ir turėjo atstatinėti Valdovų rūmus. O kas kitas to būtų galėjęs imtis? Tokia realybė.

Kita galima atstatytojų grupė – restauratoriai, daugiau ar mažiau pačiuvinę istorinius mūrus. Sigitas Lasavickas, Žibartas Simanavičius, dar vienas kitas, bet tai buvo iš aktyvios veiklos besitraukianti karta. Per tą dvidešimtmetį labai nedaug kas iš vyresnių architektų užsiliko, nors jų patirtis būtų labai pravertusi.

Valdovų rūmų atstatymo konkurso sąlygos buvo taip suformuluotos, kad tiktų ir vienai galimų atstatytojų grupei, ir kitai. Leista pasišvaistyti idėjomis. Sąlygose nebuvo atspindėta, kad šis objektas – tautos lūkesčių įprasminimo simbolis ar panašiai, ir be reikalo žaisti idėjomis nereikėtų. Nebuvo priminimo, kad lenkai atkūrė Varšuvos karališkąją pilį laikydamiesi istoriškumo principo, ir mums reikėtų eiti panašiu keliu.

Visiška analogija su Varšuvos karališkaisiais rūmais gal ne visai dera, nes tie rūmai buvo sugriauti tik Antrojo pasaulinio karo metais, o Valdovų rūmai Vilniuje po 1655 m. karo su Maskva jau niekada neatsigavo. Tad lenkų uždavinys – atstatyti Varšuvos karališkuosius rūmus buvo gal paprastesnis, nes buvo išlikę daugiau autentiškų duomenų.

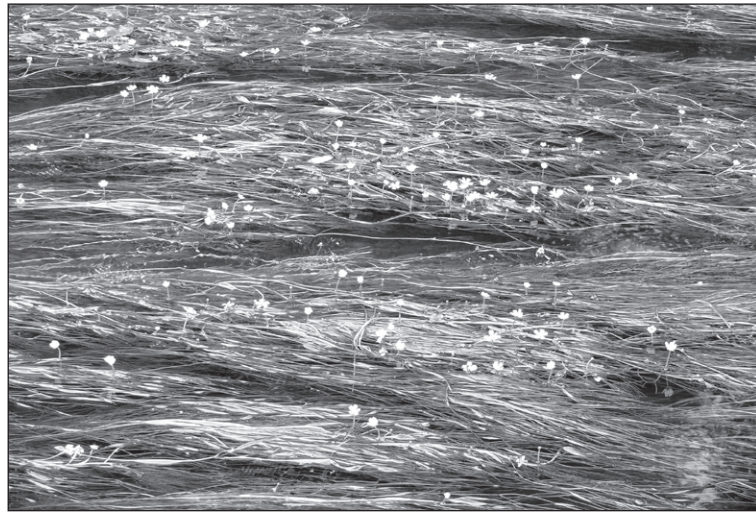
Lenkai turėjo geresnių galimybių atkurti Varšuvos rūmų vidų, patalpų interjerus. Bet karo metais taip pat labai nukentėjusiame Varšuvos senamiestyje šio principo ne visada buvo laikomasi. Stengtasi atstatyti pastatų fasadus, išlaikyti istorines gatvių išklotines, o daug kur vidus buvo įrengiamas šiuolaikiškai. Labai norint pavyzdžių galima rasti ir vienokių, ir kitokių, bet Karališkiesiems rūmams skirtas prioritetas.

Mokslu visa tai ne kažin kiek kvepėjo?

Ir šiais laikais gali ne visada kve-

pėti. Kad ir vokiečiai, norėdami atstatyti kokią svarbesnę istorinę rezidenciją, sugrąžinti jos ankstesnį turinį, išardo pokario metų interjusus, derina prie istorinių fasadų, bet tą daro ne visuose pastatuose. Visko galima rasti ir Vokietijoje. Bet grįžkime prie mūsų reikalų.

2000 m. Lietuvos restauratoriai šventė savo veiklos 50 metų sukaktį. (1950 m. įkurtos Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės, vėliau išaugusios į Respublikinį paminklų restauravimo trestą ir Paminklų konservavimo institutą (dabar AB Paminklų restauravimo institutas). Išleistas ir jubiliejui skirtas leidinukas. Trys

Srauniosios Vilnios vandenys mena Gedimino laikus ir jo gausios šeimos narius, pradėjusius Gediminaičių dinastiją

kolegos, matyt, tikėdamiesi dirbti prie atstatomų Valdovų rūmų (tuo metu dar nebuvo pradėti atstatinėti) tame leidinuke išdėstė savo apmąstymus, apskritai istorinių pastatų atstatymo senamiesčiuose principus, kaip kad juos įsivaizdavo. Vyravo nuostata, kad tiesmukai rekonstrukcijos ar atstatymo nereikėtų laikyti, bet stengtis diegti interpretacijos galimybes. Žodžiu, atstatomuose rūmuose reikėtų leisti pasireikšti ir šiuolaikiškai į architektūrą žvelgiantiems architektams.

O Jūs savo apmąstymų tame leidinyje neišdėstėte?

Išdėčiau. Mano oponentai pateikė konkretų pavyzdį: Vilniuje, Didžiojoje g. 8–10 tarp buvusių Chodkevičių rūmų (dabar Lietuvos dailės muziejus) ir Šv. Nikolajaus cerkvės stovi neseniai atstatytas pastatas. Jo fasadas buvo suformuotas XIX a. pabaigoje. Karo metais pastatas buvo sugriautas, tačiau brėžiniai, net ir viena kita nuotrauka išliko. Atsižvelgiant į brėžinius ir nuotraukas to pastato fasadas buvo atkurtas. O štai publikacijos autoriai šio pastato atkūrimą įvardijo kaip blogą pavyzdį. Girdi, reikėjo fasado šiuolaikinės interpretacijos. Būtų išlaikytas siluetas, o nūdienos architektai pažaistų vaizduotės žaidimus.

Savo straipsnyje rašiau taip: jeigu kokios neduokdie nelaimės metu sugriūtų Šv. Onos bažnyčia, mūsų kolegos, siūlantys novatoriškus sprendimus, mėgintų ne atkurti bažnyčią, bet ją interpretuoti, nors turime tikslus bažnyčios matavimus ir nuotraukas.

Štai tokių idėjų sankirtoje ir buvo pradėti atstatinėti Valdovų rūmai.

Kartais šeštajam sekasi

Bet prieš tai dar buvo surengtas Valdovų rūmų atstatymo projektų konkursas.

1994 m. surengtas Valdovų rūmų atkūrimo koncepcijų konkursas, įsteigta specifinės paskirties valstybės įmonė Vilniaus pilių direkcija, kuri turėjo rūpintis Vilniaus pilių komplekso atkūrimu ir teritorijos tvarkymu.

Konkurse vienas iš projektų buvo kone ištais iš stiklo sienų. Tiesa, atkuriant daugumą rūmų siluetą ir išvaizdą, bet iš stiklo. Kito projekto autoriai

siūlė atkurti Valdovų rūmų pietų fasadą pagal Pranciškaus Smuglevičiaus piešinius, o viduje buvo siūloma statyti gaubtą. Atstatyti siūlyta tik iš pietų ir nuo Gedimino kalno pusės, o tarp Katedros ir rūmų padaryti vos ne Pilies gatvės tęsinį į Neries upę. Toks turėjo būti projekto autorių urbanistinis sprendimas.

Tiesą sakant, tai nėra nauja urbanistinė idėja, nes dar bene 1936 m. lenkų architektai siūlė pratęsti Pilies gatvę pro Katedros rytinę sieną – urbanistiškai labai gražu.

Vieno projekto autoriai siūlė atkurti Valdovų rūmų tik tūrio siluetą, tarsi apgaubtą žaliu audeklu, tačiau

chitektų, taip pat ir su architektūra nieko bendra neturinčių žmonių, kurie ėmė girti būtent tą papildomą šeštą projektą. Jo autorių grupės vadovas buvo architektas Rimas Grigas. Pirmą ir antrą premiją nebuvo skirtos, o trečiąją gavo būtent šis šeštasis projektas.

Šis projektas buvo priimtas kaip pagrindas rūmams atstatyti. Pradėta jį tobulinti į kūrybinį kolektyvą pasitelkiant ir kitus architektus, taip pat ir iš konkurse dalyvavusių. Tačiau darbų eigoje vis buvo bandoma moderninti galutinį projektą. Susidarė labai įdomi situacija.

Ir kuo baigėsi?

Tuo metu toliau tęsėme rūmų pamatų tyrimus, nes kai buvo surengtas konkursas – 1994 m. – atkasta dar tik pusė rūmų pamatų. Visai nebuvo atkasti pamatai nuo Katedros pusės ir Šiaurinio rūmų korpuso nuo Arsenalo. Šioki tokį stovėjusių rūmų plano vaizdą turėjome iš Fiurstenhofo 1725–1737 m. plano. Iš turimos medžiagos Valdovų rūmų atstatomus tūrius jau būtume galėję formuoti, tuo labiau, kad buvo ir P. Smuglevičiaus akvareliniai piešiniai. Vienas piešinys padarytas nuo Arsenalo pusės – Šiaurinio rūmų korpuso. Atstatinėti galėjome, bet pamatai nebuvo atkasti. Tai štai tų pamatų tyrimams ir kasinėjimui skyrimė kelerius metus. Tuo metu rūmų atstatymo projektavimo darbai buvo šiek tiek apmire.

Triukšmas dėl nieko

Vos pradėjote Valdovų rūmus atstatinėti, pasigirdo priekaištų, kartais peraugdavusių ir į kaltinimus, kad nemokėsite ir iš tuščio statote. Girdi, nepakanka duomenų, norint tokius rūmus atstatyti. Reikėtų suprasti, kad užsiimate fantazijomis, iš piršto laužiate architektūrinę medžiagą apie Valdovų rūmus. Ką galėtumėte atsakyti oponentams, kuriems atrodė, kad tų duomenų per mažą?

Kai 2000 m. spalio 17 d. LR Seimas priėmė įstatymą dėl LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties, iškart kilo didelis triukšmas dėl šių rūmų atstatymo tikslingumo. Visuomenėje buvo sukeltos didžiulės aistros, buvo net kilęs klausimas, ar iš viso verta pradėti atstatymo darbus. Tuometis

Valdovų rūmų pietų korpuso rytinis laiptinės priestatas

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas Alfredas Bumblauskas Trakuose organizavo konferenciją, skirtą Valdovų rūmų atstatymo problematikai. Man valdžia taip pat liepė parengti pranešimą. Įžangos žodį konferencijos vedėjas pradėjo nuo to, kad konferencija labai aktuali, nes nagrinėjamas labai problemiškas Valdovų rūmų atstatymo klausimas. Girdi, rūmų atstatymui kol kas tesą duomenų gal kokie 6 procentai. Visa kita yra iš piršto laužta fantazija. Vėliau sužinojau, kad ta konferencija ir buvo sumanyta tam, kad būtų pristabdytas rūmų atstatymas.

Kai išgirdau, kad Valdovų rūmų atstatymui tėra tik 6 proc. medžiagos, sunku buvo susilaikyti. Ir naujoje knygoje *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai* argumentuoju: „Valdovų rūmų pietų korpuso pirmajame, antrajame ir trečiajame aukštuose pertvarų išsidėstymas pagal ikonografiją ir natūros tyrimų duomenis.“ Brėžinyje matome, kad ten, kur pertvarų pamatus radome rūsiuose, fasaduose turime didesnius tarpus tarp langų. Vadinasi, čia turėjo būti rūmų aukštų skersinių pertvarų vieta. Gana tiksliai atskėmė ir aukštų aukščius, rūmų atiko viršaus aukštį. Šiam tikslui ypač buvo naudingas dailininko R. Smuglevičiaus piešinys, kuriame rūmų pietinis fasadas vaizduojamas kartu su šalia esančia Katedros Šv. Kazimiero koplyčia, jos kupolu. Pakako rastųjų detalių atkurti langų apvadams, karnizams, kitų dekoratyvinių apdailos detalių taip pat užteko. Taigi buvome sukaupe ne kokius 6 proc., kaip gerbiamasis istorikas tvirtino, bet pakankamai duomenų, iš kurių visiškai profesionaliai galėjome atkurti Valdovų rūmų architektūrą.

Ir ką į tai atsakė konferenciją surengę rūmų atstatymo neprieteliai?

Po parodytų brėžinių kalbėjo jau daug atsargiau, procentais nesišvaistė. Išvis stebėjau, kaip konferencijai pirmininkaujantysis ir kiti oponentai dar išbuvo toje salėje iki pabaigos, nes yra tekę dirbti su jais ne vienoje komisijoje, paprastai jie pabūna kokį pusvalandį ir išbėga. Gal laiko neturi, o gal neįdomu. Bet tąsyk išbuvo iki galo. Mes visą gyvenimą skiriame tyrimams, o tie ponaičiai pasiskaito vieną kitą po ranka patekusią medžiagą ir daro išvadas, paprastai tokias, kokių jiems patiems labiausiai reikia. Bet mus jie būtent spaudoje ir moko, dėsto nebūtuosius dalykus ir taip mulkina visuomenę.

Vis dėlto vėliau savo išleistoje knygelėje A. Bumblauskas rašo, kad iš visų, kurie daugiausia argumentuotos medžiagos pateikia rūmams atstatyti, yra Kitkauskas. Dabar kritikai jau padvigubino mūsų turimą indėlį: na, gerai, turite 17 proc. reikalingos medžiagos... Iš tiesų niekas tų procentų – turiu mintyje kritikuotojus – prideramai neskaiciavo ir nenorėjo su ta turima medžiaga bent kiek išsamiau susipažinti. Jiems rūpėjo visai kas kita – neigti visus pradėtuosius atstatymo darbus.

Kiek tas kai kurių asmenų išankstinis nihilistinis požiūris į atstatomus Valdovų rūmus pakenkė?

Neigimas ir kritika labai patiko tiems architektams, kurie buvo ne autentiško atstatymo, bet interpretacijų entuziastai. Neturime pakankamai medžiagos? Vadinasi, leiskite mums imtis darbo, interpretuosime, sukursime apibendrintą rūmų vaizdą. Vieną kitą istorišką fragmentą atkursime, o visą pastatą suprojektuosime ir pastatysime šiuolaikišką, modernų...

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Pradžią Nr. 12

Su prof. Romualdu ŠVEDRIU tęsiame pokalbį apie jėzuitą misionierių Andrių Rudaminą (1596–1631), Vilniaus akademijos (universiteto) auklėtinį, 1625 m. iškeliavusį į Kiniją ir ten užsiėmusį misionieriška veikla. Šioje dalyje nagrinėjame A. Rudaminos naudoto, teleskopo ištakas.

Gerbiamasis Profesoriau, ką galite pasakyti apie mūsų kraštiečio Andriaus Rudaminos jo misionieriškoje kelionėje į Kiniją naudotą teleskopą? Ne jau pats atsivežė? O gal jam parūpino jo patronas misijoje Julius Aleni?

Demonstruodamas kinams teleskopą ir kitus astronominius prietaisus A. Rudamina tikriausiai gerokai rizikavo, nes kaip minėjome, astronomija buvo kinų imperatoriaus privilegija. Imperatorius buvo Dangaus sūnus, vadinasi, tarpininkas tarp Dangaus (tai Dievo įvaizdis) ir savo pavaldinių žemėje. Dangus įvairiais ženklais „parodydavo“, ar imperatorius valdo gerai. Todėl tik imperatoriaus astronomai turėjo teisę praktikuoti astronomijos mokslą. Jie privalėjo stebėti Dangaus ženklus ir juos išaiškinti teisinga ir imperatoriui palankia kryptimi. Imperatoriaus pareiga – kasmet paskelbti kalendorių, kuris galiojo visoje Kinijos teritorijoje. Kalendoriuje be kita ko buvo nurodoma, kada vyks Saulės ar Mėnulio užtemimai, nes tai buvo labai svarbūs ženklai.

Kokia sistema rėmėsi kinų astronomai?

Rėmėsi labai pasenusia Ptolomėjaus teorija, perimta iš Graikijos. XIII a., kai Kiniją valdė mongolai (1279–1368 m.), atėjo arabų astronomai, kurie ir pasiliko Kinijoje. Arabai musulmonai atskirai nuo kinų astronomų atlikdavo savo matavimus. Jeigu astronomai pražiopsodavo būsimą Saulės užtemimą, grėsdavo sunkūs padariniai. Ir ne tik astronomams, bet ir pačiam imperatoriui – galimas dalykas, jis jau prarado Dangaus malones. Netikusį imperatorių galima nuversti. Išties Kinijoje sukilimai prieš savo valdovus nebuvo toks jau retas dalykas.

Bet juk ir Senovės Egipto, ar net majų žiniai labai panašiai buvo „atsakingi“ už ateities spėjimą pagal astronomijos reiškinius.

Visose žemdirbių bendruomenėse buvo stebimas dangus, nes kalendorius žemdirbiškose kultūrose – itin svarbus dalykas. Kinijoje buvo ypač paplitusi teorija, kad Dangus savo ženklais rodo, ar imperatorius valdo gerai.

Kiek ši ypatybė išskirtinė ir būdinga Kinijai? Ar Japonijoje, kitose Azijos šalyse buvo kitaip?

Man atrodo, japonų imperatoriui nekildavo pavojus iš Dangaus ženklų. Turėdami tokius įsitikinimus, kinai surinko nepaprastai daug įvairių astronomijos duomenų. Jie daugelį metų stebėjo Dangaus reiškinius, todėl sugebėjo surinkti daug vertingos informacijos apie Dangaus šviesulių pokyčius. Tai kinų civilizacijos ypatybė.

Vakarų Europoje, kur vyravo Aristotelio filosofinės pažiūros, manyta, kad dangaus kūnai sudaryti iš nesikeičiančios materijos – kvintesencijos. Tik Žemėje galimi pokyčiai, o ir tie dažniausiai į blogą. Todėl europiečiai iki XVI a. nekreipė dėmesio į novą ir kitus naujai atsiradusius reiškinius, nes nieko naujo danguje ar žvaigždėse juk negali būti. Net jeigu tie pokyčiai ir vyko, jie nebūdavo pastebėti, nors galėjo

Andrius Rudamina: tarp legendos ir tikrovės

būti matomi ir plika akimi.

Vadinasi, kinams rūpėjo Dangaus stebėseną, šiandien kalba kalbant – monitoringas, ko negalima pasakyti apie europiečius. Todėl kinai ir turi sukauptą daugybę duomenų apie nuolat kintantį Dangaus gyvenimą. Akivaizdus patvirtinimas, kad nuo išankstinių nuostatų kartais gali priklausyti mokslinių darbų rezultatai.

Įsitikinimai – labai svarbu, todėl kinai labai atidžiai stebėjo Dangų, Saulės ir Mėnulio užtemimus, kometų pasirodymus ir naujų žvaigždžių – novų – pasirodymą. Tie duomenys buvo kaupiami išties šimtmečius, tad ir dabar yra vertinga mokslui ir mokslo istorijai medžiaga.

O kiek kinai galėjo prognozuoti kad ir dangaus kūnų užtemimus, kitus astronomijos reiškinius?

Kai kuriuos Saulės ir Mėnulio užtemimus sugebėdavo nuspėti, bet labai dažnai įvykdavo kinų astronomams netikėtų užtemimų. Tada kildavo sumaištis, tekdavo aiškintis imperatoriui.

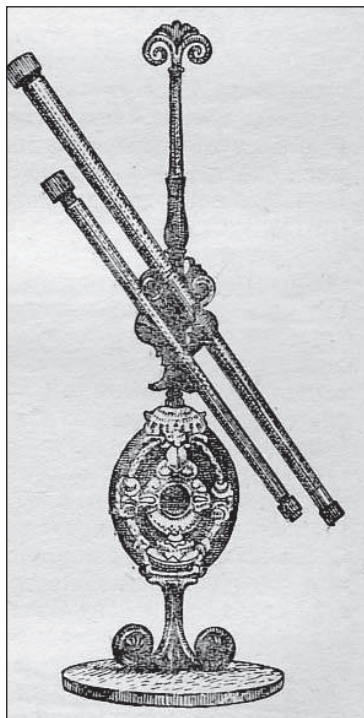
Kur kinų astronomai įgydavo būtinų jų profesijai žinių, kur mokėsi?

Astronomų pareigos buvo pavaldimos iš tėvo sūnui, daug lemdavo asmeniniai žmogaus sugebėjimai. Atvykę iš Europos jėzuitai misionieriai bemat pastebėjo, kad kinų astronomija labai atsilikusi. Taip sutapo, kad aptariamuoju metu senasis Kinijos mokslas buvo beveik pamirštas, ypač tai pasakytina apie matematiką ir astronomiją. Mingų dinastijos (1368–1644 m.) laikais Kinija mokslo srityje buvo nustumusi.

Nustumusi nepaisant to, kad kinų protėviai išrado popierių, rašalą, šilko verpimą, knygų spausdinimą, kompasą ir paraką?

Mingų dinastijai valdant klestėjo nebet kinų keramika, o šilko gamyba stebino pasaulį. To negalima pasakyti apie jų mokslą. Pastebėtina, kad vienu metu Kinijos svarbiausieji astronominiai instrumentai buvo perkelti iš vienos vietos į kitą ir blogai pastatyti. Mat tuos instrumentus perkėlinėjo ir statė nieko bendro su astronomija neturėję asmenys.

Tėvas Mateo Ričis SJ (Matteo Ric-

Vienas iš dviejų išlikusių Galilėjaus gamintų teleskopų, kuris Koperniko teorijai suteikė netiesioginių įrodymų, kad jo teorija teisinga

ci, 1552–1610) Ordino vyresnybei rašo laiškus, prašydamas siųsti į Kiniją gabius astronomus. Ir pats jis buvo labai gabus astronomas.

Ar jis buvo pirmas tikras europietis astronomas, atvykęs su misija į Kiniją?

Visi jėzuitai gaudavo labai gerą išsilavinimą, studijuodavo matematiką, fiziką, astronomiją. M. Ričio laikais daugelis į astronomiją besigilinančių jėzuitų jau buvo atmetę Ptolomėjaus astronomijos teoriją ir perėję prie danų astronomo, astrologo ir alchemiko Ticho Brahės (Tycho Brahe, 1546–1601) teorijos. O pastarojo astronomijos teorija jau vedė laipteliu aukštyn heliocentrinės Mikalojaus Koperniko sistemos link. Tichas Brahė įsivaizdavo, kad Žemė nejuda, yra centras, bet planetos sukasi aplink Saulę, o ši skrieja aplink Žemę. Vis dėlto Tichas Brahė atmetė Koperniko teoriją, nes jokių įrodymų, kad Žemė sukasi aplink savo ašį ir skrieja aplink Saulę, dar nebuvo. Kaip tikras mokslininkas jis ir turėjo atmesti Koperniko sistemą, nes be tikrų įrodymų priimti tegul ir teisingą pasaulėvaizdį negalėjo. Tačiau paties Ticho Brahės skaičiavimai ir planetų judėjimo trajektorijos nepaneigiamai rodė, kad Merkurijus, Venera, Marsas ir kitos planetos tikrai skrieja aplink Saulę.

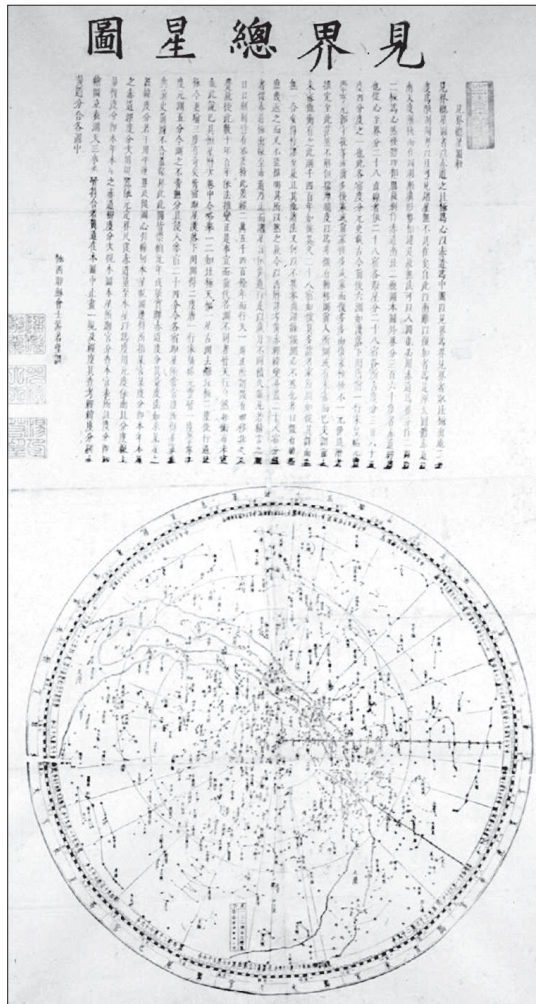
Grįžkime prie Mateo Ričio kreipimosi į Jėzuitų ordino vyresnybę. Prašymas neliko be atgarsio. Porai metų praėjus į Kiniją atvyksta italas jėzuitas Sabatino de Ursis. Jis pirmą kartą viešai paskelbė, kad 1610 m. įvyks Saulės užtemimas. Kinų astronomai neigė galimą užtemimą, bet jis įvyko, kaip ir prognozavo Sabatino de Ursis.

Šis faktas turėjo padarinių tolesnei Kinijos astronomijos raidai?

Vienas pirmųjų į katalikybę atsivertusių kinų, M. Ričio draugas Siu Guangqi, žymus valdininkas to meto kinų diduomenės hierarchijoje, pasiūlė imperatoriui leisti jėzuitams pakoreguoti Kinijos kalendorių. Iš tikrųjų – reformuoti kalendorių. Nepamirškime, kad 30 metų prieš šiuos įvykius garsus matematikas ir astronomas jėzuitas Kristoferis Klavijus (Christopher Clavius, 1538–1612) buvo reformavęs Julijaus Cezario kalendorių, pagal kurį gyveno Europa. Tai štai aukšto lygio mandarinas, priėmęs krikščionybę, pasiūlė imperatoriui kinų kalendoriaus reformą atiduoti jėzuitų rankas.

Ką galima pasakyti apie senąjį kinų kalendorių?

Tai buvo Saulės ir Mėnulio kalendorius, dviejų labai skirtingų kalendorių derinys, todėl kinų kalendorius nuolat keldavo didelių problemų. Kinų kalen-

Adamas Šal fon Belas Kinijai pristato naująją Galilėjaus astronomijos teoriją ir teleskopą. Šiuo žemėlapiu vaizduojamos žvaigždės, matomos Šiaurės Kinijos danguje

dorių sudarė 12 mėnesių po 30 dienų. Kasmet susikaupdavo po 5 papildomas dienas, kurias reikėjo kažkur dėti. Šis kalendorius buvo sunkiai suderinamas su metų skaičiavimo kalendoriumi. Reikėjo sudaryti vieną kalendorių, bet tam reikėjo įveikti daugybę sunkumų.

Imperatorius Wan Li buvo beveik sutikęs, kad jėzuitai imtųsi kalendoriaus tobulintojų vaidmens, bet pasipriešino tie asmenys, kurių interesai buvo užgauti. Pasipriešinimas buvo toks didelis, kad 1616 m. peraugo į riaušes prieš krikščionis ir jų norimą keisti kalendorių. Krikščionys pradėti persekioti, įvairiose imperijos vietose kilo neramumų, dėl visų Kiniją ištinkančių krizių ir kitų bėdų apkaltinti krikščionys.

Vargšas Sabatino de Ursis 1617 m. buvo ištremtas už Kinijos, į Makao, portugalų uostą Kinijos pasienyje. Jėzuitai buvo išvaikyti, kai kurie suimti, senąjį kalendorių teko palikti ramybėje. Pradėtoji reforma nebuvo baigta, nes po trejų metų italas jėzuitas de Ursis miršta. Tais pačiais 1620 m. miršta ir

Imperatorius Wan Li (1563–1620, valdymo metai nuo 1572 m.) buvo palankus jėzuitams ir krikščionybei

imperatorius. To meto reforma nepavyko, kalendoriaus reikalai buvo atidėti.

Naujasis imperatorius, kuris mums nėra reikšminga figūra, valdė tik septynerius metus, į jo vietą atėjo naujam kinų kalendoriui ir astronomijai išties svarbi asmenybė. Bet pačioje pradžioje imperatoriaus Chogzhen (Chung chen) valdymo metu (1627–1644) 1629 m. įvyko Saulės užtemimas, teisingai prognozuotas jėzuitų astronomo Johano Šreko, o susirūpinęs mandarinas, kuris buvo pakviestas užimti dar aukštesnes pareigas imperijoje, vėl paragino imperatorių leisti jėzuitams reformuoti kalendorių. Tiesa, prarasta 15 metų, tačiau kalendoriaus reformos reikalai vėl pajudėjo iš mirties taško.

Truputį pasisukime į Europą, iš kurios 1618 m. į Kiniją išvyko 23 jėzuitai. Tik 7 pasiekė Makao, esantį Kinijos pasienyje. 10 jėzuitų teko palikti Goa mieste Vakarų Indijoje, nes jie buvo nepaprastai išsekę. Maisto trūkumas, skorbutas ir kitos ligos jėzuitų gretas labai išretino. Laimei, du labai gabūs žmonės išgyveno: Johanas Šrekas (Johann Schreck, 1576–1630) ir Johanas Adamas Šal fon Belas (Johann Adam Schall von Bell, 1592–1666). Jie verti išsamesnio pristatymo.

J. A. Šal fon Belas buvo aukštos kilmės, įstojęs į Jėzuitų ordiną turėjo atsikvėpęs aukšto luomo statuso, taip pat kaip ir turto. Johanas Šrekas buvo šveicarų, o gal vokiečių kilmės jėzuitas. Kaip penkios šalys savinasi mūsiškį Ignatą Domeiką, taip ir J. Šreka nori savintis ir vokiečiai, ir šveicarai, gal dar kitos tautos. J. Šrekas buvo geras G. Galilėjaus draugas. Jam yra tekę gyventi Romoje, būti pirmuoju tikroju mokslinės draugijos *Lynx'o akademija* (*Lynx* angl. lūšis, - red. pastaba) nariu. Galilėjus taip pat buvo šios akademijos narys. J. Šrekas buvo aukšto lygio mokslininkas – matematikas, fizikas, astronomas. Jo buvimo istorija Kinijoje labai svarbi. Įdomu, kad oficialiai pirmasis teleskopas Kinijoje užfiksuotas 1619 m. ir būtent Johanas Šrekas atvežė pirmąjį teleskopą į Kiniją.

Ne Mateo Ričis?

Kai Mateo Ričis vyko į Kiniją, teleskopas dar nebuvo išrastas. Buvo kiti prietaisai, kuriais naudojosi astronomai. Atsivežęs į Kiniją pirmąjį teleskopą J. Šrekas teisingai prognozavo – 1629 m. birželio 21 diena vykstantį saulės užtemimą. Dėl tos sėkmės jėzuitai įveikė kinų astronomus ir gavo teisę modernizuoti kinų kalendorių. Jau minėtasis mandarinas pasitelkė jėzuitą Johanną Šreka tobulinti kalendorių. Bet visa tai viešai niekur nebuvo skelbta – paslaptis. Bijota galinčių kilti neramumų.

Kalbant šiuolaikine kalba, jėzuitai laimėjo konkursą modernizuoti kinų kalendorių.

Tą teisę įgijo pats J. Šrekas 1629 m., ėmėsis antrosios kalendoriaus reformos, t. y. praėjus 10 metų nuo jo atvykimo į Kiniją. Gaila, bet J. Šrekas po metų mirė ir jau kiti jėzuitai tęsė jo pradėtąjį kalendoriaus modernizavimo darbą.

1641 m. įvyksta eilinis teisingai jėzuitų apskaičiuotas Saulės užtemimas. Tai J. A. Šal fon Belo pasitvirtinusi prognozė. Savo prognozė pateikė ir kinų astronomai, bet valandą tiksliau apskaičiavo jėzuitai. Užtemimą stebėjo imperatorius, kuris jau buvo nusiteikęs leisti jėzuitams vadovauti ir imperatoriškajai astronomijos observatorijai. Tačiau vėl įvyko chaosas. 1644 m. Pekiną užima mandžiūrai, paskutinis Mingų dinastijos imperatorius nusižudo nenorėdamas patekti į nelaisvę. Kinijos soste įsitvirtina (1644–1911) Mančžu dinastija. Nutrūksta kinų kalendoriaus reformavimo darbas. Laimei, jėzuitas Šal fon Belas vėl teisingai prognozuoja dar vieną Saulės užtemimą, įvykusį 1644 m. rudenį, ir jaunas Mandžiūrai

dinastijos kinų imperatorius paskiria jėzuitus vadovauti astronomijos observatorijai ir kalendoriaus reformai. Jėzuitai tuo užsiiminės 161 metus – iki 1805 m., kai mirs paskutinis Kinijoje išlikęs jėzuitas.

Kas lėmė, kad Sabatino de Ursio, Johano Šreko, J. A. Šal fon Belo ir kitų jėzuitų astronomų prognozės buvo tikslesnės už kinų astronomų, kas nulėmė jų daug aukštesnę mokslo kokybę?

Jėzuitų pranašumas astronomijos prognozės dalykuose buvo panaudojamas iš Koperniko knygos sudarytom lentelėmis ir su Keplerio dėsniais bei jo apdorotais Tycho Brahe's labai tiksliais daviniais, kurie buvo publikuoti Keplerio 1627 m. (Rudolphine Tables). Kepleris, kaip ir Galilėjus, buvo Koperniko šalininkas.

Visiškai pamiršome mūsų vargšą Andrių Rudaminą.

Ne visai pamiršome. Tiesiog bandome atsakyti į klausimą, ar Rudamina rizikavo savo gyvybę, o gal ne, kai kalbėjo apie astronomiją, kuri buvo imperatoriaus aplinkos, o ne paprastų mirtingųjų užsiėmimas. Rudaminas drašą būtų galima paaiškinti tokiu spėjimu: jis žinojo, kad greitai mirs, nes po penkių mėnesių 1631 m. iškeliavo į anapustinį pasaulį. Galimas ir kitas variantas: tuo metu jėzuitai iš kinų imperatoriaus buvo gavę teisę reformuoti kalendorių. Į Pekiną jau buvo atvežtas teleskopas ir padovanotas imperatoriui. Tad gal mūsų Rudaminai jau nereikėjo rizikuoti. Galbūt naudodamasis jėzuitų komunikacijos tinklu jis net žinojo, kad nuo 1629 m. rudens jėzuitai gavo teisę reformuoti kalendorių.

Po A. Rudaminos mirties tą teleskopą J. Aleni demonstravo kinų krikščionių bendruomenei du kartus Pietų Kinijos Fukieno provincijoje. Tačiau Rudamina buvo pirmasis, kuris tą teleskopą buvo pradėjęs kinams demonstruoti Pietų Kinijoje. Kyla klausimas, iš kur jis tą teleskopą gavo, kokiais keliais šis instrumentas į Kiniją pateko?

Šiemet sukanka 400 metų, kai buvo išrastas teleskopas (1609 m). Vertinant griežtai, Galileo Galilėjus teleskopo neįrado, o veikia patobulino ir pritaikė stebėti dangaus kūnams.

Ligi tol buvo naudojamas ne dangaus kūnams stebėti?

1608 m. Olandijoje du asmenys beveik tuo pačiu metu paprašė jiems išduoti patentą dėl teleskopo, kurį vadino *spyglass* – tai specialus žiūronas, per kurį žiūrima viena akimi. Jis buvo skirtas prieš kariuomenės išsidėstymui stebėti. Patentas olandams nebuvo išduotas, jiems buvo paaiškinta, kad tai esąs visiems gerai žinomas dalykas. Visai galimas daiktas, kad dar seniau tokia stebėjimo priemonė buvo taikoma laivyne. Kyla įtarimas, kad portugalai, kurie bandė keliauti aplink Afrikos žemyną į Indiją, jau galėjo naudoti tokią stebėjimo priemonę dar 20 metų prieš dviems olandams panorus gauti patentą. Literatūroje esama užuominų, kad vienas prancūzų kilmės ispanas Barse-lonoje panašią stebėjimo priemonę jau buvo išstobulines.

Bet tai buvo daugiau žiūronas, o ne teleskopas?

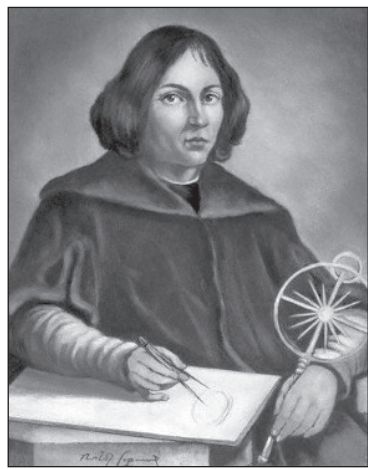
Panašu į žiūroną. Tikėtina, kad portugalų laivyne tokie žiūronai buvo naudojami prieš laivams per nuotolį aptikti. Tačiau teleskopą kaip mokslinę priemonę dangaus kūnams stebėti pirmasis pritaikė Galileo Galilėjus ir šiemet minima šio išradimo 400 metų sukaktis.

Grįžkime prie mus dominančio klausimo, iš kur A. Rudamina galėjo gauti teleskopą. Žinoma, kad 1631 m. gegužės 8 d. A. Rudaminą aplankė grupelė kinų literatų, kuriuos tikriausiai buvo pasiekusi žinia, kad visai neseniai Rudamina gavo naują stebuklingą ins-

trumentą, kuris priartina toli esančius stebimus daiktus. Rytietiškai mandagūs kinai apie tą stebėtiną instrumentą iš pradžių nieko neklausė, o savo atėjimo priežastį nurodė visai kitą: atėjo pažiūrėti styginių muzikos instrumento klavikordo (clavicordium).

Galėtume pasigirti, kad bent šiuo atžvilgiu mūsų proličiai buvo pralenkę kinus, nes dar 1408 m. Vokiečių ordino magistras Ulrichas fon Jungingenas Vytauto žmonai dovanų atsiuntė klavikordą ir vargonus. Lietuvoje XVII a. dvaruose ir rūmuose tai jau buvo žinomas muzikos instrumentas.

Andrius Rudamina kinams parodė klavikordą, pagrojo įvairių muzikinių kūrinių. Iš Rudaminos kinai išgirsta ir būdingą tokiems atvejais misionierių

M. Kopernikas (1473–1543). Netiesioginiai įrodymai, patvirtinantys Koperniko teoriją, pradeda išlėto kauptis ypač po teleskopo atradimo, bet galutinai pasirodys tik po 200 metų

moralą: norint išgirsti muziką, instrumentą būtina suderinti, kad visos natos būtų teisingai grojamos. Žmogaus smegenys ir siela yra kaip šis klavikordas – norint pasiekti harmoniją, reikia suderinimo.

Galima tik įsivaizduoti, kaip išdrąsinę svečiai pagaliau prabilo apie svarbiausią savo vizito tikslą: *O dabar ar galite parodyti teleskopą?*

Klavikordas tikriausiai stovėjo bažnyčioje, nes šiuo instrumentu buvo grojama religinė muzika. Būdami vieni jėzuitai veikiausiai grodavo ir pasaulietinę muziką, nes jėzuitai turėjo ir muzikinį išsilavinimą, daugelis iš jų net patys rašė muziką. Europoje grojama muzika atrodė patraukli ir kitų žemynų, kur misijose dalyvavo jėzuitai, gyventojams – Kinijoje, Paragvajuje.

Žinoma, Rudamina pasinaudojo proga pademonstruoti gautąjį teleskopą. Nepamiršo ir moralo: kalbėdamas apie kitus asmenis – didink jų nuopelnus, kalbėdamas apie savo – sumažink...

1631 m. gegužė – Rudaminai buvo likę gyventi vos keli mėnesiai.

Deja, tenka tik apgailėstauti. Tais pačiais metais Vilniaus universitete Osvaldas Krygeris taip pat gavo teleskopą ir jį nukreipė į Jupiterio palydovus, su savo studentais apžiūrėjo Mėnulį. Labai įdomu pasiaiškinti, kaip tas teleskopas pasiekė Vilnių. Bet dabar dėmesį telkime į Andriaus Rudaminos teleskopą.

Jo patronas Julius Aleni negalėjo Rudaminai tą teleskopą gauti?

Sunkiai tikėtina, nes J. Aleni iš Italijos į Kiniją iškeliavo 1609 m. kovo mėnesį, kai G. Galilėjus dar nebuvo spėjęs išstobulinti savojo teleskopo.

O kas Aleni trukdė gauti iš Europos teleskopą vėliau? Juk kasmet naujos jėzuitų „partijos“ atvykdavo į Kiniją.

Išties atvykdavo, dažniausiai pirmiausia apsidarė portugalams priklausiusiam Makao mieste. Jėzuitai iš Europos į Kiniją įveždavo įvairių knygų, instrumentų, net mišioms vyno atveždavo iš Portugalijos. Galėjo užsakyti ir teleskopą, nes jėzuitai šiuos

instrumentus Europoje gamindavo, patobulino jų konstrukciją.

Užsiminėte, kad jėzuitai mišioms naudojo portugališką vyną. O kinai XVII a. ar gaminosi vyną?

Kinai turėjo vyno, tačiau jėzuitai sau atsigabendavo labai gero vyno. Yra žinoma, kad keli jėzuitai Kinijoje pradėjo sodinti vynuogynus specialiai vynui gaminti.

A. Rudamina iš Romos į Lisaboną išvyko 1624 m. rudenį, o iš Lisabonos į Kiniją atvyko 1626 metais. Daugiau kaip 15 metų buvo praėję nuo pirmojo G. Galilėjaus pagaminto teleskopo. Mūsų kraštietis turėjo būti susipažinęs su šiuo instrumentu, tad ar negalėjo pats jį atsigabenti į Kiniją?

Romoje A. Rudamina praleido dvejus metus, studijavo teologiją. Turėjo galimybių ne tik susipažinti su teleskopu, bet ir pasiimti kelionei į Kiniją. Versija galima, bet įrodymų neturime.

Po A. Rudaminos mirties J. Aleni du kartus kinams demonstravo teleskopo galimybes, bet kitose vietovėse, pietų Fukieno provincijoje. Tai buvo tas pats teleskopas, kuris priklausė A. Rudaminai. Visai galimas dalykas, kad jam buvo duota juo naudotis.

Kodėl taip svarbu išsiaiškinti, iš kur teleskopą gavo Rudamina? Juk svarbiausia, kad gavo ir naudojosi, rodė kinams.

Šis žinojimas galėtų gerokai pakeisti jėzuitų įvaizdį Kinijoje. Jie buvo neabejotinai savo epochos pažangūs ir šviesūs žmonės. Teleskopas jėzuitams Kinijoje buvo labai svarbus, nes šis instrumentas jiems padėjo nurungti kinų astronomus ir suteikė teisę – imperatoriaus malonės dėka – reformuoti kinų kalendorių bei vadovauti observatorijai. Nepaisant visų sunkumų jėzuitai Kinijai tą kalendorių padarė.

Ar būtų galima pasakyti, kad A. Rudamina pridėjo savo ranką prie kalendoriaus kinams sudarymo?

Norėdami atsakyti į šį klausimą, turėtume išsiaiškinti, kokiems tikslams savo teleskopą naudojo Rudamina. Galimas dalykas, norėdamas patraukti kinus, savo pašnekovus ir į krikščionybę pereinančius kinus. Klavikordas, teleskopas tam labai tiko kaip Vakarų pasaulio technologijos laimėjimai.

Savotiškos kitos religijos išpažinėjų gundymo priemonės.

Galima ir taip pavadinti, nes jėzuitai tokias gundymo priemones atvirai naudojo. Bet tuose pokalbiuose su kinų literatais nė žodžio nėra apie tai, ką tas teleskopas gali parodyti ir koks jo vaidmuo astronomijoje. Tai buvo diskusijoms pavojinga tema.

Ar yra tekę Rudaminai susitikti su Kinijos imperatoriumi?

Neteko, į Pekiną jis nebuvo pakviestas. Taip pat ir J. Aleni visą savo misionieriaus gyvenimą praleido toli nuo Pekino. Mane gerokai nustebino tai, kad J. Aleni nedėjo pastangų, kad patektų į Pekiną ir imperatoriaus dvarą. O juk buvo labai gerai pasirengęs kelionei į Kiniją ir misionieriaus veiklai. Jis studijavo matematiką, astronomiją ir geografiją Bolonijoje. Mat buvo nusprendęs prašytis į misijas. Aleni taip pat buvo dirbęs astronomijos srityje, pakeliui į Kiniją Goa mieste stebėjo Mėnulio užtemimą. Prieš įvažiuodamas į Kiniją Makao mieste Aleni stebėjo ir Saulės užtemimą. Parašė dvi knygas, skirtas Europos mokslo ir švietimo institucijoms, kinams aiškino, koks yra Europos mokslas, technologijos, bendruomenės ir pan. Vakarų civilizacijos „stebuklą“ jis stengėsi perteikti kinams suprantama kalba. Bet šias knygas parašęs jis atsidėdė tik misijoms. Tad ir pokalbiuose su J. Aleni kinų literatai jo daug apie Europą neklausinėjo, nes apie visa tai galėjo pasiskaityti jo knygoje. Todėl man keista, kad Aleni nedalyvavo kaip mokslininkas Kinijos gyvenime.

Būtų galėjęs panaudoti jam žinomą astronominę techniką ir nustatyti kiekvieno miesto geografines koordinatas, bet Aleni labiau rūpinosi bažnyčių statyba, misijomis ir pan.

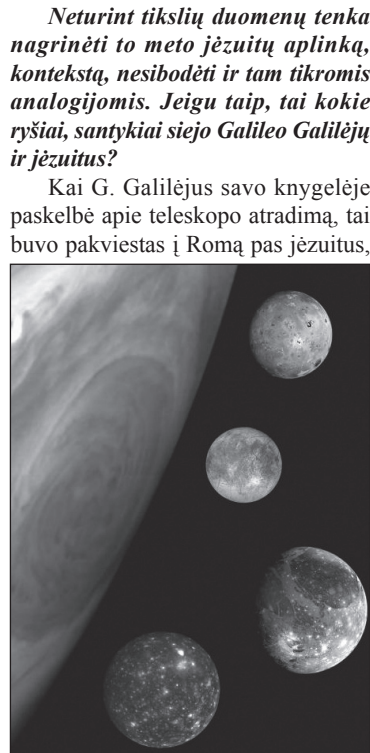
Tai gal ir Rudamina galėjo būti pridėjęs ranką prie bažnyčių statymo Kinijoje?

Įrodymų neturime, bet labai galimas dalykas, kad jis atlikdavo tas funkcijas, kurios tekdavo vėliau į Kiniją atvykstantiems broliams jėzuitams. Norint tapti Tėvu jėzuitu tekdavo studijoms atidėti 14–16 metų ir būtinai baigti teologijos studijas. Tada jėzuitai būdavo išsvėtinami į kunigus. O broliai – tai dažniausiai amatininkai, specialistai, kurie mažiau studijuoja, bet atlieka daug kitų būtinų darbų. Tai daugiausia aptarnavimo darbai, nes kolegijoje taip pat reikėjo durininko, ekonomo, mūrininko, staliaus, inžinieriaus, sodininko, vaistininko, spaustuvininko ir pan. Tą darbą atlikdavo broliai jėzuitai. Antai Lietuvoje jėzuitai buvo įkūrę 11 vaistinių. Jeigu kas norėdavo pradėti savo verslą, turėdavo išstoti iš Jėzaus draugijos. Būtent vaistininkai daugiausia ir būdavo tais, kurie imdavosi savarankiško verslo. Tokių specialistų jėzuitai turėjo labai daug, antai Paragvajuje broliai jėzuitai vietinius indėnus išmokė liedinti varpus, statyti iš tašytų akmenų bažnyčias ir panašius naudingus darbus. Kai kurie tų brolių tapo žymūs mokslininkai, ypač botanikos srities, pavyzdžiui, čekas Georgas Juozapas Kamel (Georg Joseph Kamel) iš Brno miesto, kurio vardu pavadinta gėlė kameliją. Mat europiečius pirmasis su šia gėle supažindino Kamel, dirbęs vaistininko darbu Filipinuose. Siūsdavo savo tyrinėjimui medžiagą į Angliją, Prancūziją, kur buvo spausdinami jo moksliniai darbai, o Karlas Linejus jo garbei pavadino Kamelija.

Vėl labai nutolome ir nuo Rudaminos, ir nuo jo teleskopo. Iš pateiktų pavyzdžių galima susidaryti įspūdį, kad ir J. Aleni galėjo užsakyti Rudaminai teleskopą. Šių jėzuitų kvalifikacijų pakako stebėti Jupiterio palydovus, žvaigždes, Mėnulio ar Saulės užtemimus. Nors negalime pasakyti, kad tą teleskopą atsivežė būtent Rudamina ar Aleni.

Neturint tikslų duomenų tenka nagrinėti to meto jėzuitų aplinką, kontekstą, nesibodėti ir tam tikromis analogijomis. Jeigu taip, tai kokie ryšiai, santykiai siejo Galileo Galilėjų ir jėzuitus?

Kai G. Galilėjus savo knygelėje paskelbė apie teleskopo atradimą, tai buvo pakviestas į Romą pas jėzuitus,

Galilėjus atrado, kad Jupiteris turi 4 palydovus, kurie matomi tik teleskopu. Palydovai rodo, kad visatoje yra daugiau kaip vienas centras, aplink kurį juda dangaus kūnai. Tai atvaizdas, darytas iš įsivaizduojamo praskrendančio zondo

kur buvo iškilmingai priimtas. Jėzuitai patvirtino visus Galilėjaus su teleskopu susijusius atradimus. Tai vyko 1611 m., kai dar buvo gyvas Kristoferis Klavijus

(Clavius), garsus jėzuitų matematikas ir astronomas. Jis nerėmė M. Koperniko idėjų, bet pasisakė už Tichės Brahe's sistemą, neneigė ir Ptolomėjaus sistemos. Vis dėlto norėčiau atkreipti dėmesį į dar tris astronomus jėzuitus, kurie kartu su Klavijum patvirtino visus Galilėjaus astronominius atradimus 1611 m. Romoje. Vienas iš jų – italas Džiovanis Paolas Lembas (Giovanni Paolo Lembo) jau buvo pasigaminęs teleskopą.

Kitas tame susitikime su Galilėjumi dalyvavęs jėzuitas astronomas Kristoferis Grynbergeris (Christopher Grienberger) gerokai patobulino Lembo teleskopą, pats pradėjo gaminti teleskopams lėšius. K. Grynbergeriui pavyko pagaminti geresnį teleskopą ir už tą, kurį sukūrė G. Galilėjus. Galimas dalykas, kad K. Grynbergeris, kuris Romos kolegijoje (Collegium Romanum) dirbo kaip matematikos dėstytojas, sužinojęs, kad A. Rudamina rengiasi misijai į Kiniją, jam ir padovanojo teleskopą? Dovana išvažiuojančiam misionieriui. Įrodymų neturime, bet kol kas negalime ir paneigti, kad to nebuvo.

Labai graži versija, bet juk ne vienintelė? Kuo daugiau versijų, tuo daugiau abejonių dėl kiekvienos iš jų tikrovės.

Jeigu atmetume Grynbergerio „pėdsaką“ mūsų nagrinėjamoje problemoje, tai galėtume sutelkti dėmesį į Lisaboną, Goa ar Makao miestus, kur buvo įmanoma iš jėzuitų Rudaminai teleskopą įsigyti. Pagaliau juk gyvendamas Kinijoje galėjo užsisakyti teleskopą iš Europos. Bet įrodymų taip pat neturime.

Teleskopas juk nenukrito iš dangaus.

Todėl ir nagrinėjame galimus jo atsiradimo Rudaminos rankose variantus. Apie Rudaminą nėra išlikusių jokių dokumentuose užfiksuotų liudijimų. Bet teleskopą Kinijoje turėjo. Todėl reikia toliau šį reikalą tyrinėti.

Romos kolegijos archyvai mums nepadėtų rasti atsakymo į šį klausimą?

Tiek šios kolegijos, tiek dabartinio Gregoriano universitetas, tiek Jėzuitų ordino archyvas Romoje gali būti tas lobynas, kuriame būtų galima rasti daug naudingų mokslo istorijos dalykų. Kai kuriuos jėzuitų istorijos dalykus tyrinėjęs Paulius Rabikauskas SJ yra sakęs, kad gal nieko naujo apie Rudaminą ir nepavyks rasti, nes apie šiuos mums rūpinus dalykus turbūt nieko daugiau archyvuose nėra. Bet P. Rabikauskas keletą naujų dalykų tuose archyvuose apie A. Rudaminą yra radęs. Visi tyrinėtojai iki šiol nė nenuvokė, kad Rudamina turėjo teleskopą. Todėl būtų protinga patyrinėti K. Grynbergerio korespondenciją, rankraščius ar kitus dokumentus.

Apskritai K. Grynbergeris labai įdomus žmogus, nors buvo ir labai kuklus jėzuitas. Buvo nepaprastai gabus ir įvairiapusiškas. Labai nagingas, galėjo kurti ir gaminti naujus instrumentus, o kartu sugebėjo plėtoti ir teorinius darbus. Tai nepaprastų sugebėjimų mokslininkas. K. Grynbergerio kuklumas ar drovumas stebino: savo parašytus darbus jis dažnai pasirašydavo kitais vardais, kad ir kurio nors savo studento vardu. Mūsų laikų tyrinėtojai dabar atstato jo ranka rašytus rankraščius, kuriuos neva parašė tie asmenys, jo kolegos.

Šiuo požiūriu K. Grynbergeris man primena žymų anglų gamtos tyrinėtoją, fiziką, astronomą ir biologą Robertą Huką (Robert Hooke), kuris sugebėjo gaminti puikius fizikos instrumentus, taip pat atlikti teorinius darbus. Panaši asmenybė Italijoje buvo K. Grynbergeris.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

PABANDYKIME PRANAŠĄ RASTI SAVO ŠALYJE

Garsiausių Lietuvos žmonių šimtuke

Lietuvos vardo tūkstantmečiui skulptoriaus Tado Gutausko sukurtoje didžiulėje simbolinėje prieverpstėje *Vienybės medis* įamžintos šimto Lietuvai daugiausia nusipelnusių žmonių pavardės. Tarp jų ir pirmojo mūsų krašte fizikochemiko Teodoro Grothuso (Theodor Grothuss, 1785–1822) pavardė. Jo kaip mokslininko reikšimosi vieta buvo ne tik Prancūzija ir Italija, bet ir Gedučiai dabartiniame Pakruojo rajone, kur buvo Teodoro motinai priklausęs dvaras. Jame mūsų pirmasis fizikochemikas praleido 30 gyvenimo metų iš 37 likimo jam atseiktų – vaikystės ir iš dalies jaunystės metus, taip pat ir gyvenimo saulėlydį pasitiko Gedučiuose.

Tik 1803 m. pavasarį išvyko iš Gedučių, kad pradėtų „tikras“ studijas Leipcigo universitete. Žodis „tikras“ čia turi prasminį krūvį, nes Grothusas šio universiteto studentu tapo, kai jam sukako... vos penkios dienos. Tai jo krikštavė, tuo metu plačiai žinomo vokiečių rašytojo Christiano Felikso Vaizės (Christian Felix Weisse, 1726–1804) dovana krikštasiui: apsilankęs pas Leipcigo universiteto rektorių Samuelį Morusą (Samuel Morus) jis išsireikalavo, kad T. Grothusas būtų įrašytas į studentų sąrašus ir jam būtų išrašytas studento pažymėjimas. Beje, norintiems patyrinėti šio universiteto archyvą, siūlytume ieškoti studento Christiano Johano Dietricho fon Grothuso pavardės, nes šiais trimis vardais jis ir buvo pakrikštytas. Teodoru pasivadino Prancūzijoje, kur taip pat atsikakė prieš pavardę ir daleytes „von“, vadinasi, priklausomybės aukštesniam luomui.

Dar svarbiau, kad garsioje Politechnikos mokykloje Paryžiuje jis turėjo galimybės klausytis žymiausių to meto mokslininkų paskaitų, taip pat ir Žozefo Lui Gei-Liusako (Joseph Louis Gay-Lussac), iš kurio perėmė laboratorinio darbo įgūdžius. Deja, komplikuojantis politiniams santy-

Theodoro Grothusso fondo valdybos nariai susitikime su Šiaulių universiteto rektoriumi prof. Vidu Lauruška (trečias iš dešinės)

Birželio mėnesio pirmosiomis dienomis Teodoro Grothusso fondo valdybos narių ir steigėjų grupė apsilankė Šiaulių universitete, kur susitiko su rektoriumi prof. habil. dr. Vidu Lauruška. Kalbėta apie Fondo ir Šiaulių universiteto bendradarbiavimo galimybes, siekiant išsaugoti su žymaus mokslininko Teodoro Grothuso (1785–1822) vardu visų pirma Gedučiuose (Pakruojo rajone) išlikusias materialaus paveldo vertybes. Kalbėta ir apie mokslininko veiklos ir asmenybės populiarinimo reikalus.

Susitikime su rektoriumi V. Lauruška dalyvavo Teodoro Grothusso fondo valdybos nariai Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų asociacijos prezidentas prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis ir trys Grothussų giminės palikuonys. Tai Vokietijoje gyvuojančios Baltijos šalių bajorų sąjungos (Der Baltischen Ritterschaften) nariai: baronas Haris fon Grothusas (Harry von Grothuss), baronas Michaelis fon Grothusas (Michael von Grothuss) – naujai išrinktas į Fondo valdybą, Lietuvos karališkosios bajorų sąjungos narė Marija Čiurlienė (pagal motiną Grotuzaitė) ir buvęs ilgametis Lietuvos mokslų akademijos darbuotojas dr. Teofilis Čiurlys. Susitikime Šiaulių universitetui atstovavo Teodoro Grothuso mokslinio palikimo ir gyvenimo tyrinėtojas Humanitarinio fakulteto Filosofijos ir antropologijos katedros doc. dr. Stasys Šimaitis, doc. dr. Jūratė Sitonytė ir universiteto bibliotekos direktorė Loreta Burbaitė.

Theodoro Grothusso fondo valdybos narė Marija Čiurlienė su dailininkės Albinos Makūnaitės sukurtuoju Teodoro Grothuso portretu (lino raizginys)

kiam Europoje kaip Rusijos imperijos pavaldinys T. Grothusas Paryžių turėjo apleisti. Tai nenutolino jauno ir mąslaus proto nuo mokslo. Per Marselį pasiekęs Livorną, nukako į Romą, iš ten – į Neapolį. Globojamas Kuršo krašto vokiečių, taigi savo kraštiečių, susipažino su mokslui atsidėjusiais asmenimis, kurių dėka pateko ir tarp 30 laimingųjų ekspedicijos į Vezuvijaus ugnikalnio kraterį dalyvių. Tarp jų buvo Aleksandras fon Humboldtas ir Ž. L. Gei-Liusakas, kuris išmokys T. Grothusą analizuoti dujas ir kitų subtilių dalykų. Vulkanologija, mineralogija nenutolino ir nuo fizikochemijos dalykų, prie kurių linko jaunas mokslininkas.

Beje, būtent 1805-ieji jo gyvenime paliko bene ryškiausią brėžį, nes tais metais T. Grothusas Romoje išspausdina savo bene svarbiausią darbą, dėl kurio jo vardas įėjo į mokslo istoriją kaip pirmosios elektrolizės teorijos autoriaus. Ši prancūzų kalba išspausdinta studija buvo išversta į anglų, vokiečių kalbas, išleista autoritetinguose moksliniuose žurnaluose ir tapo aktuali to meto Europos mokslui.

Tai buvo dvidešimtmečio mokslininko didelė sėkmė ir pripažinimas, bet tik pati jo reikšimosi moksle pradžia. Dar bus fundamentiniai šviesos reiškinų tyrinėjimai, suformuluoti nauji dėsniai, kuriais ir šiandien remiasi šios srities mokslas.

Vienišas mokslo riteris

Galima tik stebėtis, gal ir žavėtis, kad 1803 m. iš Gedučių studijuoti išvykęs Teodoras Grothusas, jau 1805 m. pabaigoje formulavo elektrolizės teoriją, kuriai prigijo pirmosios elektrolizės teorijos pavadinimas, blikstelėjo ir puikia moksline studija. Tam neprireikė nei autoriaus universitetinių kvalifikacijų, kurių jis ir neturėjo, nei solidaus įdirbio geriausiose to meto laboratorijose. Tokie stebuklai gali dėtis tik tam tikros mokslo srities priešaušryje. Aišku, esminga buvo ir tai, kad jaunuolis turėjo gerą pasirėngimą, gautą namų sąlygomis, ir visai nesvarbu, kad tie namai buvo Gedučiai Lietuvos pakraštyje, o ne Paryžiaus ar Romos aristokratų pilis. Gal išties ne tiek svarbu, kur gyveni, esi, svarbiausia, ką darai, ko sieki ir ką sugebi padaryti. Teodoras Grothusas sugebėjo, nes šiandien jį prisimename ir minime kaip fundamentinių gamtos dėsnių atradėją. Gali atrodyti paradoksalu, kad šis vienišas mokslo riteris pasaulio mokslui padarė daugiau negu daugybė jo pasekėjų kartu sudėjus. Kita vertus, tokia prieštata ar gretinimas nėra visiškai korektiški, nes gretiname nesugretinamus dalykus.

Galima džiaugtis, kad sąmonėjanti tauta balsavo už Teodoro Grothuso pavardės įamžinimą Lietuvos vardo tūkstantmečio paminkle, kartu ap-

gailėstaujant, kad šiam mokslo vyrui skirto pašto ženklą ligi šiol taip ir nepavyko išleisti. Šiam pasiūlymui pasipriešinusiu balsai pasirodė besantys įtakingesni. „Kažkokiam vokiečiui leisti pašto ženklą? Nejau nėra lietuvių mokslininkų...“

Teodoro Grothusso fondo keturių valdybos narių (iš septynių esančių) vizitas pas Šiaulių universiteto rektorių prof. habil. dr. Vidu Laurušką – bandymas pritraukti šį universitetą prie dar aktyvesnės veiklos tiek propaguojant T. Grothuso mokslinį paveldą, tiek išsaugant su šia asmenybe susijusius materialius objektus. Šiaulių universitetui tai turėtų būti visiškai natūrali priedermė ir atsakomybė. Pirmiausia lemia geografinis veiksnys, nes Šiauliai turi galimybių būti Šiaurės Lietuvos regiono lyderiu – Šiaulių universitetas nelabai turi konkurentų Šiaurės Lietuvoje. Šio regiono abiturientai didžia dalimi papildo šio universiteto studentų gretas, o ir baigę savąją Alma mater įsilieja dažniausiai į regione dirbančiųjų gretas.

Kad geografinė padėtis turi poveikį interesams ir mąstymui, rodo kad ir Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Filosofijos ir antropologijos katedros doc. dr. Stasio Šimaičio pavyzdys: nedaug kas taip atkakliai varo tokią gilią T. Grothuso veiklos ir gyvenimo tyrinėjimų vagą kaip šis mokslininkas. Tai daro poveikį ir kitiems universiteto mokslininkams ir darbuotojams. Neatsitiktinai po rekonstrukcijos už ES Struktūrinių fondų lėšas neatpažįstamai pasikeitusioje Šiaulių universiteto bibliotekoje pagarbioje vietoje galima išvysti T. Grothuso portretą, renkami su šiuo mokslininku susiję spaudiniai. Nuo šiol bus ir dar vienas – T. Grothusso fondo pastangomis ir lėšomis išspausdinta faksimilinė fundamentinė studija *Abhandlungen über Elektrizität und Licht von Theodor von Grothuss*, 1906 m. paskelbta garsioje „Ostvaldo klasikų“ serijoje. Ne itin dažnai būna, kad praėjus ir šimtui metų mokslininko darbas perspausdinamas kaip reikšmingas ir naujiems laikams.

Baltijos vokiečių savitumas

Kad Grothusas buvo vokiečiai, tikriausiai aiškinti nėra didelio reikalo, nes šios giminės protėviai kartu su kitais Livonijos ordino riteriais į šį Baltijos jūros pakraštį XV a. atvyko iš Vestfalijos, kur ta giminė žinoma nuo XII amžiaus. Tai su buvusia Livonija, Kuršu, apskritai su Pabaltijū, kaip buvo vadinta, susijusi giminė. Kaip teigia Haris fon Grothusas, pirmasis jų giminės protėvis, apie kurį baltų žemėse išliko duomenų, mus pasiekė iš XVI amžiaus. Tai Oto Grothusas (Otto Grothuss, 1579–1652), kuris nupirko žemes nuo Žeimelio iki Rundalės (Ruhental). Kadangi šios giminės valdos buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pašonėje, netenka stebėtis, kad ši įtakinga giminė apie 1620–1640 m. jau įsigijo naujų valdų ir LDK teritorijoje.

Štai ką pastebi T. Grothusso fondo valdybos narė ir šios giminės palikuonė iš motinos pusės Marija Čiurlienė (Grotuzaitė): šios giminės vyrai labai dažnai vesdavo būtent vietines moteris – lietuves. Gal pritrūkdavo savo luomo jaunikiams tinkamų nuotakų, o gal neatsispirdavo vietinių merginų žavesiui – dabar sunku pasakyti. Kitaipariant, ši giminė, kaip ir daugelis kitų Kuršo giminės atstovų (fon Ropai, Tyzenhauzai, Pliateriai, Römeriai) išigyveno ir į Lietuvos valstybės reikalus, tapo LDK valdovų

Theodoro Grothuso fondo valdybos nariai Michaelis fon Grothusas, Marija Čiurlienė ir Haris fon Grothusas

ištikimais pavaldiniais. Kai kurie iš jų nusipelnė Lietuvos valstybės politikos, ekonomikos ar kultūros srityse, tapo pilietinio sąmoningumo ir net didvyriškumo pavyzdžiu. Užtektu prisiminti grafaite Emiliją Pliaterytę (1806–1831), kuriai ne veltui prigijo lietuviškos Žanos d'Ark vardas. 1831 m. sukilimo prieš carizmą didvyrė buvo sukilėlių kariuomenės kapitonė, pasižymėjo patriotizmu ir drąsa, puikiai valdė šaunamsis ginklą, fechtavosi.

Kitas šios giminės atstovas Jurgis Pliateris (1810–1836) pagarsėjo kaip lietuvių kalbos ir raštijos tyrėjas, bibliografas.

Ne mažesni nuopelnai Lietuvos valstybei tenka ir Mykolui Rōmeriui, nepriklausomybę 1918 m. paskelbusios Lietuvos teisių gynėjui tarptautiniame Hagos teisme, Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui ir profesoriui, ugdžiusiam jau Lietuvos Respublikos jaunųjų inteligentų kartą.

Priminėme išskirtinius pavyzdžius, bet giliau patyrinėjus Grothusų giminės istoriją, taip pat rastume įspūdingų tarnavimo LDK interesams pavyzdžių, įdomių sąsajų ir su lietuviškąja kultūra. Gyvenime viskas sudėtingiau negu literatūrinėse schemose. Tiesa ir tai, kad po Lietuvos ir Lenkijos jungtinės valstybės padalijimų tie patys Baltijos vokiečiai „kūnu ir siela“ ištikimai tarnavo Rusijos carams, o ir prieš tai Rusijoje turėjo didelę įtaką. Rusijos carų, o ypač valdovų aplinkoje turėjo didžiulę įtaką, garsėjo kaip favoritai. Užtektu priminti Kuršo hercogą Ernstą Johaną Bironą (1690–1772),

pagarsėjusį Rusijos imperatorės Anos Ivanovnos favoritą, ir jo spalvingas gyvenimo istorijas.

Natūralu, kad Grothusai visada laikė save vokiečiais, linko prie „motininės“ vokiečių kultūros, buvo Vakarų civilizacinio pasaulio atstovai Lietuvoje, tad ir vos aštuoniolikos sulaukęs tuomet dar Christianas Johanas Dietrichas fon Grothusas išsirengė iš Gedučių ne kur kitur, bet į Leipcigą, kur jo pavardė jau buvo Leipcigo universiteto studentų sąrašuose. Prisirišimas prie vokiškos kultūros nereiškė, kad jaunuolis buvo linkęs idealizuoti ir Leipcigo universiteto mokslą. Užteko kelių mėnesių įsitikinti, kad dėstoma pasenusiais metodais, profesoriai neatitiko Grothuso įsitikinimo, koks turi būti tas europietiškas mokslas. Todėl ir pakėlė sparnus į Paryžių. Taigi jam sveiko kritiškumo pakako.

Tiesa ir tai, kad tiems Kuršo ir Livonijos vokiečiams, taip pat ir Grothusams, ilgainiui prigijo Baltijos vokiečių vardas, tarsi visai atskiro politinio ir gal net savaip etninio vieneto. Kaip didelių žemės plotų savininkai Šiaurės Lietuvoje pasienyje su Latvija Grothusai suvaidino svarbų vaidmenį krašto ūkinėje ir kultūrinėje veikloje, o kad šiandien tos giminės atstovai yra natūralūs tarpininkai tarp vokiečių ir lietuvių kultūros, tai irgi faktas. Dalijantis buvusiu istorijos ir kultūros paveldu atsiranda ir naujos bendradarbiavimo galimybės, ko labai nori ir Grothusų giminės atstovai, gyvenantys Vokietijoje.

Kad trykštų įkvėpimo energija

Esama įvairių sumanymų, kuriuos būtų galima įgyvendinti. Sėkme jau būtų galima laikyti tą faktą, kad šios giminės atstovams, gyvenantiems Lietuvoje, pavyko susigrąžinti buvusį Grothusų dvaro Gedučiuose vienintelį išlikusį pastatą, su kuriuo sietinos ir tam tikros ateities viltys. Pusė šio pastato priklauso Kriukų kaimo ūkininkui Tomui Rudžiui, kita pusė – Marijai Čiurlienei. Abu savininkai per moteriškąją giminės liniją kraujo ryšiais susiję su Grothusais.

Malonu pastebėti, kad Tomas Rudis su žmona Sandra suinteresuoti, kad išlikęs pastatas tarnautų visų pirma kultūros reikmėms, būtų studentų, jaunųjų mokslininkų susibūrimų, jų kūrybinių stovyklų, konferencijų ar seminarų vieta. Labai džiuginantis požiūris, nes savininkai supranta, kad materialios naudos, juo labiau pelno toks objektas negali teikti, nebent tik rūpesčius. Tačiau tai malonūs rūpesčiai, nes tai kultūros paveldo objektas, įtrauktas į atitinkamus paveldosaugos registrus.

Lygiai tokios pat nuostatos laikosi Marija Čiurlienė ir šios giminės atstovai, gyvenantys Vokietijoje – Haris ir Michaelis fon Grothusai. O šiandienai Lietuvos visuomenei svarbu suvokti, kad ir Teodoro Grothuso asmenyje galima rasti ir tam tikrą, pavadinkime, lietuviškumo apraišką. Gyvendamas Gedučiuose mokslininkas bendravo

Rekonstruotoje Šiaulių universiteto bibliotekoje

su vietos žmonėmis, pasižymėjo demokratiškais (kiek tai epochai tiktų toks pasakymas) pažiūromis. Pagaliau juk savo baudžiauninkus paleido iš baudžios, o jo artimiausias pagalbininkas mokslinėje laboratorijoje Gedučiuose buvo ne kas kitas, o iš gabių baudžiauninkų kilęs asmuo. Trumpai tariant, šioje mokslininko asmenybėje galima rasti labai daug mums artimų, žmogiškai simpatiškų poelgių ir vertybių, o tai tikriausiai Teodorą Grothusą labai ryškiai išskyrė iš visų to meto jo luomui būdingų asmenų.

Gedučiuose laukia daug darbų, o pradėti derėtų nuo išlikusio vienintelio buvusios dvarvietės pastato išsaugojimo ir pritaikymo dabarčiai reikalų. Tomas Rudis su šeima gyvena Kriukuose, taigi yra Šiaulių apskrities gyventojas, neabejoja, kad buvusioje Gedučių dvarvietėje išlikęs pastatas – tai ir T. Grothuso laboratorijos vieta.

Faktiškai pastatą išgelbėjo... stogas, atlaikęs visas orų permainas ir negandas. Tačiau kad ir koks tvirtas būtų stogas, jis neapsaugos nuo vandalų. Atokiai nuo kitų statinių stovinti pastatą „aplanko“ nuotykių ieškantys paaugliai iš gretimų kaimų. Ko gero, ir vyresnieji pasistengė išdaužti ir išsivežti autentiškus krosnių koklius. Neliko pastato galinės dalies sienos, tad pats mėginimas užkopti laiptais į palėpę jau buvo ganėtinai pavojingas. Kaip paminklinis objektas pastatas negali būti restatomas, tačiau juo privalu rūpintis.

Paties T. Rudžio tvirtinimu, pastaruoju metu daug kas patvarkyta tame pastate. Esama pokyčių į gera. Kita vertus, tokį didelį statinį restauruoti, atgaivinti naujai veiklai vargu ar įmanoma ūkininkų šeimai, net jeigu ji ir būtų pasiturinti. 2008 m. pabaigoje T. Grothuso fondo valdybos narių ir kitų suinteresuotų asmenų susitikimo su Pakruojo rajono meru ir savivaldybės administracijos vadove buvo bandoma rajono valdžią sudominti šiuo kultūros paveldo objektu kaip galimu turistiniu objektu. Rajono vadovus irgi galima suprasti: šiuo metu visos jėgos, taip pat ir lėšos iš ES Struktūrinių fondų nukreiptos į Pakruojo dvaro pastatų komplekso atkūrimo darbus.

Kaip sako Haris ir Michaelis fon Grothusai: Gedučiai galėtų tapti puiki vieta mokslininkų vasaros stovykloms, į kurias būtų galima atvažiuoti su šeimomis. Žmonos su vaikais galėtų vykti į ekskursijas po Šiaurės Lietuvą, į kaimyninę Latviją, aplankant su Grothusų giminės ištakomis siejamą Rundalės pilį, taip pat Jelgavą ir, aišku, Rygą.

Ar galėtų Gedučiai tapti bendro su šiuo kompleksu turistinio maršruto dalimi, šiandien dar sunku pasakyti. Idėja teisinga, gera, niekas to neneigia, bet lėšų klausimas kol kas yra svarbiausias stabdys. Ir tam tikri teisiniai momentai, nes pastatas Gedučiuose priklauso privatiems savininkams. M. Čiurlienė tvirtina, kad mieliau savąją dalį padovanotų T. Grothuso fondui, bet net ir šį manevrą atlikus pinigų juk nepadaugėtų. Taigi kol kas nežinomybės daug.

Tačiau vienas dalykas žinomas ir džiugina: Tomas ir Sandra Rudžiai pasiryžę šį pastatą sieti ne su ūkine, komercine, bet su kultūrine veikla. Kad atvykę lankytojai galėtų pajusti žymaus Teodoro Grothuso laikų aplinką (žinoma, kiek įmanoma). Apskritai svarbu, kad Gedučiuose būtų galima „pajusti senų laikų mokslo žmogaus dvasią“. Pripažinkime, kad ūkininko lūpose tokie žodžiai ypač jaudina. Ne užkonservuota vertybė turi būti šis pastatas, bet vieta, trykštanti įkvėpimo energija jaunimui. Žodžiu, jaunieji ūkininkai Rudžiai pasisako už naują traukos centrą Pakruojo rajone, kad Gedučiai taptų žemėlapyje ne šiaip geografiniu tašku, bet svarbiu ir lankytinu turizmo objektu.

Taigi jau randasi net tarp ūkininkų, verslo žmonių supratimas, kad žmogus skirtas gyventi ne vien pelno siekiui, bet ir aukštesniems tikslams. Bet tiems gal net savaip naujo kirpimo verslininkams reikėtų padėti, nepalikant viso sunkios naštos ant jų vieno pečių. Štai tam reikės ir Šiaulių universiteto, ir Pakruojo rajono savivaldybės, ir mūsų kitų garbių mokslo institucijų pastangų.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Ūkininkas iš Kriukų Tomas Rudis ir dr. Teofilis Čiurlys susitikime su rektoriumi prof. Vidu Lauruška

Dr. Antanas PETRAUSKAS
Socialinių problemų analitikas

Ligos pašalpos: kam ir kiek?

Ligos ir motinystės socialinis draudimas – viena iš esamų penkių valstybinio socialinio draudimo rūšių. Tokiu draudimu apdrausti asmenys ligos, sergančio šeimos nario slaugos ir kitais atvejais gali tikėtis gauti ligos pašalpą. Jų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas bei tokių pašalpų nuostatai.

Potencialūs gavėjai

Fizinis asmuo laikomas apdraustas ligos ir motinystės socialiniu draudimu, jeigu jis pats moka ar už jį mokamos arba turėjo būti mokamos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymo nustatyto dydžio įmokos ligos ir motinystės socialinio draudimo vykdymui užtikrinti. Jo ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą sudaro laikotarpiai, per kuriuos buvo mokamos arba turėjo būti mokamos įmokos ligos ir motinystės socialiniam draudimui, taip pat laikotarpiai, per kuriuos apdraustasis gavo ligos, profesinės rehabilitacijos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) pašalpas ir nedarbo socialinio draudimo išmokas.

Teisę gauti ligos pašalpą turi asmenys, apdrausti ligos ir motinystės socialiniu draudimu, jeigu jie: 1) tampa laikinai nedarbingi ir dėl to praranda darbo pajamų, taip pat jeigu tuo laikotarpiu jie negauna ligos pašalpos pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą; 2) prieš laikinojo nedarbingumo nustatymo dieną turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Reikalavimas turėti nurodytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą netaikomas apdraustiesiems iki 26 metų, jeigu jie iki laikinojo nedarbingumo pradžios tokio stažo neįgijo dėl to, kad tuo laikotarpiu mokėsi aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose ir pertrauka nuo mokslo pabaigos, kol jie tapo apdraustaisiais, neviršija 3 mėnesiai. Pastaroji nuostata taip pat taikoma ir apdraustiesiems, iki laikinojo nedarbingumo pradžios neįgijusiems nustatyto ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo dėl to, kad nurodytu laikotarpiu buvo pareigūnais, statutiniais valstybės tarnautojais ir

pertrauka nuo tarnybos pabaigos iki tapimo apdraustuoju 3 mėnesiai.

Ligos pašalpą taip pat turi teisę gauti asmenys, gaunantys pajamas pagal autorines sutartis, jeigu jie turi nustatytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, o laikinasis nedarbingumas prasidėjo laikotarpiu, kuriuo šie asmenys laikomi apdraustaisiais.

Pašalpos skyrimo atvejai

Ligos ir motinystės socialiniu draudimu apdraustiems asmenims, turintiems teisę gauti ligos pašalpą, tokia pašalpa skiriama šiais atvejais: 1) tapus laikinai nedarbingu dėl ligos ar traumos ir dėl to praradusiam darbo pajamų; 2) sergančiam šeimos nariui slaugyti, jeigu gydytojo nurodymu tai būtina; 3) dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo; 4) besigydantiems ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje; 5) vaikų priežiūrai, jeigu vaikų įstaigoje nustatytas infekcinių ligų plitimą ribojantis režimas; 6) vaiko priežiūrai, jeigu asmuo, kuriam suteiktos nėštumo ir gimdymo ar vaiko priežiūros atostogos, dėl savo ligos ar traumos negali prižiūrėti vaiko; 7) tapus laikinai nedarbingu dėl audinių, ląstelių ar organų paėmimo transplantacijai donorystės tikslu.

Ligos pašalpa skiriama ir mokama, jeigu teisę ją gauti atsirado darbo laikotarpiu, įskaitant bandomąjį laikotarpį ir atleidimo iš darbo dieną, išskyrus pajamas pagal autorines sutartis gaunančius asmenis. Šiuo atveju teisę gauti ligos pašalpą turi atsirasti autorinės sutarties galiojimo laikotarpiu.

Dėl ligos pašalpos skyrimo tekėtų kreiptis į *Sodros* teritorinį skyrių ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo ligos pabaigos. Ji būtų išmokėta ne daugiau kaip už 12 praėjusių mėnesių, skaičiuojant nuo kreipimosi skirti ligos pašalpą dienas.

Visais atvejais pagrindas skirti ligos pašalpą yra asmens sveikatos priežiūros įstaigos išduotas nedarbingumo pažymėjimas.

Mokėjimo trukmė

Apdraustiesiems asmenims, turintiems teisę gauti ligos pašalpą, jos mokėjimo trukmė priklauso nuo aplinkybių, kurioms esant buvo išduotas

nedarbingumo pažymėjimas. Tokių pašalpų skyrimą ir mokėjimą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tokia ligos pašalpų mokėjimo trukmė: 1) ligos ar traumos atveju – iki darbingumo atgavimo ar darbingumo lygio nustatymo dienos arba iki pirmos dalyvavimo profesinės rehabilitacijos programoje dienos; 2) gaunantiems netekto darbingumo (invalidumo) pensiją – ne ilgiau kaip 90 kalendorinių dienų per metus; 3) savarankiškai gydantis specializuotose stacionaruose nuo alkoholizmo, narkomanijos ar toksikomanijos – ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų vieną kartą per kalendorinius metus; 4) nedarbingiems dėl audinių, ląstelių ar organų paėmimo transplantacijai donorystės tikslu – iki darbingumo atgavimo dienos ar darbingumo lygio nustatymo dienos; 5) užkrečiamųjų ligų protrūkių ar epidemijų metu šių ligų židiniuose nustatytus karantino režimą ar asmenį nušalinus nuo darbo kaip užkrečiamosios ligos sukėlėjo nešiotąją (jeigu negalima jo perkelti į kitą darbą) – visą nušalinimo nuo darbo laikotarpį iki karantino atšaukimo; 6) gydantis ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje – už visą gydymosi joje laiką, įskaitant vykimą į šią įstaigą ir grįžimą iš jos.

Sergančio šeimos nario slaugai apdraustajam asmeniui, turinčiam teisę gauti ligos pašalpą, nustatyta tokia ligos pašalpos mokėjimo trukmė: 1) slaugant suaugusį šeimos narį – ne ilgiau kaip 7 kalendorinės dienos; 2) slaugant vaiką iki 14 metų – ne ilgiau kaip 14 kalendorinių dienų; 3) šeimos nariui ar globėjui, slaugančiam stacionare sergantį iki 7 metų vaiką, – už visą reikalingą slaugymo laikotarpį, bet ne ilgiau kaip 120 dienų per kalendorinius metus; 4) šeimos nariui, globėjui ar rūpintojui, slaugančiam stacionare, ambulatoriškai ir (ar) medicininės rehabilitacijos ir sanatorinio gydymo įstaigoje vaiką iki 18 metų, sergantį sunkiomis ligomis (pagal oficialų patvirtintą sąrašą), – už visą reikalingą slaugymo laikotarpį, bet ne ilgiau kaip 120 dienų per kalendorinius metus; 5) motinai (tėvui), įmotei (įtėviui), prižiūrintiems vaiką, kurio priežiūrai suteiktos nėštumo ir gimdymo ar vaiko priežiūros atostogos kitam asmeniui, dėl savo ligos ar traumos negalintiems šio vaiko prižiūrėti, – ne ilgiau kaip 14

kalendorinių dienų.

Ligos pašalpų gavėjams žinotina, kad ligos pašalpa po atleidimo iš darbo mokama ne ilgiau kaip 5 kalendorines ligos dienas. O asmenys, gaunantys pajamas pagal autorines sutartis, apdraustaisiais laikomi ne ilgesnį kaip 24 mėnesių laikotarpį nuo ligos ir motinystės socialinio draudimo pradžios. Taigi jei tokių asmenų laikinasis nedarbingumas, prasidėjęs draudimo laikotarpiu, tęsiasi pasibaigus 24 mėnesių laikotarpiui nuo draudimo pradžios datos, ligos pašalpa būtų mokama tik dėl ligos, traumos, donorystės komplikacijų ar šeimos nario slaugos, dėl kurių jie tapo laikinai nedarbingais draudimo laikotarpiu.

Pašalpos dydis ir mokėtojai

Apdraustiesiems asmenims, tapusiems laikinai nedarbingais dėl ligos ar traumos, dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo, taip pat besigydantiems ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje, ligos pašalpa 2 pirmąsias kalendorines nedarbingumo dienas, sutampančias su darbuotojo darbo grafiku, moka darbdavys, išskyrus apdraustuosius, gaunančius pajamas pagal autorines sutartis. Šiais nurodytais laikinai nedarbingumo atvejais ligos pašalpa iš „Sodros“ biudžeto lėšų pradeda mokėti nuo 3 nedarbingumo dienos ir mokama iki darbingumo atgavimo dienos, darbingumo lygio nustatymo ar pirmos dalyvavimo profesinės rehabilitacijos programoje dienos. Visais kitais šiame straipsnyje nurodytais ligos pašalpos skyrimo atvejais ligos pašalpa iš „Sodros“ biudžeto lėšų pradeda mokėti nuo pirmosios kalendorinės nedarbingumo dienos, išskyrus apdraustuosius, gaunančius pajamas pagal autorines sutartis. Pastariesiems, tapusiems laikinai nedarbingiems dėl ligos ar traumos, dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo, taip pat besigydantiems ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas teikiančioje sveikatos priežiūros įstaigoje, ligos pašalpa iš „Sodros“ biudžeto lėšų būtų pradėta mokėti nuo 3 laikinojo nedarbingumo dienos ir būtų mokama tol, kol asmuo atgautų darbingumą arba būtų pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, arba

iki pirmos dalyvavimo profesinės rehabilitacijos programoje dienos.

Darbdavio mokama ligos pašalpa negali būti mažesnė negu 80 procentų ir ne didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo vidutinio darbo užmokesčio. Nuo trečiosios iki septintosios (įskaitytinai) laikinojo nedarbingumo dienos iš „Sodros“ biudžeto lėšų mokama 40 procentų, o nuo aštuntosios laikinojo nedarbingumo dienos – 80 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio ligos pašalpa.

Nuo pirmosios laikinojo nedarbingumo dienos iš „Sodros“ biudžeto lėšų mokamos ligos pašalpos sergančiam šeimos nariui slaugyti arba vaikui prižiūrėti dydis – 85 procentai, o tapus laikinai nedarbingu dėl audinių, ląstelių ar organų paėmimo transplantacijai donorystės tikslu – 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio.

Kompensuojamasis uždarbis skaičiuojamas pagal asmens draudžiamąsias pajamas, turėtas užpraeitą kalendorinį ketvirtį, buvusį prieš laikinojo nedarbingumo nustatymo mėnesį. Visais atvejais kompensuojamasis uždarbis, pagal kurį nustatomas ligos pašalpos dydis, negali būti mažesnis už laikinojo nedarbingumo atsiradimo mėnesį galiojusį einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ketvirtadalį ir negali viršyti einamųjų metų draudžiamųjų pajamų penkių dydžių sumos.

Sprendimo priėmimas ir mokėjimo tvarka

„Sodros“ teritorinis skyrius sprendimą dėl ligos pašalpos skyrimo turi priimti ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo visų reikiamų dokumentų gavimo. Paskirta ligos pašalpa į jos gavėjo asmeninę sąskaitą banke turi būti pervesta ne vėliau kaip per 15 darbo dienų nuo prašymo su visais reikiama dokumentais gavimo „Sodros“ teritoriniame skyriuje dienos.

Tuo atveju, kai apdraustasis asmuo laikinojo nedarbingumo laikotarpiu dirba ir gauna užmokestį, nuo kurio skaičiuojamos įmokos ligos ir motinystės socialiniam draudimui, ligos pašalpa už tą laikotarpį nėra mokama. Tai taikoma ir dirbantiems keliuose darbovietėse.

Ligos pašalpa, negauta dėl apdraustojo mirties, išmokama paveldėjimo teisės liudijimą pateikusiam asmeniui.

Ligos pašalpos mokamos pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą, – kito straipsnio tema.

FIZIKOS INSTITUTAS

Skelbia konkursą į fizikos mokslų krypties doktorantūrą. Asmenys, norintieji dalyvauti konkurse, iki š. m. rugsėjo 1 d. Fizikos instituto moksliniam sekretoriui pateikia: 1) prašymą instituto direktoriaus vardu, 2) magistro kvalifikacinio laipsnio diplomo ir jo priedų kopijas, 3) dviejų mokslininkų rekomendacijas, 4) gyvenimo aprašymą, 5) savo mokslo darbų sąrašą ir jų kopijas arba mokslinį referatą iš doktorantūros krypties.

Adresas: Savanorių pr. 231, LT-02300 Vilnius, tel. 266 1649.

Direktorius

Mokslo Lietuva 2009 m. vykdymo Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo remiamą projektą Mokslui. Kultūrai ir visuomenei.

Gerbiami skaitytojai, nuo šiol laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt

„FERMENTAS INTERNATIONAL“ PARDAVIMAS IŠAUGO 25 PROCENTAIŠ

Lietuvos biotechnologijų bendrovė *Fermentas* valdančios kompanijos *Fermentas International* pardavimas 2008 m. išaugo 25 proc. ir sudarė 47,7 mln. Kanados dolerių (94,7 mln. litų).

Kompanija jau antrus metus pasiekė rekordinį pelno augimą. Audito duomenimis, *Fermentas International* pernai uždirbo 12,6 mln. Kanados dolerių (25 mln. litų) pelno prieš mokesčius, palūkanas, nusidėvėjimą ir amortizaciją (EBITDA) – 41 proc. daugiau nei užpernai. Didžioji dalis Kanadoje registruotos *Fermentas International* kompanijos akcijų priklauso Lietuvos bendrovės *Fermentas* darbuotojams.

„Bendrovė nuosekliai įgyvendina strategiją kurti daugiau naujų patrauklių produktų ir plėsti tiesioginio pardavimo tinklą. Vilniuje turime ne tik stiprų mokslinių tyrimų centrą, bet ir dideles gamybos pajėgas. Todėl pardavimo apimtys auga gerokai greičiau už naujų produktų kūrimo kaštus“, – teigė *Fermentas International* vykdomasis direktorius ir valdybos pirmininkas prof. Viktoras Butkus.

Pasak prof. V. Butkaus, nepaisant pasaulinės recesijos, JAV, Kinija ir didžiosios Europos šalys ne tik nesumažino, bet netgi padidino išlaidas daliai strategiškai svarbių tyrimų. „Kita vertus, pristatydami naujus inovatyvius produktus ir taikydami lanksčią rinkodarą, sėkmingai konkuravome su kitais gamintojais“, – pabrėžė prof. V. Butkus.

2008 m. *Fermentas* visų produktų gamybą perkėlė į naujai įrengtas švarios aplinkos gamybos patalpas, atitinkančias Geros gamybos praktikos (GGP) standartus. Lietuvos bendrovė tai padarė pirmoji iš visų konkurentų pasaulyje. Gamybos modernizavimas leido bendrovei įžengti į naują – medicininės diagnostikos – rinką. *Fermentas*, pernai pristatęs naujos kartos *FastDigest* restrikcijos fermentų liniją, pasaulinėje rinkoje įvedė ir naują DNR tyrimų standartą.

„Šiais metais taip pat planuojame aktyvią kompanijos plėtrą. Jau pradėjome parengiamuosius darbus Vilniuje statyti naują daugiau kaip 8,5 tūkst. kvadratinį metrų ploto korpusą. Jame iki 2011 m. bus įrengtos gamybos, tyrimų ir logistikos patalpos“, – sakė prof. V. Butkus.

Fermento produktus 70-ye pasaulio šalių platina devynios *Fermentas International* kompanijos ir 51 įgaliojotas bendrovės atstovas. Gamyba ir moksliniai tyrimai vykdomi Lietuvos bendrovėje *Fermentas*. Šiuo metu *Fermentas* gamina ir platina daugiau kaip 700 gyvybės mokslų tyrimams ir diagnostikai skirtų produktų.

Tyrimų bendrovės *Bioinformatics* duomenimis, *Fermentas* savo rinkos segmente yra viena iš penkių didžiausių pasaulio bendrovių ir turi antrą pagal dydį pasaulinės restrikcijos fermentų rinkos dalį. Bendrovė yra Europos DNR markerių rinkos lyderė.

Prof. Viktoras Butkus,
„*Fermentas International Inc.*“ vykdomasis direktorius

„MOKSLO LIETUVOS“ LAIKRAŠČIO REDAKCIJAI

Eglė ir Kęstutis Makariūnai 2009 m. Vilniuje vykusoje Lietuvos tūkstantmečio dainų šventėje

Reikšmingos sukaktys kartais užklumpa netikėtai, vidurvasaryje gali likti ir reikiamai nepažymėtos. Baigiantis 1989 metų vasarai, rugpjūčio mėnesį išvydome pirmąjį *Mokslo Lietuvos* numerį. Kuklų mažo formato

keturių puslapių laikraštuką, tarytum daktaro Jono Basanavičiaus *Aušrą*, su jo portretu pirmajame puslapyje. Lietuvos mokslininkų laikraščių!

Gerbiami moksleiviai, esame Jūsų laikraščio stropūs skaitytojai ir pre-

numeratoriai nuo pat pirmojo *Mokslo Lietuvos* numerio. Jau dvidešimt metų mūsų šeimoje kiekvienas laikraščio numeris labai laukiamas, nes žinome, kad rasime daug naujo dar niekur neskaityto, įdomaus ir aktualaus. Visados stebimės *Mokslo Lietuvos* darbuotojų sugebėjimais visur suspėti ir pakalbinti įdomius žmones, kartu aptarti mokslo aktualijas, reikšmingus mokslo istorijos klausimus. Tokių nuolatos pateikiamų klausimų nerassime jokiam kitame Lietuvos laikraštyje. Tai, kas per 20 metų buvo skelbiama *Mokslo Lietuvoje*, – medžiagos mūsų mokslo istorijai unikalus lobynas. Paskutiniuose numeriuose ypač aktualūs ir įdomūs buvo pokalbiai su akademiku Juru Požela ir profesoriaus Juozo Vaitkaus straipsnis. Aptariamąs problemas, nuo kurių sprendimo priklausys ne tik mokslo, bet ir tautos raida.

Linkime Jums ir toliau būti atviriems visokioms nuomonėms, laikytis aktyvios pilietiškios pozicijos ir darbuotis mums visiems labai svarbaus mokslo labui.

Sėkmės!!!

Pagarbiai

Eglė ir Kęstutis Makariūnai

Gedimino Žemickio nuotrauka

TOKIJUJE ATIDARYTA FOTOGRAFIJŲ PARODA „NEREGĖTA LIETUVA“

Minint karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną ir Lietuvos tūkstantmečio jubiliejų, liepos 6 d. Tokijo galerijoje *Hillside Forum* atidaryta Mariaus Jovaišos fotografijų paroda *Neregėta Lietuva* ir surengtas priėmimas.

Renginyje dalyvavo Japonijos Aukštųjų Rūmų prezidentas Sacukis Eda (Satsuki Eda), viceprezidentė Akiko Santo, užsienio reikalų ministras Hirofumis Nakasonė, Parlamento nariai ir kitų valstybės institucijų, taip pat verslo, kultūros, žiniasklaidos atstovai, Japonijoje gyvenantys lietuviai.

Renginio pradžioje abiejų valstybių himnus atliko Kunitači muzikos akademijos gimnazijos choras, kuris kovo mėn. Japonijoje ir Lietuvoje surengė labdaros koncertų ciklą japonų diplomato Čiunės Sugiharos memorialiniam muziejui Kaune paremti.

Sveikindamas susirinkusiuosius Lietuvos ambasadorius Japonijoje Dainius Kamaitis pabrėžė, kad Lietuvos ir Japonijos santykiuose esminių rezultatų pasiekta Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare.

„Pirmasis Japonijos užsienio reikalų ministro Taro Aso vizitas Lietuvoje 2006-aisiais jau po metų atvėrė kelią istoriniam imperatoriaus Akihito ir imperatorienės Mičiko vizitui, o dinamiškai besivystančius dvišalius santykius išryškino pirmosios Vilniuje reziduojančios ambasadorės paskyrimas praėjusiais metais“, – sakė ambasadorius.

Kalbėdamas apie Lietuvos ir Japonijos bendradarbiavimą, Japonijos užsienio reikalų ministras, Japonijos ir Lietuvos parlamentinės draugystės grupės pirmininkas H. Nakasonė išskyrė japonų civilių dalyvavimą Lietuvos vadovaujamoje provincijos atkūrimo grupėje Čagčarane, koordinuojant paramos Afganistanui projektus.

Fotografus Marius Jovaiša pristatė savo parodą ir pademonstravo videofilmą *Neregėta Lietuva*, o Lietuvos garbės konsulas Sapore mieste Hidekacus Fudziji pakėlė tostą už Lietuvą, švenčiančią tūkstantmetį, ir Vilnių – Europos kultūros sostinę.

URM Informacijos ir viešųjų ryšių departamento
Spaudos ir viešųjų ryšių skyriaus informacija

Mokslininkai yra pastebėję, kad žuvų ištekliai Pasaulio vandenyse mažėja dėl žuvų gaudymo maistui, neigiamo žmogaus poveikio atmosferai, vandenims ir gamtai.

Todėl būtina ieškoti naujų būdų veisti ir auginti žuvis – tai dirbtinis žuvų veisimas, auginimas akvakultūros vandens telkiniuose ir dirbtinėse recirkuliacinėse sistemose, naujausių pašarų gaminimas ir pažangių technologijų taikymas bei mokslis išteklių reguliavimas.

2005–2008 m. Lietuvos valstybinis žuvininkystės tyrimų centras (LVŽŽTC, Centras) su partneriais iš Lietuvos, Lenkijos ir Kaliningrado srities įgyvendino Europos Sąjungos ir kitų fondų finansuojamus projektus: *Pasienio žuvis, Žuvininkystės resursai, Nykstančios iktiofaunos atkūrimas nedidelėse upėse naudojant mažąsias žuvininkystės priemones, Žuvų pralaidų įrengimas prie esamų užtvankų šventosios ir Šyšos upėse*.

LVŽŽTC kartu su Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos mokslininkais ir organizacijomis žuvininkystės klausimais per pastaruosius 3 metus atliko daug reikšmingų darbų. 2008 09 24–2008 09 26 Tarptautinėje konferencijoje *Vištyčio forumas – 3, Tarptautinis bendradarbiavimas žuvininkystėje*, kurioje dalyvavo daugiau nei 100 žmonių iš Lietuvos, Baltarusijos, Latvijos, Lenkijos, Rusijos ir Ukrainos nagrinėjo klausimus apie žuvų gausinimą, gamtosaugą, mėgėjišką ir verslinę žvejybą, naujas žuvų auginimo technologijas ūkininkams ir smulkiems verslininkams. Šioje konferencijoje pateikta daug aktualios informacijos ir medžiagos, išleistas specialus leidinys *Žuvininkystė Lietuvoje IX*. Ypatingas dėmesys skirtas tarptautiniam bendradarbiavimui ir projektų rengimui paramai gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų.

LVŽŽTC dėl reorganizavimo paprašė išregistruoti pateiktas paraiškas paramai gauti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų

Žuvininkystės ir akvakultūros produktų naujų rinkų plėtra ir skatinimo kampanijos – Žuvininkystės rinkos. De-

GANDRAI ŽUDO SAVO VAIKUS Sunkmetis ir lėšų stygius atsiliepė ir žuvininkystei

Raimundo Šuilkos nuotrauka

šimtys tūkstančių Lietuvos žmonių turi nuosavas kūdras, tvenkinius, ežerukus, daugelis jų nuomoja vandens telkinius. Žmonės stengiasi įveisti žuvis. Eiliniams piliečiams gana sunku susirasti žuvų jauniklių. Tarptautinėse konferencijose paaiškėja, kad ir kaimyninių šalių gyventojai ir organizacijos norėtų įsigyti išuvinimo medžiagos. Projekto tikslas – sukurti rinkų paieškos sistemą ir tobulinti rinkodaros priemones: rengti ir skatinti reklamos kampanijas, propaguoti ekologinę žuvininkystę, organizuoti seminarus ir konferencijas plačiai diegiant informacines technologijas.

Nacionalinė mokėjimo agentūra palankiai įvertino šį projektą ir numatė skirti 488 750 litų projekto įgyvendinimui.

Žuvininkystės specialistų naujų įgūdžių formavimas. Pagal šį Leonardo Da Vinči mobilumo projektą 9 LVŽŽTC specialistai po dvi savaites galėtų mokytis Lenkijos, Švedijos ir

Danijos aukštosiose žuvininkystės institutuose ir jų veislynuose.

Projektas buvo palankiai įvertintas. Jo įgyvendinimui skirta 50 tūkst. litų.

Žuvininkystės klasterio kūrimas. Numatyta industrinės akvakultūros ir rekreacinės žuvininkystės vystymas, efektyvaus bendradarbiavimo tarp institucijų sukūrimas, žuvų išteklių tausojančios veiklos skatinimas. Taip pat numatyta įsteigti Tarptautinį klasterį (slėnį), kurio steigėjais galėtų būti LVŽŽTC, Lietuvos mokslo įstaigos, žuvininkystės asociacijos ir įmonės. Kuriant slėnį galėtų dalyvauti užsienio partneriai – universitetai, institutai, įmonės, organizacijos iš Lenkijos, Baltarusijos, Latvijos, Rusijos, Ukrainos. Pagal užsienio valstybių patirtį, mažinant neigiamą žvejybos poveikį aplinkai, kultūringos ir tausojančios žūklės, ypač tarp vaikų ir jaunimo, numatyta sukurti jaunimo organiza-

cija, jos veiklai skiriamas nemonė biudžeto dalis – 62 tūkst. litų. Baigiantis projektui būtų surengta tarptautinė žuvininkystės konferencija. Projekto vertė – 306 tūkst. Lt.

Vertintojai atliko didelį darbą. Centrui reikėjo pateikti kai kuriuos paaiškinimus, patikslinimus.

Tokiems projektams parengti Centro darbuotojai ir mokslininkai įdėjo daug darbo ir energijos. Šių trijų projektų savikaina, mano manymu, yra apie 25–30 tūkst. litų, o naudos galėtų duoti ne už vieną dešimtį milijonų litų. Svarbu tai, kad jie galėtų būti naudojami kitose valstybėse ir populiarintu Lietuvą užsienyje.

Žuvininkystę kuruoja žemės ūkio viceministras A. Macijauskas.

Pagal žemės ūkio ministro įsakymą LVŽŽTC veiks 3 filialai, darbuosis 4 vadovaujantys darbuotojai, bus žuvininkystės skyrius.

Pagal A. Macijausko paskaičiavi-

mus, pateiktus vyriausybei, Centre bus sutauta 10,8 mln. Lt.

Dėl žemės ūkio ministerijos parengto Centro reorganizavimo specialistai neberengia naujų projektų.

Galbūt žemės ūkio ministerijai sunku spręsti apie mokslinius darbus žuvininkystėje, apie naujų technologijų svarbą ir jų diegimą bei propagavimą, nes per 7 darbo mėnesius A. Macijauskas nebuvo apsilankęs nė viename LVŽŽTC filiale, išskyrus valandą 2009 05 15, kai su ministru K. Starkevičiumi buvo atvykę Centro administracijai pristaityti laikinąjį generalinį direktorių.

Kaip galės vadovai pažiūrėti mokslininkams ir specialistams į akis, kai jų darbai turėtų duoti naudą Lietuvai ir kitoms valstybėms tapo nebereikalingi. Mano manymu, atsakymas rengti ir įgyvendinti projektus yra ne pasaulinės krizės ir sunkmečio padariniai, o netinkamas atsakingų pareigūnų darbas. Kas įvertins moralinį projekto rengėjų nuostolį ir kokį nuostolį patirs žmonės, smulkieji verslininkai, ūkininkai. Nepataisoma tai, kad nutraukiami tarptautiniai ryšiai, kurių pagrindu buvo ugdomas bendradarbiavimas ir kuriamos naujos žuvininkystės gairės.

Paraiškų išregistravimas – juridinis aktas. Gaila kolektyvo parengtų 3 projektų, iš kurių dviems reikėjo pasirašyti įgyvendinimo sutartį, o su vienu dar reikėjo padirbėti. Manau, reikia prašyti atsakingų institucijų, kad palankiai įvertintiems projektams būtų leista sudaryti projektų įgyvendinimo sutartis, o dėl trečiojo projekto prašyti vertintojų tęsti vertinimo procedūras.

Iš gandrų gyvenimo žinome, kad artėjant sunkmečiui iš lizdo meta kiaušini, o artėjant badmečiui – iš lizdo meta vaikus

LVŽŽTC sukurti projektai, kuriuos finansuotų Europos Sąjungos fondai, galėtų būti naudingi Lietuvai. Projektai negali būti naikinami, negali būti pasmerkiamas kolektyvas, Lietuvos ir užsienio partneriai. Reikia imtis visų įmanomų žygių šių projektų įgyvendinimui ir tęstinumui.

Asociacijų sąjungos „Žuvininkų rūmai“ prezidentas Leonas Kerosierius

Kiekvienas jubiliejus, tuo labiau iškilus – tai ir savotiška pamoka. Savotiška, nes pirmiausia patys sau užduodame klausimą, kas pamokoma yra jubilato gyvenime ir veikloje, ką kiekvienas iš jo ilgametės patirties galėtume perimti ar bent pasinaudoti. Gal perdėm pragmatiškas siekis, bet tai nesmerktinas mokinio pragmatizmas, kuris nori perimti geriausia, ką jam gali duoti mokytojas. Pagaliau tai ir siekis apmąstyti jubilato gyvenimo kelią, jei ne visą – būtų pernelyg drąsu ir net akiplėšiška teigti, – tai bent vieną kitą gyvenimo epizodą, tarpstotę reikšmingesnių įvykių sekoje.

Ko galėtume išmokyti iš prof. Algimanto Miškinio, Lietuvos MA nario korespondento, kuriam birželio 25 d. sukako 80 metų ir kurio jubiliejų jautriai paminėjo Lietuvos MA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius, taip pat ir Lietuvos MA biblioteka, parengusi jubilato darbams ir mokslinei veiklai skirtą parodą. Šie du renginiai ir paskatino ieškoti atsakymo į jau spėtą užduoti klausimą. Taigi kas pamokoma jubilato gyvenime?

Akad. Antanas Buračas, kuriam birželio 17 d. sukako 70 metų, tvirtina, kad kolega A. Miškinis išsiskiria gebėjimu žmonėse ugdyti supratimą, o tai yra kultūros vertybė ir stebėtina sąvybė – sugebėti savo paties pavyzdžiu užkrėsti kitus. Tai ir labai sudėtingas darbas – tyrinėti ir saugoti išblaškytą, kai kuriais istorijos laikotarpiais sąmoningai tremptą ir naikintą mūsų kultūrą.

Lietuvos MA narė korespondentė prof. Viktorija Daujotytė kolegą A. Miškinio laikysenoje mato to sveiko aristokratizmo bruožus, kurie, deja, mūsų visuomenėje vis labiau prarandami. V. Daujotytė mintyje, matyt, turi ne tiek kolegą tiesų stotą ir visą povyžą, kiek jo laikyseną kultūros paveldo, apskritai kultūros klausimais. Pakaktų priminti vieną pavyzdį. Visą gyvenimą rinkęs meno kūrinius, o surinkęs vertingiausias Lietuvos dailės kolekcijos dalį – 26 dailininkų 171 kūrinių – A. Miškinis padovanojo Kauno miestui. Vadinasi, dovana ir visuomenei.

Vis dėlto profesorė užduoda klausimą ir ypač skaudų, ko gero, pačiam jubilatiui: ar verta tą daryti? Juk dovanojoti dar tenka kryžiaus kelius nueiti, kad jo kolekcija būtų priimta ir jai rasta derama vieta muziejuje. Miestas, valstybė (mūsų rinktųjų asmenyse) ir visuomenė nejučia jokių išpareigojimo, bent kiek didesnio dėkingumo už žmogaus viso gyvenimo veiksmą, susikaupimą ir palikimą. Skaudu, bet tenka apie tai svarstyti, gūžčioti pečiais kaip susidūrus su visiška nesuprantamyste. Veikiausiai tai visų didžiųjų sielų dalia, o jų didumas ir reiškiasi tuo, kad tie žmonės supranta svarbią žmogiškosios būties dramą: gyvenimo prasmingumas matuojamas ne jam parodytais padėkos ženklais. Nėra kito pasirinkimo, kaip dirbti savo darbą, kurio prasmingumu esame itikėję, o to darbo galutinis naudotojas, taigi ir adresatas, vis viena yra visuomenė, bendruomenė, tauta, valstybė.

V. Daujotytės retorinis klausimas kelia ir daugiau abejonių, bet pats jubilatas šiuo atveju ir yra mums moralinis argumentas – tenka pritari profesorei, kurios mintis čia išdėstė gal ir ne visai rišliai.

Lietuvių kultūros lobių sargyboje

Jubilatas prof. Algimantas Miškinis (viduryje) tarp sveikintojų Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje atidarant jam skirtą parodą

Prof. Domas Kaunas tvirtina visada įdėmiai ir su pagarba žvelgęs į A. Miškinio darbus, išvelgdamas šios asmenybės tvirtą pilietinę laikyseną. Jis visados darė ir tebedaro tai, kas reikalinga valstybei, šaliai, visiems žmonėms. Kam geriau už Domą Kauną vertinti kolegą lentynoje išrikiuotas parašytas knygas ir leidinius? Tai atkaklaus kovotojo, gal net atkaklaus mokslo vienišiaus lemtis, kartu ir pašaukimas. Nuo daugybės gyvenimo malonumų ir vilionių tenka šalintis, atsiriboti – tai kaina, kurią moka kūrėjas už malonumą dirbti savo darbą. Jeigu į A. Miškinio darbus sugebėtume pažvelgti iš ateities perspektyvos, galėtume išskirti daugybę įdomiausių temų, kurias rutuliojo mūsų miestelių ir miestų urbanistikos tyrinėtojas. Kaip ir kiekvienas žmogus, Domas Kaunas vertina daugelį dalykų per savo tyrinėjamos Mažosios Lietuvos tematiką. A. Miškinio darbuose aptinka ir savo gimtojo krašto atspindžių. Tegu tai bus Plateliai ar Alsėdziai – kiek daug reikšmingiausios medžiagos per ilgus tyrinėjimo metus surado, surinko, po trupinį sunėšė į kultūros aruodą A. Miškinis. Daugelio senų statinių ar kitų dalykų mūsų miesteliuose jau nebėra, nunyko statant vėlesnių laikų statinius ar platinant gatves, o A. Miškinio planuose, surinktose senose nuotraukose yra išlikę. Vadinasi, nežuvo be pėdsako, išliko kaip dokumentuoto paveldo dalis.

Dar svarbiau, jeigu tyrinėtojiu pavyko itikinti vietinės valdžios atstovus išsaugoti vieną ar kitą architektūros relikvą, nes ne kiekvienam duota suvokti kultūros vertybės reikšmę – tam reikia ne vien profesinių žinių, bet kartais ir tos kultūrinės nuovokos, kuri žmogui arba duota, arba jos nėra – tada lieka tik rankomis skėstelėti.

D. Kaunas labai vertina A. Miškinio kaip kolekcininko veiklą. Išskyrė ne kolegą Rytų meno ar Vakarų Europos dailės kolekciją, teisę vertinti palikdamas šio meno žinovams, bet A. Miškinio surinktą atvirukų kolekciją. Tai didelis ir labai svarbus darbas – laiku pamatyti, aptikti, rasti atviruką, kuriame užfiksuota tai, kas seniai

gyvenime išnykę. Kai tų atvirukų dešimtys tūkstančių – tai ištas kultūros pasaulis, fenomenalus krašto praeities dokumentas. O jei dar žinovo rankose visa ši medžiaga suklasifikuota, sumaniai parengta ir eksponuojama – tai jau išties vertybė. A. Miškinio atvirukų kolekcija – tikra ikonografinių duomenų bazė, kuri vargu ar Lietuvoje kieno nors pralenktą. Joks archyvas ar biblioteka mums tokių rinkinių nepateiks, neparodys.

Paties A. Miškinio kolekcionavimo patirtį perteikiančią medžiagą D. Kaunas tvirtina skaitęs kaip įdomiausią knygą. Vienas dalykas – atvirukus rinkti, visai kitas – sugebėti perteikti savo kaip kolekcininko veiklos patirtį. Apie tai beveik nėra literatūros, todėl A. Miškinio darbas ypač vertinamas. Tą medžiagą jau galima įtraukti į studijų programas, nes kalbama apie kolekcionavimą kaip komunikaciją, o tai jau didžiulė pagalba destrytojui. Juo labiau, kad parašė A. Miškinis, kurio kompetencija ir tyrinėtojo autoritetu galima pasikliauti.

Prof. Antanas Tyla A. Miškinį vadiną Lietuvos Šlimanu. Pastarasis atkasė senosios Trojos liekanas, taigi legendai suteikė istorinės realybės bruožų. Panašiai ir A. Miškinis: jis iš nežinomybės į dienos šviesą ištraukė Lietuvos urbanistinės civilizacijos raidą, savo darbais Lietuvos miestelių gyvavimo legendas pavertė tikrove. Išleido 11 tomų *Urbanistikos paminklų*, skirtų miesteliams, kurie buvo įtraukti į istorinio ir urbanistinio paveldo sąrašus. A. Miškinis suteikė jiems gyvą struktūrą, atskleidė jų funkcionavimo raidą Lietuvoje. Iki profesoriaus A. Miškinio Lietuvos miestelių aprašymai tebuvo tik legendomis apipintos pasakaitės. Net ir senuose ekskursijų vadovuose buvo galima pasiskaityti, kad štai Salakas buvęs septynių mylių ilgumo ir tiek pat platumo. A. Miškinis viską sudėliojo į tikrovės ribas. Tad Lietuvos miestelių urbanistinė ir architektūrinė raidą suprantame tikroviškiau: per tuos miestelius į Lietuvą buvo diegiama integruota Europos urbanistinė kultūra. Vadinasi, mūsų miesteliai iš poetinės išmonės padiktuoto vaizdo įgyja Lie-

tuvos urbanistinio gyvenimo židinių architektūros formą ir apibrėžtą istorinį turinį.

A. Tyla vertina A. Miškinio atliktus ir didesnių miestų tyrinėjimus. Monografijos apie Užnemunės ir Aukštaitijos miestus, miestelius – tai paveldas, kurį A. Miškinis tarsi ištraukė iš nebūties, nupūtė užmaršties dulkes, sukūrė kultūrinę ir istorinę vertybę. Dera pridurti, kad jubilatas ir A. Tyla yra paskelbę vieną bendrą studiją apie Joniškį, buvusį magdeburginį miestą.

Prof. Romualdas Grigas solenizanto pagerbimui suteikė ir šiek tiek polemines dvasias, suformulavęs klausimą: ar per tuos miestelius nesklido ir svetimkūniška lietuviams kultūra? Juk ne paslaptis, kad lietuviams buvo būdingas gamtajausiškas santykis su aplinka, o miestuose vyravo svetimtautė aplinka. Taigi ar miesteliai neatliko vaidmens, kurį būtų galima įvardyti kaip senosios baltiškos kultūros pribaugimo savotišku įrankiu? Jeigu Vakarų šalyse vyko organiškasis dialogas tarp urbanistinės ir kaimo kultūros, baltiškesiems kraštams ta svetimtautė aplinka galėjo būti pakankamai lemtinga, nors krašto modernizavimui visa tai buvo neišvengiama. Gal ta miestietiškoji kultūra dar aštriau supriešino lietuvišką senąjį kaimą su margaspalviu miestu? Ne paslaptis, kad miestuose vyravo visai kita tautinė ir religinė gyventojų sankloda – žydiška, vokiška, lenkiška, gudiška...

Žmonės bendravo, tačiau sudarė skirtingas religines ir kultūrinės bendruomenes, kurios to išskirtinumo ir siekė. Gal problemiška kalbėti apie bent kiek gilesnį dialogą tarp vokiečio, žydo, gudo ir lietuvio. Tai buvo daugiau formalus, būtinybės spiriamas bendravimas. Dvasiniu požiūriu – skirtingi pasauliai, tegu ir geranoriški vienas kito atžvilgiu. Taigi nemažą saują poleminių žiežirbų į diskusiją įpūtė R. Grigas...

A. Miškinis sutinka, kad tai išties sudėtingi klausimai, nes Lietuvos miestai ir miesteliai tiek pagal demografinę sudėtį, tiek pagal religinę ir kultūrinę orientaciją juk nebuvo lietuviški. Miesteliuose vyravo žydai, kai kur vokie-

čiai amatininkai, o Šiaurės Lietuvoje – latviai. Visų jų religija skyrėsi nuo lietuvių. Pastarieji jeigu miesteliuose ir gyveno, tai daugiausia pakraščiuose ir toliau tęsdami žemdirbio gyvenimą, būdingą kaimui. Skirtumas tas, kad tokio miestiečio žemė buvo kiek toliau nuo miestelio.

Įvairiapusiškas kultūrų persipynimas formavo savotišką substratą. A. Miškinis net Lietuvos miestelių žydų sinagogose pastebi gan daug lietuviškų architektūros bruožų. Aišku, būdavo išlaikomi žydų religinėms apeigoms būtini architektūriniai elementai, bet ir lietuviškos architektūros detalės neišvengiamai skverbėsi net į sinagogas. Daug priklausė nuo konkrečių amatininkų, statytojų. Buvo tokių, kurie keliavo per Lietuvą ir tik už maistą statė ir remontavo sinagogas. Pakruojo sinagoga (bebaigianti griūti) pastatyta būtent tokio keliaujančio žydų meistro. Pasak A. Miškinio, jis statė lietuviškos architektūros dvasia.

Esama urbanistinio skirtumo tarp miestelių centro, kur apie sinagogą telkdavosi žydų pastatai, ir miestelio pakraščių, kur gyveno lietuviai. Taigi tų miestelių architektūrinė aplinka buvo gan įvairi. Kiek dvasinis žmonių gyvenimas skyrėsi nuo materialios aplinkos, kurią tyrinėjo A. Miškinis, jam pačiam nėra lengva atsakyti. Mat šių skirtumų niekas išsamiu nėra tyrinėjęs, bet iš savo gyvenimiškos patirties A. Miškinis neblogai tuos žydų ir lietuvių santykius yra patyręs. Mat jo mama kilusi iš Čekiškės, o tėvas – iš Balninkų (Molėtų r.). Ir vienoje, ir kitoje vietoje buvo labai daug žydų, su kurių vaikais lietuviškai labai gerai sugyveno, nors įvairių vaikiškų prajovų žydukams prikriėdavo. Bet tai nebuvo piktybiška. Įdomu štai kas: jeigu lietuviškai nenusižiūrėjo žydiško gyvenimo būdo ar charakterio ypatumų, žydai iš lietuvių daug ką buvo perėmę. Gal ir nesiekdamas labai platau apibendrinimo, A. Miškinis daro išvadą: jeigu tas gyvenimo būdas, koks buvo susiklostęs, būtų tęsėsis ir toliau, žydai po truputį lietuvių. Žydų religija, aišku, kėlė tam tikrus reikalavimus, bet realus gyvenimas, lietuviškoji aplinka darė poveikį.

A. Miškinis pateikė savotišką pavyzdį, kuris turėtų sudominti ir skaitytoją. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žydams buvo daug kas leidžiama, nors iki tam tikros ribos ir gal ne visais istoriniais laikotarpiais. Gal tai sietina su tam tikromis žydų ritualinėmis apeigomis, bet iš visų žydų namų gatvėse buvo nutiestos vielos į sinagogą. Žydai savo apeigų atlikti šeštadieniais eidavo į sinagogą laikydamiesi už tų vielų. Visa tai virto ritualiniu įpročiu. Carinė valdžia nusprendė, kad tos vielos trukdo judėjimui ir įsakė jas nuimti. Žydai labai išgyveno, tačiau turėjo susitaikyti. A. Miškinio išvada: yra esminių skiriamųjų dalykų ir neesminių, dažnai praverčia juos žinoti, ypač norint padaryti išsamesnius apibendrinimus. Išvada galėtų būti ir tokia: prof. A. Miškinio tyrinėjimai apie Lietuvos miestus ir miestelius turi svarbią reikšmę ne tik lietuviams, bet ir visoms Lietuvoje gyvenančioms tautoms, nes tai – bendras mūsų paveldas.

Gediminas Zemlickas

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Stilistės Kristina Sakalauskiene, Laura Bočiarovienė

Dizaineris Mindaugas Galkus

Vadybos asistentė Eglė Kulikauskaitė

Patarėjai: Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.